

„W CENTRUM UWAGI”
PROGRAM NAUCZANIA WIEDZY O SPOŁECZEŃSTWIE
DLA LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO I TECHNIKUM

Zgodny z podstawą programową do wiedzy o społeczeństwie z 2024 r.

ZAKRES ROZSZERZONY

Autorka: Barbara Furman

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o.

Spis treści

I. Ogólna charakterystyka programu

II. Podstawa programowa

III. Cele kształcenia i wychowania

IV. Materiał nauczania wraz z odniesieniami do podstawy programowej

V. Zakładane osiągnięcia uczniów

VI. Procedury osiągania celów edukacyjnych

VII. Materiały pomocnicze

I. Ogólna charakterystyka programu nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*

Program jest przeznaczony do nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym, technikum i szkole branżowej II stopnia. Jego struktura i założenia są zgodne z obowiązującą podstawą programową zawartą w dokumencie: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 czerwca 2024 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia* (Dz.U. 10.07.2024, poz. 1019).

Treści nauczania uporządkowano rzeczowo, dzieląc je na piętnaście grup tematycznych (rozdziałów). Rozdziały z kolei podzielono na tematy, które będzie można dostosować do jednej lub kilku jednostek lekcyjnych.

CZĘŚĆ I

1. Człowiek a wspólnota
2. Społeczności i wspólnoty
3. Funkcjonowanie społeczeństwa
4. Procesy demograficzne

CZĘŚĆ II

1. Aktywność obywatelska
2. Polityka
3. Komunikowanie i media
4. Prawo i prawa człowieka

CZĘŚĆ III

1. Ustroje współczesnych państw
2. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej
3. Polityki publiczne
4. Polska po 1989 roku

CZĘŚĆ IV

1. Świat po 1989 roku
2. Unia Europejska
3. Polska na arenie międzynarodowej

Program zakłada równoległe, symetryczne kształcenie zarówno wiedzy przedmiotowej, jak i umiejętności oraz postaw. Zapoznanie uczniów ze światem wartości, kształtowanie w nich dojrzałego stosunku do **prawdy**, **dobra** i **życia** jest zasadniczym celem kształcenia przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*. Rozkład treści nauczania, zakładane osiągnięcia uczniów i zaproponowane procedury osiągania celów edukacyjnych stanowią istotny element procesu kształtowania kompetencji osobistych, społecznych i obywatelskich, które umożliwią uczniom:

- konsekwentne i skuteczne dążenie do poznania prawdy i odróżnianie jej od fałszu, ocenianie rzetelności otrzymywanych informacji i komunikatów;
- wartościowanie zgodne z kryterium dobra moralnego, odróżnianie dobra od zła oraz ocenianie intencji osób i skutków ich działań z uwzględnieniem kryteriów słuszności, pożytku i szkody;
- przyjmowanie postawy zaangażowania, wykształcenie poczucia wspólnoty i potrzeby służby społeczeństwu, kształtowanie zamierzeń zgodnie z własnymi zdolnościami i pasjami.

Program nauczania przedmiotu bazuje na wieloletnim doświadczeniu twórców materiałów dydaktycznych wydawnictwa Nowa Era oraz na współpracy z nauczycielami. Stanowi połączenie sprawdzonych w praktyce rozwiązań i najnowszych tendencji edukacyjnych. Synteza tradycji i nowoczesności jest szansą na sukces edukacyjny naszych uczniów.

II. Podstawa programowa

CELE KSZTAŁCENIA – WYMAGANIA OGÓLNE

Cele kształcenia przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym i technikum odpowiadają aspektom ludzkiej dojrzałości, do której prowadzi edukacja szkolna.

I. W aspekcie stosunku do prawdy, stałego zmierzania do jej poznania i odróżniania od fałszu oraz ćwiczenia w rozpoznawaniu stopnia pewności i prawdopodobieństwa. Uczeń:

- 1) ma rzetelną wiedzę o kulturowych, politycznych i gospodarczych aspektach życia społecznego, ze szczególnym odniesieniem do współczesności (przede wszystkim w odniesieniu do Polski, z uwzględnieniem aspektów międzynarodowych);*
- 2) odróżnia to, co trwałe, od tego, co zmienne, a także to, co uniwersalne, od tego, co partykularne i związane z tradycjami lokalnymi – w życiu narodów i państw, w pojęciach i doktrynach politycznych i prawnych, w kulturze życia codziennego, komunikacji społecznej i kulturze politycznej, w instytucjach międzynarodowych.*

II. W aspekcie stosunku do dobra, przyjęcia go jako głównego kryterium wartościowania moralnego, odróżniania go od zła oraz ćwiczenia w ocenie intencji i skutków według słuszności, pożytku i szkody. Uczeń:

- 1) rozpoznaje to, co w życiu społecznym sprzyja rozwojowi człowieka, oraz przyczynia się do zachowania i pomnożenia dobra wspólnego w różnych społecznościach;*
- 2) ocenia zjawiska życia społecznego.*

III. W aspekcie stosunku do życia, czyli osobistego zaangażowania, kształtowania zamierzeń według własnych pasji, zdolności oraz poczucia wspólnoty i służby. Uczeń:

- 1) interesuje się życiem zbiorowym, wyraża gotowość do osobistego podejmowania zadań społecznych i zaangażowania obywatelskiego w duchu patriotyzmu jako mądrej miłości ojczyzny ukształtowanej w tradycji Rzeczypospolitej;*
- 2) rozumie znaczenie cnót indywidualnych i społecznych, praw i obowiązków, wolności i odpowiedzialności, szczęścia osobistego i rozwoju ludzkich wspólnot oraz sprawiedliwych praw i roztropnej polityki;*
- 3) buduje własne wypowiedzi na temat zagadnień życia społecznego, formułuje oceny i je uzasadnia, uczestniczy w debacie – z myślą o własnym rzetelnym i twórczym udziale w życiu publicznym.*

TREŚCI NAUCZANIA – WYMAGANIA SZCZEGÓŁOWE

I. Człowiek – koncepcje i aspekty. Uczeń:

- 1) przedstawia główne filozoficzne koncepcje człowieka;*
- 2) odróżnia podstawowe obszary filozoficznej refleksji o człowieku;*
- 3) charakteryzuje, na czym polega pojęcie społecznej natury człowieka obecne w kulturze europejskiej od grecko-rzymskiej starożytności;*
- 4) definiuje pojęcie osoby i wskazuje na jego kulturowe, filozoficzne, psychologiczne i religijne tło (wpływ chrześcijaństwa).*

II. Dobro wspólne. Uczeń:

- 1) przedstawia ogólne określenie dobra wspólnego (*bonum commune*) jako podstawy życia wspólnego oraz przykłady dobra wspólnego właściwego różnym wspólnotom ludzkim;
- 2) charakteryzuje wynikający z zasady dobra wspólnego aspekt obowiązków jednostki względem wspólnoty;
- 3) przedstawia sprawiedliwość społeczną jako zasadę udziału członków wspólnoty w dobru wspólnym;
- 4) analizuje cechy indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym; wykazuje różnicowanie kulturowe świata w tych aspektach.

III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń:

- 1) wyjaśnia kluczową rolę rodziny jako miejsca budowania najważniejszych relacji społecznych;
- 2) charakteryzuje religię w jej wymiarze społecznym; analizuje religijność we współczesnym społeczeństwie polskim i porównuje ją z religijnością w innym społeczeństwie;
- 3) charakteryzuje władzę jako fenomen społeczny i rozróżnia rodzaje władzy; wskazuje specyficzne cechy władzy politycznej; charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy państwowej;
- 4) charakteryzuje atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna); przedstawia cechy władzy państwowej;
- 5) przedstawia najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska);
- 6) charakteryzuje przepisy prawa będące podstawą nadawania obywatelstwa polskiego;
- 7) przedstawia różne koncepcje narodu (polityczną i etniczno-kulturową); charakteryzuje czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej;
- 8) charakteryzuje zmiany w strukturze narodowościowej Polski po 1939 r. oraz ich kulturowe, polityczne i społeczne konsekwencje;
- 9) wymienia największe mniejszości narodowe w Rzeczypospolitej Polskiej w rozumieniu ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2017 r. poz. 823);
- 10) charakteryzuje obecną politykę państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, wychodząc od postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 11) wymienia najważniejsze postaci z kręgu mniejszości narodowych, etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym o wybitnym zaangażowaniu we wzbogacanie kultury;
- 12) wyjaśnia kwestię akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich; wykazuje, że rodzaj stosowanej polityki państwa w różnym stopniu i kierunku wpływa na te zjawiska.

IV. Społeczeństwa i socjalizacja. Uczeń:

- 1) charakteryzuje społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze; charakteryzuje wybraną współczesną społeczność tego typu;
- 2) charakteryzuje wiejską społeczność tradycyjną; wskazuje na różnice między społeczeństwem przemysłowym i poprzemysłowym;
- 3) porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców; wyjaśnia zjawisko socjalizacji odwróconej;
- 4) wyjaśnia pojęcie kapitału społecznego i charakteryzuje jego znaczenie dla rozwoju państwa i społeczeństwa.

V. Różnice społeczne. Uczeń:

- 1) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;

- 2) analizuje sposoby adaptacji klas społecznych do zmian społeczno-gospodarczych w Rzeczypospolitej Polskiej; wskazuje na przyczyny degradacji i awansu społecznego przedstawicieli klas społecznych;
- 3) przedstawia strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego;
- 4) porównuje skalę nierówności społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych;
- 5) charakteryzuje wybrany problem życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej; rozważa różne możliwości jego rozwiązania;
- 6) charakteryzuje zjawisko nierówności społecznych jako problem globalny oraz potrafi wskazać na jego przyczyny i skutki;
- 7) przedstawia przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie.

VI. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie (dziedzictwo I Rzeczypospolitej i ruchu organicznikowskiego w XIX wieku);
- 2) podaje współczesne przykłady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce;
- 3) charakteryzuje główne kierunki i formy aktywności organizacji pozarządowych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) porównuje status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia tryb rejestracji tych organizacji;
- 5) opracowuje projekt działań społecznych na rzecz wspólnoty lokalnej;
- 6) charakteryzuje specyfikę spółdzielczości i rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) charakteryzuje cele i działania związków zawodowych oraz innych organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych; przedstawia związki zawodowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym są: migracja, imigracja, emigracja, repatriacja;
- 2) charakteryzuje zasięg i skalę przemieszczeń ludnościowych na ziemiach polskich w XX i XXI w.;
- 3) przedstawia proces repatriacji Polaków w XX i XXI w.; wskazuje różnice między „repatriacją” a „wysiedleniem”;
- 4) wskazuje największe skupiska Polaków na świecie w XXI w.;
- 5) charakteryzuje wkład emigracji polskiej w polskie życie narodowe w XX i XXI w.;
- 6) wyjaśnia, czym jest „Karta Polaka” i wskazuje przykłady jej praktycznego zastosowania;
- 7) opisuje przyczyny i kierunki ruchów migracyjnych we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem zmieniającej się sytuacji w Europie (od migracji z Europy do migracji do Europy), także w obliczu kryzysu klimatycznego;
- 8) wyjaśnia pojęcia niżu i wyżu demograficznego;
- 9) charakteryzuje rolę wzrostu demograficznego dla perspektyw rozwojowych kraju, zestawia to z obecną sytuacją Polski w tym zakresie;
- 10) charakteryzuje w ogólnym zarysie globalne tendencje demograficzne, wskazując, które kontynenty odnotowują w ciągu ostatnich 30 lat wzrost, a które – stagnację demograficzną.

VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym jest kultura polityczna;
- 2) wyjaśnia, czym jest polityka i myśl polityczna;

- 3) *charakteryzuje główne współczesne kierunki myśli politycznej (konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm, chrześcijańską demokrację); wskazuje ich polski kontekst (najważniejsi twórcy, programy, oddziaływanie);*
- 4) *wyjaśnia, na czym polega totalitaryzm i jakie są jego historyczne źródła; wskazuje różnice między totalitaryzmem a autorytaryzmem;*
- 5) *charakteryzuje system rządów totalitarnych, porównując najważniejsze cechy ustrojowe Związku Sowieckiego oraz III Rzeszy Niemieckiej;*
- 6) *wyjaśnia pojęcie faszystów i charakteryzuje jego różne konteksty znaczeniowe;*
- 7) *analizuje zjawisko populizmu obecne we współczesnej polityce i jego konsekwencje;*
- 8) *przedstawia cechy charakterystyczne państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej i umieszcza je na tle polskiego dziedzictwa kultury politycznej;*
- 9) *charakteryzuje rolę kultury jako spoiwa wspólnoty politycznej; wymienia i charakteryzuje wybranych polskich autorów teorii dotyczących zależności kultury, życia społecznego i polityki (np. Ludwika Krzywickiego, Feliksa Koniecznego, Floriana Znanieckiego, Stanisława i Marię Ossowskich, Józefa Chalasińskiego);*
- 10) *analizuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków.*

IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń:

- 1) *wyjaśnia, na czym polega komunikacja społeczna;*
- 2) *charakteryzuje rolę mediów i zmiany zachodzące we współczesnym krajobrazie medialnym (rola Internetu oraz cyfryzacji);*
- 3) *wyjaśnia pojęcia socjotechniki, propagandy i marketingu politycznego; wskazuje różnice między tymi pojęciami;*
- 4) *wyjaśnia pojęcie dyfamacji; podaje przykład oddziaływania propagandowego o charakterze zniesławiającym; charakteryzuje sposoby walki z dyfamacją;*
- 5) *wyjaśnia pojęcie soft power i charakteryzuje znaczenie wizerunku państwa w polityce międzynarodowej;*
- 6) *wymienia przykłady zaangażowania różnych państw na rzecz upowszechniania za granicą korzystnego wizerunku własnej kultury;*
- 7) *podaje współczesne przykłady ograniczania swobody wypowiedzi;*
- 8) *wyjaśnia związek między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo.*

X. Prawo. Uczeń:

- 1) *rozdziela źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne) oraz ich inspiracje pochodzące z kulturowego dziedzictwa Europy (prawo rzymskie, prawo kanoniczne);*
- 2) *wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane);*
- 3) *wyjaśnia pojęcie praw człowieka oraz ich związek z dziedzictwem cywilizacji zachodniej;*
- 4) *rozdziela generacje praw człowieka, stosując pojęcia praw negatywnych i pozytywnych oraz wskazując na inny stopień ich ochrony; wymienia główne dokumenty dotyczące praw człowieka (z uwzględnieniem prawa krajowego i międzynarodowego, w tym tworzonych w ramach ONZ);*
- 5) *przedstawia kwestie urzeczywistnienia wybranej wolności człowieka i stopnia jej ograniczenia związanego z prawami innych osób lub porządkiem publicznym.*

XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega demokratyczne państwo prawne;
- 2) charakteryzuje polskie tradycje konstytucyjne;
- 3) charakteryzuje tło polityczne towarzyszące uchwaleniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 4) charakteryzuje treść preambuły do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 5) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 6) przedstawia proces legislacyjny opisany w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 7) omawia najważniejsze organy kontroli państwowej oraz sądownictwa konstytucyjnego;
- 8) charakteryzuje zakres praw człowieka i praw obywatelskich w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., zaczynając od gwarancji prawnej ochrony życia każdego człowieka;
- 9) charakteryzuje zasady obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej prawa wyborczego (wybory pięcioprzymiotnikowe, próg wyborczy);
- 10) wymienia główne organy Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;
- 11) wymienia aktualnych marszałków obu izb polskiego parlamentu;
- 12) podaje znaczenie pojęciowe pierwszego, drugiego i trzeciego czytania ustaw w Sejmie;
- 13) charakteryzuje rolę komisji sejmowych (senackich) w procesie legislacyjnym;
- 14) wyjaśnia pojęcie kworum w parlamencie;
- 15) charakteryzuje pozaustawodawcze znaczenie parlamentu (np. umacnianie więzi z Polonią, rola obu izb w polskiej dyplomacji publicznej);
- 16) wskazuje na elementy demokracji bezpośredniej obecne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 17) omawia postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. dotyczące rodziny i małżeństwa;
- 18) wyjaśnia pojęcie samorządu terytorialnego; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie;
- 19) charakteryzuje funkcjonowanie organów gminy, powiatu i województwa;
- 20) wyjaśnia pojęcie finansów publicznych; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych;
- 21) przedstawia źródła dochodów budżetu państwa i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 22) wyjaśnia, jakie są w Rzeczypospolitej Polskiej źródła dochodów samorządu terytorialnego (dochody własne, dotacje, subwencje) i kierunki ich wydatków;
- 23) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnych gminy oraz powiatu.

XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń:

- 1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień;
- 2) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna);
- 3) charakteryzuje systemy polityczne oparte na współpracy legislatywy i egzekutywy – parlamentarno-gabinetowy (na przykładzie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej) i kanclerski (na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec); wykazuje, że elementy tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;

- 4) charakteryzuje systemy ze szczególną rolą prezydenta – klasyczny prezydencki (na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki) i parlamentarno-prezydencki (na przykładzie Republiki Francuskiej); wykazuje, że elementy drugiego z tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 5) charakteryzuje systemy polityczne z zachwianym podziałem władzy – parlamentarno-komitetowy (na przykładzie Konfederacji Szwajcarii) i superprezydencki (na przykładzie Federacji Rosyjskiej); przedstawia instytucjonalne warunki funkcjonowania demokracji w takich systemach;
- 6) charakteryzuje funkcje legislatywy: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną; wskazuje kompetencje parlamentu w Rzeczypospolitej Polskiej w ramach poszczególnych funkcji.

XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń:

- 1) charakteryzuje kulturowy, polityczny, społeczny i gospodarczy bilans rządów komunistycznych w Polsce;
- 2) wymienia najważniejsze wydarzenia związane z przełomem 1989 r. w Polsce oraz w Europie Środkowej;
- 3) charakteryzuje spór polityczny w Polsce po 1989 r. w odniesieniu do sposobów radzenia sobie z dziedzictwem komunizmu;
- 4) wyjaśnia pojęcie partii politycznej; charakteryzuje główne etapy odbudowy wielopartyjnego życia politycznego w Polsce po 1989 r. (ze szczególnym uwzględnieniem zmian w systemie finansowania partii politycznych);
- 5) wymienia reprezentowane w parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej partie polityczne oraz osoby stojące na ich czele;
- 6) charakteryzuje transformację gospodarczą w Polsce po 1989 r.;
- 7) wyjaśnia pojęcia prywatyzacji, reprivatyzacji, powszechnego uwłaszczenia;
- 8) charakteryzuje postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze;
- 9) wyjaśnia pojęcia uwłaszczenia nomenklatury i kapitalizmu politycznego; podaje przykłady tych zjawisk w Polsce po 1989 r.;
- 10) wyjaśnia pojęcie sejmowej komisji śledczej;
- 11) wskazuje główne linie debaty i sporu politycznego w Polsce do 2015 r.

XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 r. Uczeń:

- 1) charakteryzuje zmiany geopolityczne w otoczeniu Polski po 1989 r. (zjednoczenie Niemiec, rozpad Czechosłowacji i ZSRS) oraz ich znaczenie dla naszego kraju;
- 2) przedstawia główne etapy i konsekwencje wejścia Polski w struktury euroatlantyckie (NATO w 1999 r.) oraz do Unii Europejskiej w 2004 r.;
- 3) charakteryzuje najważniejsze formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska: Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze, relacje z Ukrainą i Białorusią;
- 4) charakteryzuje zaangażowanie Polski w działalność organizacji międzynarodowych (np. misje pokojowe Wojska Polskiego w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych);
- 5) przedstawia zaangażowanie Polski (rządu i organizacji pozarządowych, np. „Pomoc Kościołowi w Potrzebie”, Polska Akcja Humanitarna) na rzecz osób prześladowanych na całym świecie z powodu swojego wyznania (w tym pomoc dla chrześcijan) oraz dla ofiar wojen domowych (Syria, Afganistan);
- 6) charakteryzuje pozycję Polski w debatach nad planowaniem sprawiedliwej transformacji energetycznej i zeroemisyjności Unii Europejskiej oraz realizację wynikających z nich postulatów.

XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń:

- 1) wskazuje, kto i dlaczego wygrał „zimną wojnę”;

- 2) charakteryzuje nadzieje i obawy towarzyszące pierwszym latom po upadku komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej (w tym kontekście wyjaśnia pojęcia końca historii Francisa Fukuyamy oraz demokracji bez wartości Jana Pawła II);
- 3) wyjaśnia pojęcie ludobójstwa i podaje przykłady we współczesnym świecie: Rwanda (1994 r.), Srebrenica (1995 r.);
- 4) charakteryzuje przyczyny i przejawy globalnego (politycznego i gospodarczego) wzrostu znaczenia Chin;
- 5) wyjaśnia pojęcie wojny hybrydowej i podaje przykłady takich konfliktów;
- 6) wyjaśnia pojęcie cyberwojny i podaje przykłady takich konfliktów;
- 7) charakteryzuje kolejne etapy integracji europejskiej po 1989 r. (traktat z Maastricht, traktat lizboński);
- 8) wskazuje główne organy Unii Europejskiej;
- 9) przedstawia dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej oraz fundusze Unii Europejskiej i podaje przykłady ich wykorzystania na poziomie regionalnym i centralnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 10) wymienia największe siły polityczne reprezentowane aktualnie w Parlamencie Europejskim i charakteryzuje znaczenie polskich eurodeputowanych;
- 11) wyjaśnia pojęcie europejskiej polityki klimatycznej i charakteryzuje jej konsekwencje gospodarcze i społeczne dla życia Europejczyków w pierwszej połowie XXI w.

WARUNKI I SPOSÓB REALIZACJI

Podczas realizacji celów kształcenia dla przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym należy odwołać się do różnorodnych metod dydaktycznych, które mają wspomagać uczniów w szeroko pojętej edukacji obywatelskiej. Wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym ma utrwalić w umysłach uczniów spojrzenie na „rzeczpospolitą” jako na dobro wspólne wszystkich obywateli, które jest „dane i zadane”, niesie za sobą nie tylko prawa, lecz także obowiązki, wymaga zarówno wiedzy o naszym dziedzictwie kultury politycznej i obywatelskiej, jak i brania odpowiedzialności za jego trwanie i pomnażanie.

Zaleca się, aby uczniowie rozwijali swoje umiejętności prowadzenia dyskusji, analizowania zjawisk kulturowych, społecznych i politycznych oraz formułowania ich syntetycznych ocen. W tym kontekście należy w toku nauczania przedmiotu zachęcać uczniów do prowadzenia debat oraz pracy nad projektami grupowymi. W tym ostatnim zakresie pozostawia się duże pole do własnej inwencji nauczycieli.

Praca z podręcznikiem powinna być uzupełniona o inne narzędzia dydaktyczne, takie jak: materiały źródłowe, słowniki, leksykony, mapy, wykresy, diagramy, opracowania statystyczne.

Zaleca się organizowanie wycieczek edukacyjnych, np. do instytucji, organizacji i stowarzyszeń związanych z funkcjonowaniem państwa polskiego (m.in. Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej) oraz społeczeństwa obywatelskiego (np. wizyta w wybranej organizacji pozarządowej). Nauczyciel może również organizować spotkania uczniów z osobami zaangażowanymi w działalność wspomnianych instytucji, organizacji i stowarzyszeń.

Zalecane jest korzystanie z nowych technologii. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na możliwość sięgania do zasobów ogólnie dostępnych w Internecie (np. wykorzystania wartościowych filmów edukacyjnych czy innych materiałów treściowo związanych z materiałem nauczonym w ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie).

III. Cele kształcenia i wychowania

Celem zaproponowanych działań edukacyjnych jest stworzenie warunków, które umożliwią uczniom:

- **kształtowanie postaw i wartości** niezbędnych do bycia świadomym, zaangażowanym i odpowiedzialnym obywatelem potrafiącym
 - działać w duchu patriotyzmu,
 - dbać o dobro wspólne „rzeczypospolitej”, społeczności lokalnej, wspólnoty narodowo-etnicznej oraz politycznej,
 - aktywnie i twórczo uczestniczyć w różnych obszarach życia społecznego,
 - brać odpowiedzialność za trwanie i pomnażanie polskiego dziedzictwa kulturowego;

- **kształtowanie postaw i wartości** niezbędnych do bycia człowiekiem odpowiedzialnym za własne życie, samodzielnym i otwartym, który potrafi
 - dokonywać racjonalnych wyborów w życiu osobistym i publicznym,
 - podejmować wyzwania i rozwiązywać problemy,
 - harmonijnie łączyć dbałość o własny rozwój i szczęście osobiste z troską o dobro wspólnoty, a także świadomość własnych praw i wolności z gotowością do wykonywania obowiązków wobec zbiorowości;

- **nabycie umiejętności** niezbędnych do aktywnego i racjonalnego funkcjonowania w przestrzeni publicznej i społeczeństwie informacyjnym, w tym
 - czytania ze zrozumieniem oraz analizy i oceny źródeł informacji (tekstów normatywnych, publicystycznych i popularnonaukowych, źródeł statystycznych i ikonograficznych), a także wykorzystania technologii cyfrowej,
 - konstruowania różnych form wypowiedzi, formułowania, uzasadniania i obrony własnego stanowiska, budowania argumentów i kontrargumentów, oceny zdarzeń, postaw i sposobów działania, zgodnego z regułami udziału w dyskusji i debacie,
 - funkcjonowania w grupie społecznej, identyfikowania potrzeb własnych i innych ludzi, współpracy przy realizacji zadań,
 - podejmowania racjonalnych decyzji, odpowiedniego reagowania w sytuacjach konfliktowych oraz w przypadkach zagrożenia praw i wolności,
 - diagnozowania problemów społecznych i wpływania na ich rozwiązanie,
 - korzystania z procedur i możliwości, jakie oferują obywatelom instytucje życia publicznego;

- **zdobywanie wiedzy** niezbędnej do rozumienia
 - kulturowych, politycznych i gospodarczych aspektów życia społecznego współczesnej Polski i współczesnego świata,
 - różnorodnych aspektów kultury społeczeństw lokalnych, narodów i państw,
 - wartości i postaw ukształtowanych w tradycji Rzeczypospolitej, dziedzictwa polskiej kultury politycznej i obywatelskiej,
 - struktur i mechanizmów współczesnego ładu międzynarodowego oraz zachodzących w nim zależności,
 - rozwiązań ustrojowych i instytucji prawnych w Rzeczypospolitej Polskiej oraz w wybranych państwach współczesnego świata.

IV. Materiał nauczania wraz z odniesieniami do podstawy programowej

Plan pracy z planem wynikowym uwzględnia zapisy podstawy programowej z 2022 r. oraz zmiany z 2024 r., wynikające z uszczuplonej podstawy programowej. Szarym kolorem oznaczono treści, o których realizacji decyduje nauczyciel.

W związku z uszczupleniem przez MEN podstawy programowej, w rozkładzie materiału zmniejszyła się liczba godzin na realizację obowiązkowych zagadnień. Uzyskane w ten sposób dodatkowe godziny pozostają do dyspozycji nauczyciela w trakcie roku szkolnego. Zgodnie z założeniami MEN:

Ograniczony zakres treści nauczania – wymagań szczegółowych – da nauczycielom i uczniom więcej czasu na spokojniejszą i bardziej dogłębną realizację programów nauczania.

CZĘŚĆ I

Nr lekcji	Treści nauczania (temat lekcji)	Liczba godzin	Zagadnienia	Zapis z podstawy programowej
I. Człowiek a wspólnota				
1.	1. Kim jest człowiek?	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ badanie natury ludzkiej w ujęciu historycznym ▪ założenia głównych filozoficznych koncepcji dotyczących człowieka: <ul style="list-style-type: none"> spirytualizmu, materializmu, teorii jedności duchowo-cieleśnej, dualizmu ▪ obszary filozoficznej refleksji o człowieku: <ul style="list-style-type: none"> - człowiek jako jednostka, natura ludzka - rozum i zmysły - wolność woli - uczucia i emocje - wybieranie i decydowanie ▪ nauka [w tym filozofia] i religia wobec natury ludzkiej 	I. Człowiek – koncepcje i aspekty. Uczeń: <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia główne filozoficzne koncepcje człowieka; 2) odróżnia podstawowe obszary filozoficznej refleksji o człowieku.
2.	2. Człowiek istotą społeczną	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ społeczna natura człowieka ▪ osoba ▪ status społeczny ▪ rola społeczna ▪ potrzeby człowieka ▪ więź społeczna ▪ formy życia społecznego ▪ grupy społeczne 	I. Człowiek – koncepcje i aspekty. Uczeń: <ol style="list-style-type: none"> 3) charakteryzuje, na czym polega pojęcie społecznej natury człowieka obecne w kulturze europejskiej od grecko-rzymskiej starożytności; 4) definiuje pojęcie osoby i wskazuje na jego kulturowe, filozoficzne, psychologiczne i religijne tło (wpływ chrześcijaństwa).
3.	3. Dobro wspólne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ istota dobra wspólnego ▪ rozumienie dobra wspólnego w ramach różnych wspólnot ludzkich ▪ obowiązki jednostki względem wspólnoty ▪ obowiązki wobec wspólnoty w <i>Konstytucji RP</i> ▪ dobro wspólne w <i>Konstytucji RP</i> ▪ idea sprawiedliwości społecznej ▪ sprawiedliwość społeczna w <i>Konstytucji RP</i> ▪ tolerancja w życiu społecznym 	II. Dobro wspólne. Uczeń: <ol style="list-style-type: none"> 1) przedstawia ogólne określenie dobra wspólnego (<i>bonum commune</i>) jako podstawy życia wspólnego oraz przykłady dobra wspólnego właściwego różnym wspólnotom ludzkim; 2) charakteryzuje wynikający z zasady dobra wspólnego aspekt obowiązków jednostki względem wspólnoty; 3) przedstawia sprawiedliwość społeczną jako zasadę udziału członków wspólnoty w dobru wspólnym.
4.	4. Dobro jednostki a dobro wspólne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ poglądy dotyczące miejsca człowieka w świecie i jego roli w społeczeństwie 	II. Dobro wspólne. Uczeń: <ol style="list-style-type: none"> 4) analizuje cechy indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym;

			<p>[indywidualizm i kolektywizm]</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ indywidualizm a egoizm ▪ społeczeństwo indywidualistyczne a społeczeństwo kolektywistyczne ▪ kolektywizm w ustrojach totalitarnych ▪ zróżnicowane podejście do statusu jednostki w różnych regionach: kultury indywidualistyczne i kultury kolektywistyczne 	wykazuje zróżnicowanie kulturowe świata w tych aspektach.
II. Społeczności i wspólnoty				
5.	1. Rodzina	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rodzina i małżeństwo w <i>Konstytucji RP</i> ▪ rodzina jako miejsce budowania fundamentalnych relacji społecznych ▪ typy rodzin we współczesnym świecie ▪ funkcje rodziny ▪ pozycja rodziny we współczesnym społeczeństwie i państwie 	III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń: 1) wyjaśnia kluczową rolę rodziny jako miejsca budowania najważniejszych relacji społecznych. XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń: 17) omawia postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. dotyczące rodziny i małżeństwa.
6.	2. Wspólnoty religijne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ religia jako zjawisko społeczne ▪ cechy religijności we współczesnym społeczeństwie ▪ religie współczesnego świata ▪ typy współczesnych organizacji religijnych ▪ organizacje religijne w Polsce ▪ problem laicyzacji we współczesnym świecie 	III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń: 2) charakteryzuje religię jako rzeczywistość społeczną; analizuje religijność we współczesnym społeczeństwie polskim i porównuje ją z religijnością w innym społeczeństwie.
7.	3. Państwo	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ współczesna definicja państwa ▪ atrybuty państwa jako organizacji politycznej ▪ rodzaje władzy ▪ cechy władzy państwowej ▪ legitymizacja władzy państwowej ▪ teorie genezy państwa [Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska] 	III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń: 3) charakteryzuje władzę jako fenomen społeczny i rozróżnia rodzaje władzy; wskazuje specyficzne cechy władzy politycznej; charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy państwowej; 4) charakteryzuje atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna); przedstawia cechy władzy państwowej; 5) przedstawia najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska).
8.	4. Obywatelstwo	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ istota instytucji prawnej obywatelstwa ▪ zasady nabywania obywatelstwa w Polsce ▪ prawa i obowiązki obywatela polskiego ▪ utrata obywatelstwa polskiego ▪ bezpieczeństwa ▪ podwójne obywatelstwo 	III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń: 6) charakteryzuje przepisy prawa będące podstawą nadawania obywatelstwa polskiego.
9.	5. Naród	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ definicja pojęcia „naród” ▪ polityczna koncepcja narodu ▪ etniczno-kulturowa koncepcja narodu ▪ istota tożsamości narodowej ▪ formy tożsamości narodowej ▪ współcześni Polacy wobec kwestii tożsamości narodowej ▪ czynniki narodotwórcze ▪ czynniki decydujące 	III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń: 7) przedstawia różne koncepcje narodu (polityczną i etniczno-kulturową); charakteryzuje czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej.

			o zachowaniu, zmianie lub utracie tożsamości narodowej	
10.	6. Polityka narodowościowa	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zróżnicowanie etniczne ▪ naród a grupa etniczna ▪ rodzaje grup etnicznych we współczesnym świecie [autochtoni, mniejszość etniczna, mniejszość narodowa, imigranci, grupy etnograficzne] ▪ akulturacja i asymilacja grup mniejszościowych, w tym migranckich, we współczesnym świecie ▪ systemy ochrony grup mniejszościowych we współczesnym świecie ▪ modele polityki narodowościowej we współczesnym świecie i konsekwencje ich realizacji ▪ formy przystosowania się imigrantów do życia w społeczeństwie przyjmującym [separacja, adaptacja, integracja, asymilacja] 	III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń: 12) wyjaśnia kwestię akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich; wykazuje, że rodzaj stosowanej polityki państwa w różnym stopniu i kierunku wpływa na te zjawiska.
11.	7. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zmiany w strukturze narodowościowej społeczeństwa polskiego po 1939 r. oraz ich kulturowe, polityczne i społeczne konsekwencje ▪ mniejszości narodowe, etniczne i grupa posługująca się językiem regionalnym we współczesnej Polsce – cechy charakterystyczne, kultura, tradycje, liczebność, rozmieszczenie geograficzne, formy aktywności ▪ regulacje prawne określające status grup mniejszościowych w Polsce ▪ polityka państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz grupy posługującej się językiem regionalnym ▪ wybitni przedstawiciele mniejszości narodowych i ich wkład w polską kulturę 	III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń: 8) charakteryzuje zmiany w strukturze narodowościowej Polski po 1939 r. oraz ich kulturowe, polityczne i społeczne konsekwencje; 9) wymienia największe mniejszości narodowe w Rzeczypospolitej Polskiej w rozumieniu ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. z 2017 r. poz. 823); 10) charakteryzuje obecną politykę państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, wychodząc od postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.; 11) wymienia najważniejsze postaci z kręgu mniejszości narodowych, etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym o wybitnym zaangażowaniu we wzbogacanie kultury.
III. Funkcjonowanie społeczeństwa				
12.	1. Rodzaje społeczeństw	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pojęcia: „społeczństwo”, „zmiana społeczna”, „rozwój społeczny”, „postęp społeczny” ▪ cechy społeczeństw: zbieracko-łowieckiego, nomadycznego i rolniczego ▪ współczesne społeczności łąwieckie, nomadyczne i rolnicze ▪ wiejska społeczność tradycyjna – dawniej i współcześnie ▪ cechy społeczeństw przemysłowego i poprzemysłowego ▪ cechy współczesnych 	IV. Społeczństwa i socjalizacja. Uczeń: 1) charakteryzuje społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze; charakteryzuje wybraną współczesną społeczność tego typu; 2) charakteryzuje wiejską społeczność tradycyjną; wskazuje na różnice między społeczeństwem przemysłowym i poprzemysłowym.

			społeczeństw	
13.	2. Socjalizacja	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ istota i cechy procesu socjalizacji ▪ instytucje socjalizacji ▪ modele socjalizacji w różnych grupach wiekowych ▪ socjalizacja pierwotna i wtórna ▪ zjawisko socjalizacji odwróconej ▪ resocjalizacja 	IV. Społeczeństwa i socjalizacja. Uczeń: 3) porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców; wyjaśnia zjawisko socjalizacji odwróconej.
14.	3. Kapitał społeczny	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ elementy tworzące kapitał społeczny ▪ kapitał ludzki a kapitał społeczny ▪ rodzaje kapitału społecznego ▪ funkcje kapitału społecznego ▪ zaufanie a kapitał społeczny ▪ znaczenie kapitału społecznego dla rozwoju państwa i społeczeństwa 	IV. Społeczeństwa i socjalizacja. Uczeń: 4) wyjaśnia pojęcie kapitału społecznego i charakteryzuje jego znaczenie dla rozwoju państwa i społeczeństwa.
15.	4. Struktura społeczna	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ znaczenie pojęć: „struktura społeczna”, „ruchliwość społeczna”, „warstwa i klasa społeczna” ▪ uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej 	V. Różnice społeczne. Uczeń: 1) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej.
16.	5. Przemiany społeczne w Polsce	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ struktura społeczna w Polsce przed 1989 r. ▪ istota transformacji ustrojowej w Polsce ▪ znaczenie pojęć: „adaptacja społeczna”, „degradacja społeczna” ▪ modele adaptacji klas społecznych do zmian społeczno-gospodarczych w Polsce ▪ przyczyny degradacji i awansu osób z poszczególnych klas społecznych w Polsce po 1989 r. ▪ struktura warstwowa współczesnego społeczeństwa polskiego 	V. Różnice społeczne. Uczeń: 2) analizuje sposoby adaptacji klas społecznych do zmian społeczno-gospodarczych w Rzeczypospolitej Polskiej; wskazuje na przyczyny degradacji i awansu społecznego przedstawicieli klas społecznych; 3) przedstawia strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego.
17.	6. Nierówności społeczne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ nierówności społeczne we współczesnym świecie, w tym w Rzeczypospolitej Polskiej – rodzaje, przyczyny, przejawy, skala problemu ▪ poziom nierówności dochodowych – wskaźnik Giniego ▪ nierówność społeczna a nierówność szans życiowych ▪ metody i instrumenty ograniczania nierówności społecznych ▪ przyczyny i skutki społeczno-ekonomicznych konfliktów we współczesnym świecie 	V. Różnice społeczne. Uczeń: 4) porównuje skalę nierówności społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych; 6) charakteryzuje zjawisko nierówności społecznych jako problem globalny oraz potrafi wskazać na jego przyczyny i skutki; 7) przedstawia przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie.
18.	7. Problemy społeczne w Polsce	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przyczyny, przejawy i skutki wykluczenia społecznego ▪ problemy życia społecznego we współczesnej Rzeczypospolitej Polskiej 	V. Różnice społeczne. Uczeń: 5) charakteryzuje wybrany problem życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej; rozważa różne możliwości jego rozwiązania.

			<ul style="list-style-type: none"> polityka społeczna państwa polskiego – priorytety, sposoby rozwiązywania problemów, instytucje udzielające pomocy społecznej system ubezpieczeń społecznych w Polsce 	
IV. Procesy demograficzne				
19.	1. Migracje we współczesnym świecie	2	<ul style="list-style-type: none"> znaczenie pojęć: „migracja”, „imigracja”, „emigracja”, „repatriacja” przyczyny ruchów migracyjnych we współczesnym świecie i ich główne kierunki, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji migracyjnej w Europie bariery migracyjne zasady polityki państwa polskiego wobec migrantów 	VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie. Uczeń: 1) wyjaśnia, czym są: migracja, imigracja, emigracja, repatriacja; 7) opisuje przyczyny i kierunki ruchów migracyjnych we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem zmieniającej się sytuacji w Europie (od migracji z Europy do migracji do Europy), także w obliczu kryzysu klimatycznego.
20.	2. Migracje na ziemiach polskich	2	<ul style="list-style-type: none"> migracje Polaków w ujęciu historycznym – od upadku I Rzeczypospolitej do 1989 r. przemieszczenia ludności na ziemiach polskich na przełomie XX i XXI w. proces repatriacji Polaków w XX i XXI w. repatriacja a wysiedlenie migracje wewnętrzne we współczesnej Polsce 	VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie. Uczeń: 2) charakteryzuje zasięg i skalę przemieszczeń ludnościowych na ziemiach polskich w XX i XXI w.; 3) przedstawia proces repatriacji Polaków w XX i XXI w.; wskazuje różnice między „repatriacją” a „wysiedleniem”.
21.	3. Polacy za granicą	2	<ul style="list-style-type: none"> znaczenie pojęć: „diaspora”, „Polonia” główne skupiska Polaków na świecie w XXI w. – liczebność, zlokalizowanie, przyczyny migracji do danych państw docelowych wkład emigracji w polskie życie narodowe w XX i XXI w. Karta Polaka i przykłady jej praktycznego zastosowania 	VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie. Uczeń: 4) wskazuje największe skupiska Polaków na świecie w XXI w.; 5) charakteryzuje wkład emigracji polskiej w polskie życie narodowe w XX i XXI w.; 6) wyjaśnia, czym jest „Karta Polaka”, i wskazuje przykłady jej praktycznego zastosowania.
22.	4. Procesy demograficzne na świecie	2	<ul style="list-style-type: none"> znaczenie pojęć: „przyrost naturalny”, „stagnacja demograficzna”, „eksplozja demograficzna”, „wyż demograficzny”, „regres demograficzny” czynniki wpływające na rozwój demograficzny społeczeństw globalne tendencje demograficzne sytuacja demograficzna w Europie regres demograficzny i wyż demograficzny: przyczyny, przejawy, skutki 	VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie. Uczeń: 10) charakteryzuje w ogólnym zarysie globalne tendencje demograficzne, wskazując, które kontynenty odnotowują w ciągu ostatnich 30 lat wzrost, a które – stagnację demograficzną.
23.	5. Tendencje demograficzne w Polsce	2	<ul style="list-style-type: none"> znaczenie pojęć: „niż demograficzny”, „wyż demograficzny”, „depopulacja”, „współczynnik dzietności”, „suburbanizacja” znaczenie wzrostu demograficznego dla perspektyw rozwojowych państwa 	VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie. Uczeń: 8) wyjaśnia pojęcia niżu i wyżu demograficznego; 9) charakteryzuje rolę wzrostu demograficznego dla perspektyw rozwojowych kraju, zestawia to z obecną sytuacją Polski w tym zakresie.

			<ul style="list-style-type: none"> ▪ sytuacja demograficzna we współczesnej Polsce ▪ polityka państwa polskiego mająca na celu przeciwdziałanie niekorzystnym trendom demograficznym 	
--	--	--	--	--

CZĘŚĆ II

Nr lekcji	Treści nauczania (temat lekcji)	Liczba godzin	Zagadnienia	Zapis z podstawy programowej
I. Aktywność obywatelska				
1.	1. Społeczeństwo obywatelskie	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ istota i idee społeczeństwa obywatelskiego ▪ polskie tradycje społeczeństwa obywatelskiego ▪ ruch organicznikowski ▪ społeczeństwo obywatelskie w Polsce w XX i XXI w. 	IV. Społeczeństwo i socjalizacja. Uczeń: 4) wyjaśnia pojęcie kapitału społecznego i charakteryzuje jego znaczenie dla rozwoju państwa i społeczeństwa. VI. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń: 1) wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie (dziedzictwo I Rzeczypospolitej i ruchu organicznikowskiego w XIX w.); 2) podaje współczesne przykłady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce.
2.	2. Organizacje pozarządowe	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ trzeci sektor działalności społeczno-gospodarczej ▪ stowarzyszenia ▪ fundacje ▪ organizacje pożytku publicznego ▪ think tank 	VI. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń: 3) charakteryzuje główne kierunki i formy aktywności organizacji pozarządowych w Rzeczypospolitej Polskiej; 4) porównuje status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia tryb rejestracji tych organizacji; 5) opracowuje projekt działań społecznych na rzecz wspólnoty lokalnej.
3.	3. Spółdzielczość	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ spółdzielnia ▪ spółdzielczość w Polsce ▪ rodzaje spółdzielni w Polsce 	VI. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń: 6) charakteryzuje specyfikę spółdzielczości i rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej.
4.	4. Organizacje społeczno-zawodowe	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ związki zawodowe ▪ centrale związkowe ▪ organizacje pracodawców ▪ dialog społeczny ▪ samorządy zawodowe ▪ grupy interesów 	VI. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń: 7) charakteryzuje cele i działania związków zawodowych oraz innych organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych; przedstawia związki zawodowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej.
II. Polityka				
5.	1. Istota polityki	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ definicje polityki ▪ koncepcje polityki 	VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń: 2) wyjaśnia, czym jest polityka i myśl polityczna.
6.	2. Myśl polityczna	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ liberalizm ▪ konserwatyzm ▪ socjalizm ▪ chrześcijańska demokracja ▪ nacjonalizm 	VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń: 3) charakteryzuje główne współczesne kierunki myśli politycznej (konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm, chrześcijańską demokrację); wskazuje ich polski kontekst (najważniejsi twórcy, programy, oddziaływanie).
7.	3. Totalitaryzm	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ cechy państwa totalitarnego ▪ źródła totalitaryzmu ▪ komunizm ▪ faszyzm ▪ nazizm ▪ ustrój ZSRS i III Rzeszy 	VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń: 4) wyjaśnia, na czym polega totalitaryzm i jakie są jego historyczne źródła; wskazuje różnice między totalitaryzmem a autorytaryzmem; 5) charakteryzuje system rządów totalitarnych, porównując najważniejsze cechy ustrojowe

			<ul style="list-style-type: none"> ▪ autorytaryzm 	Związku Sowieckiego oraz III Rzeszy Niemieckiej; 6) wyjaśnia pojęcie faszyzmu i charakteryzuje jego różne konteksty znaczeniowe.
8.	4. Demokracja	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ formy i zasady demokracji ▪ geneza demokracji ▪ demokracja formalna i realna ▪ polskie tradycje demokratyczne ▪ <u>parlamentaryzm</u> ▪ <u>republikanizm</u> 	VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń: 8) przedstawia cechy charakterystyczne państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej i umieszcza je na tle polskiego dziedzictwa kultury politycznej.
9.	5. Współczesna demokracja – problemy i zagrożenia	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ korupcja ▪ nepotyzm ▪ populizm ▪ demagogia ▪ klientelizm ▪ kumoterstwo 	VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń: 7) analizuje zjawisko populizmu obecne we współczesnej polityce i jego konsekwencje; 10) analizuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków.
10.	6. Kultura polityczna	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ elementy kultury politycznej ▪ typy kultury politycznej ▪ kultura polityczna w Polsce ▪ partycypacja polityczna ▪ petycja ▪ opinia publiczna 	VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń: 1) wyjaśnia, czym jest kultura polityczna.
11.	7. Wspólnota polityczna	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wspólnota polityczna ▪ kultura a wspólnota polityczna ▪ wspólnota polityczna w świetle preambuły <i>Konstytucji RP</i> ▪ teoria cywilizacji ▪ współczynnik humanistyczny ▪ dziedzictwo kulturowe ▪ socjologia moralności ▪ awans społeczny 	VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń: 9) charakteryzuje rolę kultury jako spoiwa wspólnoty politycznej; wymienia i charakteryzuje wybranych polskich autorów teorii dotyczących zależności kultury, życia społecznego i polityki (np. Ludwika Krzywickiego, Feliksa Konecznego, Floriana Znanieckiego, Stanisława i Marię Ossowskich, Józefa Chałasińskiego).
III. Komunikowanie i media				
12.	1. Komunikacja społeczna	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kody komunikacyjne ▪ kodowanie i dekodowanie ▪ kody pozajęzykowe ▪ komunikacja werbalna ▪ komunikacja niewerbalna ▪ przeszkody komunikacyjne 	IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń: 1) wyjaśnia, na czym polega komunikacja społeczna.
13.	2. Media masowe	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ funkcje mediów ▪ komunikowanie masowe a komunikowanie medialne ▪ media społecznościowe ▪ czwarta władza ▪ media w Polsce ▪ media a debata publiczna 	IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń: 2) charakteryzuje rolę mediów i zmiany zachodzące we współczesnym krajobrazie medialnym (rola Internetu oraz cyfryzacji).
14.	3. Komunikacja perswazyjna	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ perswazja ▪ socjotechnika ▪ propaganda ▪ marketing polityczny ▪ bańka informacyjna ▪ manipulacja w mediach ▪ etyka dziennikarska 	IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń: 3) wyjaśnia pojęcia socjotechniki, propagandy i marketingu politycznego; wskazuje różnice między tymi pojęciami.
15.	4. Międzynarodowe public relations	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>soft power</i> ▪ międzynarodowy wizerunek państwa ▪ państwowe instytuty kultury ▪ dyfamacja 	IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń: 5) wyjaśnia pojęcie <i>soft power</i> i charakteryzuje znaczenie wizerunku państwa w polityce międzynarodowej; 4) wyjaśnia pojęcie dyfamacji; podaje przykład oddziaływania propagandowego o charakterze zniesławiającym; charakteryzuje sposoby walki z dyfamacją; 6) wymienia przykłady zaangażowania różnych państw na rzecz upowszechniania za granicą korzystnego wizerunku własnej kultury.
16.	5. Wolność słowa	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ gwarancje wolności słowa 	IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń:

			<ul style="list-style-type: none"> ▪ wolność mediów ▪ wolność słowa ▪ odpowiedzialność za słowo ▪ cenzura 	<p>7) podaje współczesne przykłady ograniczania swobody wypowiedzi;</p> <p>8) wyjaśnia związek między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo.</p>
IV. Prawo i prawa człowieka				
17.	1. Prawo i jego rodzaje	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ prawo pozytywne ▪ prawo naturalne ▪ normy społeczne ▪ norma prawna ▪ przepis prawny ▪ rodzaje prawa ▪ gałęzie prawa 	X. Prawo. Uczeń: 1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne) oraz ich inspiracje pochodzące z kulturowego dziedzictwa Europy (prawo rzymskie, prawo kanoniczne).
18.	2. System prawa	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zasady systemu prawa ▪ luka prawna ▪ reguły kolizyjne ▪ zasady prawa ▪ prawo pozytywne ▪ prawo precedensowe ▪ prawo zwyczajowe ▪ prawo religijne 	X. Prawo. Uczeń: 1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne) oraz ich inspiracje pochodzące z kulturowego dziedzictwa Europy (prawo rzymskie, prawo kanoniczne); 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane).
19.	3. Źródła prawa	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ akty normatywne i nienormatywne ▪ obowiązywanie prawa ▪ źródła prawa ▪ kodeks ▪ dzienniki urzędowe 	X. Prawo. Uczeń: 1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne) oraz ich inspiracje pochodzące z kulturowego dziedzictwa Europy (prawo rzymskie, prawo kanoniczne).
20.	4. Prawo cywilne i rodzinne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ osoba fizyczna, osoba prawna ▪ zdolność prawna ▪ zobowiązanie ▪ własność ▪ spadek ▪ testament ▪ postępowanie cywilne ▪ małżeństwo ▪ wspólnota majątkowa ▪ rozwód ▪ separacja 	X. Prawo. Uczeń: 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane).
21.	5. Prawo karne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podział prawa karnego ▪ zasady prawa karnego ▪ przestępstwo ▪ wykroczenie ▪ kary i środki karne ▪ postępowanie karne 	X. Prawo. Uczeń: 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane).
22.	6. Prawo administracyjne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ administracja publiczna ▪ akt administracyjny ▪ decyzja administracyjna ▪ postępowanie administracyjne ▪ zażalenie ▪ skarga do sądu administracyjnego 	X. Prawo. Uczeń: 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane).
23.	7. Prawa człowieka	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ cechy praw człowieka ▪ historia praw człowieka ▪ generacje praw człowieka ▪ prawa pozytywne i negatywne ▪ łamanie praw człowieka 	X. Prawo. Uczeń: 3) wyjaśnia pojęcie praw człowieka oraz ich związek z dziedzictwem cywilizacji zachodniej; 4) rozróżnia generacje praw człowieka, stosując pojęcia praw negatywnych i pozytywnych oraz wskazując na inny stopień ich ochrony; wymienia główne dokumenty dotyczące praw człowieka (z uwzględnieniem prawa krajowego)

				i międzynarodowego, w tym tworzonych w ramach ONZ); 5) przedstawia kwestie urzeczywistnienia wybranej wolności człowieka i stopnia jej ograniczenia związanego z prawami innych osób lub porządkiem publicznym.
24.	8. Ochrona praw człowieka	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ katalog praw i wolności w <i>Konstytucji RP</i> ▪ środki ochrony ▪ system europejski ▪ system światowy ▪ prawo humanitarne ▪ konwencje haskie i genewskie 	X. Prawo. Uczeń: 3) wyjaśnia pojęcie praw człowieka oraz ich związek z dziedzictwem cywilizacji zachodniej; 4) rozróżnia generacje praw człowieka, stosując pojęcia praw negatywnych i pozytywnych oraz wskazując na inny stopień ich ochrony; wymienia główne dokumenty dotyczące praw człowieka (z uwzględnieniem prawa krajowego i międzynarodowego, w tym tworzonych w ramach ONZ); 5) przedstawia kwestie urzeczywistnienia wybranej wolności człowieka i stopnia jej ograniczenia związanego z prawami innych osób lub porządkiem publicznym.

CZĘŚĆ III

Nr lekcji	Treści nauczania (temat lekcji)	Liczba godzin	Zagadnienia	Zapis z podstawy programowej
I. Ustroje współczesnych państw				
1.	1. Modele ustrojowe państw	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ustrój polityczny ▪ system polityczny ▪ forma rządów ▪ reżim polityczny ▪ ustrój terytorialno-prawny 	XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń: 1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień; 2) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna).
2.	2. Monarchie i republiki	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ formy monarchii ▪ prezydent ▪ rola głowy państwa w republice ▪ funkcje prezydenta ▪ wybór prezydenta ▪ kolegialna głowa państwa 	XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń: 1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień; 2) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna).
3.	3. Władza ustawodawcza	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ funkcje parlamentu ▪ struktura parlamentu ▪ proces legislacyjny ▪ system wyborczy ▪ mandat parlamentarny ▪ immunitet parlamentarny 	XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń: 1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień; 2) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna).
4.	4. Władza wykonawcza	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ głowa państwa ▪ rząd ▪ odpowiedzialność polityczna 	XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń: 1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we

			<ul style="list-style-type: none"> ▪ koalicja rządowa ▪ rząd mniejszościowy ▪ współrządzenie 	współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień.
5.	5. Systemy polityczne	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ system parlamentarno-gabinetowy ▪ system prezydencki ▪ system kanclerski ▪ system semiprezydencki ▪ system parlamentarno-komitetowy ▪ system superprezydencki 	<p>XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń:</p> <p>3) charakteryzuje systemy polityczne oparte na współpracy legislatywy i egzekutywy – parlamentarno-gabinetowy (na przykładzie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej) i kanclerski (na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec); wykazuje, że elementy tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;</p> <p>4) charakteryzuje systemy ze szczególną rolą prezydenta – klasyczny prezydencki (na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki) i parlamentarno-prezydencki (na przykładzie Republiki Francuskiej); wykazuje, że elementy drugiego z tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;</p> <p>5) charakteryzuje systemy polityczne z zachwianym podziałem władzy – parlamentarno-komitetowy (na przykładzie Konfederacji Szwajcarii) i superprezydencki (na przykładzie Federacji Rosyjskiej); przedstawia instytucjonalne warunki funkcjonowania demokracji w takich systemach;</p> <p>6) charakteryzuje funkcje legislatywy: ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną; wskazuje kompetencje parlamentu w Rzeczypospolitej Polskiej w ramach poszczególnych funkcji.</p>
II. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej				
6.	1. Konstytucja RP	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ preambuła ▪ zasady ustrojowe ▪ stany nadzwyczajne w Polsce 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>1) wyjaśnia, na czym polega demokratyczne państwo prawne;</p> <p>2) charakteryzuje polskie tradycje konstytucyjne;</p> <p>3) charakteryzuje tło polityczne towarzyszące uchwaleniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;</p> <p>4) charakteryzuje treść preambuły do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;</p> <p>5) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.</p>
7.	2. Procedury demokratyczne w Polsce	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wybory ▪ zasady wyborcze ▪ próg wyborczy ▪ referendum ▪ inicjatywa ludowa ▪ partycypacja ▪ konsultacje ▪ informowanie 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>9) charakteryzuje główne zasady obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej prawa wyborczego (wybory pięcioprzymiotnikowe, próg wyborczy);</p> <p>16) wskazuje na elementy demokracji bezpośredniej obecne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.</p>
8.	3. Parlament RP	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Sejm RP ▪ Senat RP ▪ Zgromadzenie Narodowe ▪ Marszałek Sejmu, Marszałek Senatu ▪ komisje parlamentarne ▪ prezydium Sejmu i Senatu ▪ Konwent Seniorów 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>5) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;</p> <p>6) przedstawia proces legislacyjny opisany w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;</p>

				<p>9) charakteryzuje główne zasady obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej prawa wyborczego (wybory pięcioprzymiotnikowe, próg wyborczy);</p> <p>10) wymienia główne organy Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;</p> <p>11) wymienia aktualnych marszałków obu izb polskiego parlamentu;</p> <p>12) podaje znaczenie pojęciowe pierwszego, drugiego i trzeciego czytania ustaw w Sejmie;</p> <p>13) charakteryzuje rolę komisji sejmowych (senackich) w procesie legislacyjnym;</p> <p>14) wyjaśnia pojęcie kworum w parlamencie;</p> <p>15) charakteryzuje pozaustawodawcze znaczenie parlamentu (np. umacnianie więzi z Polonią, rola obu izb w polskiej dyplomacji publicznej).</p>
9.	4. Prezydent RP	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ funkcje ▪ kompetencje ▪ zadania ▪ odpowiedzialność 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>5) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;</p> <p>XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń:</p> <p>1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień.</p>
10.	5. Rada Ministrów RP	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ premier ▪ ministrowie ▪ wotum zaufania ▪ wotum nieufności ▪ administracja rządowa ▪ wojewodowie ▪ służba cywilna 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>5) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.</p>
11.	6. Sądy i trybunały	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ władza sądownicza ▪ wymiar sprawiedliwości ▪ Sąd Najwyższy ▪ sądownictwo powszechne ▪ sądy wojskowe ▪ sądownictwo administracyjne ▪ Trybunał Stanu ▪ Trybunał Konstytucyjny ▪ Krajowa Rada Sądownictwa 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>5) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;</p> <p>7) omawia najważniejsze organy kontroli państwowej oraz sądownictwa konstytucyjnego.</p>
12.	7. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Najwyższa Izba Kontroli ▪ Rzecznik Praw Obywatelskich ▪ Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji ▪ Instytut Pamięci Narodowej ▪ prokuratura 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>7) omawia najważniejsze organy kontroli państwowej oraz sądownictwa konstytucyjnego.</p>
13.	8. Samorząd terytorialny w Polsce	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ gmina ▪ powiat ▪ województwo ▪ zadania samorządów ▪ budżet samorządu terytorialnego ▪ nadzór nad samorządem terytorialnym 	<p>XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:</p> <p>18) wyjaśnia pojęcie samorządu terytorialnego; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie;</p> <p>19) charakteryzuje funkcjonowanie organów gminy, powiatu i województwa;</p> <p>20) wyjaśnia pojęcie finansów publicznych; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych;</p> <p>21) przedstawia źródła dochodów budżetu państwa i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej;</p> <p>22) wyjaśnia, jakie są w Rzeczypospolitej Polskiej źródła dochodów samorządu terytorialnego</p>

				(dochody własne, dotacje, subwencje) i kierunki ich wydatków; 23) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnych gminy oraz powiatu.
III. Polityki publiczne				
14.	1. Polityki publiczne	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ polityki publiczne ▪ uczestnicy polityk publicznych ▪ etapy polityk publicznych ▪ rodzaje polityk publicznych 	XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń: 20) wyjaśnia pojęcie finansów publicznych; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych.
15.	2. Finanse publiczne	1	<ul style="list-style-type: none"> ▪ finanse publiczne ▪ dług publiczny ▪ polityka fiskalna ▪ budżet ▪ strategie rozwoju gospodarczego ▪ ustawa budżetowa ▪ dochody i wydatki 	XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń: 20) wyjaśnia pojęcie finansów publicznych; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych; 21) przedstawia źródła dochodów budżetu państwa i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej.
16.	3. Gospodarka i rozwój	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ polityka gospodarcza ▪ modele polityki gospodarczej ▪ rozwój regionalny ▪ polityka przemysłowa ▪ gospodarka żywnościowa ▪ ochrona środowiska ▪ badania i innowacje 	XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń: 20) wyjaśnia pojęcie finansów publicznych; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych.
IV. Polska po 1989 roku				
17.	1. Spuścizna po PRL	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ustrój PRL ▪ konstytucja stalinowska ▪ reforma rolna ▪ nacjonalizacja przemysłu ▪ bunty społeczne ▪ socrealizm 	XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń: 2) charakteryzuje polskie tradycje konstytucyjne. XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń: 1) charakteryzuje kulturowy, polityczny, społeczny i gospodarczy bilans rządów komunistycznych w Polsce; 2) wymienia najważniejsze wydarzenia związane z przełomem 1989 r. w Polsce oraz w Europie Środkowej; 3) charakteryzuje spór polityczny w Polsce po 1989 r. w odniesieniu do sposobów radzenia sobie z dziedzictwem komunizmu.
18.	2. Transformacja ustrojowa	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ pierestrojka ▪ obrady Okrągłego Stołu ▪ wybory czerwcowe ▪ Jesień Narodów ▪ gruba kreska ▪ wojna na górze ▪ dekomunizacja ▪ lustracja 	XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń: 1) charakteryzuje kulturowy, polityczny, społeczny i gospodarczy bilans rządów komunistycznych w Polsce; 2) wymienia najważniejsze wydarzenia związane z przełomem 1989 r. w Polsce oraz w Europie Środkowej; 3) charakteryzuje spór polityczny w Polsce po 1989 r. w odniesieniu do sposobów radzenia sobie z dziedzictwem komunizmu.
19.	3. Partie polityczne	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ cechy i funkcje partii politycznych ▪ rodzaje partii politycznych ▪ systemy partyjne ▪ polska scena polityczna po 1989 r. ▪ finansowanie partii politycznych 	XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń: 4) wyjaśnia pojęcie partii politycznej; charakteryzuje główne etapy odbudowy wielopartyjnego życia politycznego w Polsce po 1989 r. (ze szczególnym uwzględnieniem zmian w systemie finansowania partii politycznych); 5) wymienia reprezentowane w parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej partie polityczne oraz osoby stojące na ich czele.
20.	4. Transformacja	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ gospodarka centralnie sterowana 	XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia

	gospodarcza		<ul style="list-style-type: none"> ▪ plan Balcerowicza ▪ prywatyzacja ▪ powszechne uwłaszczenie ▪ reprivatyzacja 	z komunizmu. Uczeń: 6) charakteryzuje transformację gospodarczą w Polsce po 1989 r.; 7) wyjaśnia pojęcia prywatyzacji, reprivatyzacji, powszechnego uwłaszczenia; 8) charakteryzuje postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze.
21.	5. Postkomunizm	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ aspekty postkomunizmu ▪ uwłaszczenie nomenklatury ▪ kapitalizm polityczny 	XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń: 6) charakteryzuje transformację gospodarczą w Polsce po 1989 r.; 7) wyjaśnia pojęcia prywatyzacji, reprivatyzacji, powszechnego uwłaszczenia; 8) charakteryzuje postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze; 9) wyjaśnia pojęcia uwłaszczenia nomenklatury i kapitalizmu politycznego; podaje przykłady tych zjawisk w Polsce po 1989 r.
22.	6. Polska w XXI wieku	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rewolucja moralna ▪ IV Rzeczpospolita ▪ spory i konflikty w polskiej polityce po 2005 r. 	XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń: 8) charakteryzuje postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze; 10) wyjaśnia pojęcie sejmowej komisji śledczej; 11) wskazuje główne linie debaty i sporu politycznego w Polsce do 2015 r.

CZEŚĆ IV

Nr lekcji	Treści nauczania (temat lekcji)	Liczba godzin	Zagadnienia	Zapis z podstawy programowej
I. Świat po 1989 roku				
1.	1. Współczesne stosunki międzynarodowe	3	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ustrój polityczny ▪ system polityczny ▪ forma rządów ▪ reżim polityczny ▪ ustrój terytorialno-prawny 	
2.	2. Upadek systemu jałtańskiego	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ ład jałtański ▪ pojęcie „zimnej wojny” i jej charakterystyka ▪ upadek ładu jałtańskiego i wydarzenia z tym związane 	XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń: 1) wskazuje, kto i dlaczego wygrał „zimną wojnę”; 2) charakteryzuje nadzieje i obawy towarzyszące pierwszym latom po upadku komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej (w tym kontekście wyjaśnia pojęcie końca historii Francisa Fukuyamy oraz demokracji bez wartości Jana Pawła II).
3.	3. Globalny układ sił	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rola USA na świecie ▪ NATO i jego rola na świecie ▪ ewolucja ładu światowego w kierunku dwubiegunowego lub wielobiegunowego ▪ BRICS jako sojusz mocarstw wschodzących ▪ ONZ jako element ładu międzynarodowego oraz forum współpracy i rywalizacji mocarstw 	XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń: 4) charakteryzuje przyczyny i przejawy globalnego (politycznego i gospodarczego) wzrostu znaczenia Chin.
4.	4. Konflikty na świecie	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przyczyny konfliktów i sposoby ich rozwiązywania ▪ ludobójstwo i jego przykłady we współczesnym świecie ▪ wojna hybrydowa 	XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń: 3) wyjaśnia pojęcie ludobójstwa i podaje przykłady we współczesnym świecie: Rwanda (1994 r.), Srebrenica (1995 r.);

			<ul style="list-style-type: none"> cyberwojna 	<p>5) wyjaśnia pojęcie wojny hybrydowej i podaje przykłady takich konfliktów;</p> <p>6) wyjaśnia pojęcie cyberwojny i podaje przykłady takich konfliktów.</p>
II. Unia Europejska				
5.	1. Integracja europejska	2	<ul style="list-style-type: none"> czynniki sprzyjające integracji europejskiej po II wojnie światowej etapy integracji europejskiej państwa członkowskie Unii Europejskiej główne zasady integracji europejskiej po 1945 r. 	<p>XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń:</p> <p>7) charakteryzuje kolejne etapy integracji europejskiej po 1989 r. (traktat z Maastricht, traktat lizboński).</p>
6.	2. Organy Unii Europejskiej	2	<ul style="list-style-type: none"> główne organy Unii Europejskiej – struktura, funkcje największe siły polityczne reprezentowane w Parlamencie Europejskim 	<p>XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń:</p> <p>8) wskazuje główne organy Unii Europejskiej;</p> <p>10) wymienia największe siły polityczne reprezentowane aktualnie w Parlamencie Europejskim [...];</p>
7.	3. Funkcjonowanie Unii Europejskiej	2	<ul style="list-style-type: none"> procesy decyzyjne w Unii Europejskiej jednolity rynek wewnętrzny obywatelstwo Unii Europejskiej unia gospodarcza i walutowa wspólne polityki unijne dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej fundusze Unii Europejskiej 	<p>XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń:</p> <p>9) przedstawia dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej oraz fundusze Unii Europejskiej [...].</p>
8.	4. UE wobec problemów globalnych	2	<ul style="list-style-type: none"> europejska polityka klimatyczna i jej konsekwencje gospodarcze i społeczne działania na rzecz bezpieczeństwa globalnego (misje, sankcje, walka z terroryzmem) problem migracji (polityka migracyjna i azylowa, problemy z tego wynikające) pomoc rozwojowa i humanitarna UE 	<p>XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń:</p> <p>11) wyjaśnia pojęcie europejskiej polityki klimatycznej i charakteryzuje jej konsekwencje gospodarcze i społeczne dla życia Europejczyków w pierwszej połowie XXI w.</p>
III. Polska na arenie międzynarodowej				
9.	1. Polityka zagraniczna	2	<ul style="list-style-type: none"> główne wyzwania, które stały przed polską polityką zagraniczną w latach 90. XX w. położenie geopolityczne Polski u progu XXI w. – szanse, wyzwania, zagrożenia priorityty i zadania polskiej polityki zagranicznej w XXI w. 	<p>XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 r. Uczeń:</p> <p>1) charakteryzuje zmiany geopolityczne w otoczeniu Polski po 1989 r. (zjednoczenie Niemiec, rozpad Czechosłowacji i ZSRS) oraz ich znaczenie dla naszego kraju.</p>
10.	2. Polska w NATO	2	<ul style="list-style-type: none"> założenia polskiej polityki na forum NATO współpraca w ramach flanki wschodniej (Bukaresztańska Dziewiątka) struktury wojskowe NATO w Polsce udział Polski w operacjach NATO 	<p>XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 r. Uczeń:</p> <p>2) przedstawia główne etapy i konsekwencje wejścia Polski w struktury euroatlantyckie (NATO w 1999 r.) [...].</p>
11.	3. Polska w Unii Europejskiej	2	<ul style="list-style-type: none"> główne etapy i konsekwencje wejścia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. znaczenie polskich eurodeputowanych w Parlamencie Europejskim pozycja Polski w debatach nad planowaniem sprawiedliwej transformacji energetycznej i zeroemisyjności Unii Europejskiej 	<p>XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 r. Uczeń:</p> <p>6) charakteryzuje pozycję Polski w debatach nad planowaniem sprawiedliwej transformacji energetycznej i zeroemisyjności Unii Europejskiej oraz realizację wynikających z nich postulatów.</p> <p>XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 r. Uczeń:</p> <p>10) [...] charakteryzuje znaczenie polskich eurodeputowanych [w Parlamencie Europejskim].</p>

12.	4. Relacje dwustronne i współpraca regionalna	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ zmiany geopolityczne w Europie po 1989 r. ▪ formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska: Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze ▪ relacje Polski z Ukrainą i Białorusią 	XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 r. Uczeń: 1) charakteryzuje zmiany geopolityczne w otoczeniu Polski po 1989 r. (zjednoczenie Niemiec, rozpad Czechosłowacji i ZSRS) oraz ich znaczenie dla naszego kraju; 3) charakteryzuje najważniejsze formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska: Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze, relacje z Ukrainą i Białorusią.
13.	5. Polska wobec problemów współczesnego świata	2	<ul style="list-style-type: none"> ▪ aktywność Polski na forum ONZ ▪ aktywność Polski w OBWE i OECD ▪ polska pomoc rozwojowa i humanitarna 	XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 r. Uczeń: 4) charakteryzuje zaangażowanie Polski w działalność organizacji międzynarodowych (np. misje pokojowe Wojska Polskiego w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych); 5) przedstawia zaangażowanie Polski (rządu i organizacji pozarządowych np. „Pomoc Kościołowi w Potrzebie”, Polska Akcja Humanitarna) na rzecz osób prześladowanych na całym świecie z powodu swojego wyznania (w tym pomoc dla chrześcijan) oraz dla ofiar wojen domowych (Syria, Afganistan).

V. Zakładane osiągnięcia uczniów

CZĘŚĆ I.

Treści nauczania (temat lekcji)	Wymagania	
	podstawowe	rozszerzające
I. Człowiek a wspólnota		
1. Kim jest człowiek?	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe założenia głównych filozoficznych koncepcji dotyczących człowieka: spirytualizmu, materializmu, dualizmu, teorii jedności duchowo-cieleśnej; ▪ rozpoznaje podstawowe obszary filozoficznej refleksji o człowieku. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje założenia głównych filozoficznych koncepcji człowieka: spirytualizmu, materializmu, dualizmu, teorii jedności duchowo-cieleśnej; ▪ charakteryzuje, w ujęciu historycznym, rozwój refleksji i badań nad naturą człowieka; ▪ wskazuje religijne i naukowe wątki w refleksji na temat natury ludzkiej.
2. Człowiek istotą społeczną	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe aspekty postrzegania społecznej natury człowieka w kulturze europejskiej; ▪ dostrzega wpływ chrześcijaństwa na postrzeganie natury człowieka w kulturze europejskiej; ▪ wymienia podstawowe cechy osoby; ▪ podaje przykłady ról społecznych, w tym tych, które sam odgrywa w życiu codziennym; ▪ rozpoznaje przykłady postaw i zachowań charakterystycznych dla wybranych ról społecznych [np. rodzica, ucznia]; ▪ omawia konflikty wynikające z odgrywania różnych ról społecznych; ▪ podaje przykłady potrzeb człowieka; ▪ wymienia konsekwencje niezaspokojenia podstawowych potrzeb człowieka; ▪ prawidłowo stosuje pojęcie „status społeczny”; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje kulturowe, filozoficzne, psychologiczne i religijne uwarunkowania wpływające na postrzeganie społecznej natury człowieka; ▪ przedstawia, w jaki sposób jest definiowana osoba w filozofii antycznej i myśli chrześcijańskiej; ▪ dostrzega zmienność wymagań i kryteriów decydujących o definiowaniu ról społecznych w kulturze europejskiej; ▪ wyjaśnia, jak działają mechanizmy decydujące o powstawaniu konfliktów ról społecznych; ▪ analizuje konsekwencje niezaspokojenia podstawowych potrzeb człowieka z różnych perspektyw [np. jednostki i społeczeństwa, polityki i kultury]; ▪ charakteryzuje uwarunkowania wpływające na status społeczny człowieka; ▪ dostrzega zmienność kryteriów definiujących status społeczny człowieka;

	<ul style="list-style-type: none"> wymienia podstawowe formy życia społecznego [grupa społeczna, zbiorowość, społeczność, społeczeństwo]; rozpoznaje podstawowe rodzaje grup społecznych. 	<ul style="list-style-type: none"> porównuje więzi łączące ludzi tworzących różne grupy społeczne; porównuje cechy różnych form życia społecznego.
3. Dobro wspólne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> rozpoznaje postawy i działania służące dobru wspólnemu; podaje przykłady dobra wspólnego uznawanego w różnych wspólnotach ludzkich; wymienia podstawowe obowiązki jednostki wobec wspólnoty w ramach kultury europejskiej; wymienia obowiązki wobec wspólnoty wynikające z <i>Konstytucji RP</i>; rozpoznaje przykłady postaw i działań zgodnych z ideą sprawiedliwości społecznej. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia, co oznacza idea dobra wspólnego; uzasadnia, z różnych perspektyw, konieczność dbania o dobro wspólne; charakteryzuje czynniki wpływające na rozumienie dobra wspólnego i stosunek do tej idei; analizuje przepisy <i>Konstytucji RP</i> regulujące w Polsce realizację idei dobra wspólnego i sprawiedliwości społecznej; porównuje i ocenia różne sposoby definiowania i realizacji idei sprawiedliwości społecznej; wyjaśnia, na czym polega zależność między ideą sprawiedliwości społecznej a ideą dobra wspólnego; tłumaczy, jak postawa tolerancji wpływa na funkcjonowanie wspólnoty.
4. Dobro jednostki a dobro wspólne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wskazuje różnicę między koncepcją dobra wspólnego uwzględniającą dobro jednostek a koncepcją totalitarną odrzucającą dobro jednostek jako mniej istotne; wymienia podstawowe cechy indywidualizmu i kolektywizmu; rozpoznaje psychologiczne, społeczne i instytucjonalne aspekty indywidualizmu i kolektywizmu; podaje przykłady zróżnicowania kulturowego świata w zakresie podejścia do roli jednostki [kultury indywidualistyczne i kultury kolektywistyczne]. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> analizuje, w ujęciu historycznym, koncepcje indywidualistyczne i kolektywistyczne mające wpływ na funkcjonowanie współczesnych społeczeństw; przedstawia psychologiczne, społeczne i instytucjonalne aspekty indywidualizmu i kolektywizmu; porównuje i ocenia wartości i zasady obowiązujące w społeczeństwach indywidualistycznych i kolektywistycznych; przedstawia zróżnicowanie kulturowe świata w zakresie podejścia do roli jednostki (kultury indywidualistyczne i kultury kolektywistyczne).
II. Społeczności i wspólnoty		
1. Rodzina	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wymienia cechy rodziny jako grupy społecznej; podaje funkcje rodziny i wskazuje przykłady ich realizacji; wyjaśnia, jakie znaczenie ma rodzina w procesie budowania prawidłowych relacji społecznych; podaje przykłady praw i obowiązków poszczególnych członków rodziny, które wynikają z prawa polskiego i z tradycji; wymienia wynikające z <i>Konstytucji RP</i> normy prawne dotyczące rodziny i małżeństwa. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> przedstawia typy rodzin występujące we współczesnej Europie i ich wpływ na kształtowanie relacji społecznych; prezentuje jeden z nieeuropejskich modeli funkcjonowania rodziny we współczesnym świecie; analizuje sytuację rodziny we współczesnym państwie polskim, uwzględniając zagrożenia dla jej prawidłowego rozwoju oraz stojące przed nią szanse.
2. Wspólnoty religijne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wymienia główne religie współczesnego świata; wymienia największe wspólnoty wyznaniowe w Polsce; rozdziela pojęcia: „religia”, „religijność”, „wiara”; wymienia typy organizacji religijnych; określa rolę religii w społeczeństwie; podaje podstawowe cechy religijności społeczeństwa polskiego i społeczeństw zachodnich; rozpoznaje podstawowe zjawiska związane z religijnością społeczeństw zachodnich [np. laicyzacja]. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> analizuje przepisy <i>Konstytucji RP</i> regulujące życie religijne i wolność wyznaniową w Polsce; dostrzega ciągłość w identyfikacji religijnej społeczeństwa polskiego i społeczeństw zachodnich; przedstawia przyczyny i skutki zmian dotyczących religijności, w tym identyfikacji religijnej, zachodzących w społeczeństwie polskim i społeczeństwach zachodnich; porównuje formy religijności występujące w społeczeństwie polskim i społeczeństwach zachodnich; analizuje, z różnych perspektyw, rolę rytuałów, obrzędów i tradycji religijnej w życiu w życiu współczesnego człowieka.
3. Państwo	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> podaje klasyczną definicję państwa [G. Jellinek]; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje władzę jako zjawisko społeczne;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia podstawowe cechy i atrybuty państwa [terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzną i wewnętrzną]; ▪ rozróżnia i wymienia rodzaje władzy; ▪ podaje specyficzne cechy władzy państwowej; ▪ wyjaśnia, czym jest legitymizacja władzy, i podaje jej przykłady; ▪ omawia podstawowe teorie dotyczące genezy państwa [Arystotelesa, teistyczną, umowy społecznej, podboju, marksistowską]; ▪ wymienia podstawowe funkcje państwa i wskazuje przykłady ich realizacji. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje i porównuje ze sobą różne definicje państwa; ▪ przedstawia różne typy legitymizacji władzy i porównuje je ze sobą; ▪ porównuje podstawowe teorie genezy państwa [Arystotelesa, teistyczną, umowy społecznej, podboju, marksistowską]; ▪ uzasadnia konieczność istnienia państwa.
4. Obywatelstwo	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tłumaczy, czym jest obywatelstwo; ▪ podaje przykłady praw i obowiązków obywatela Polski; ▪ wyjaśnia znaczenie podstawowych pojęć związanych z nabyciem obywatelstwa [„prawo ziemi”, „prawo krwi”, „naturalizacja”, „repatriacja”]; ▪ tłumaczy, jakie jest znaczenie terminu „beźpaństwowiec”; ▪ tłumaczy, w jaki sposób można nabyć obywatelstwo polskie. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje i porównuje ze sobą różne sposoby nabycia obywatelstwa polskiego; ▪ wyjaśnia, w jaki sposób i w jakich okolicznościach można utracić obywatelstwo, w tym obywatelstwo polskie; ▪ omawia kwestię posiadania obywatelstwa kilku państw, z uwzględnieniem przepisów prawa polskiego; ▪ przedstawia problemy wynikające z braku obywatelstwa; ▪ odszukuje, analizuje i prezentuje informacje dotyczące sposobów nabycia obywatelstwa, możliwości posiadania obywatelstwa dwóch lub więcej państw oraz sytuacji beźpaństwowców.
5. Naród	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje cechy narodu definiowanego w ramach koncepcji politycznej oraz koncepcji etniczno-kulturowej; ▪ wymienia koncepcje dotyczące procesu kształtowania się narodów; ▪ wskazuje czynniki narodotwórcze oraz czynniki sprzyjające kształtowaniu się tożsamości narodowej; ▪ określa własną tożsamość narodową; ▪ charakteryzuje główne typy postaw jednostki wobec własnej narodowości. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje spory dotyczące definiowania pojęcia „naród”; ▪ omawia i analizuje czynniki narodotwórcze oraz czynniki sprzyjające kształtowaniu się tożsamości narodowej; ▪ wyjaśnia znaczenie pojęcia „tożsamość narodowa”; ▪ przedstawia problemy związane z procesem kształtowania i utrwalania tożsamości narodowej; ▪ analizuje charakter współczesnej polskiej tożsamości narodowej; ▪ porównuje na wybranych przykładach odmienne drogi kształtowania się współczesnych narodów; ▪ charakteryzuje na wybranych przykładach współczesne problemy polityczne wynikające z procesu kształtowania się narodów; ▪ analizuje problemy wynikające z wielowarstwowej tożsamości narodowej współczesnych społeczeństw europejskich.
6. Polityka narodowościowa	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć „asymilacja” i „akulturacja”; ▪ rozpoznaje podstawowe rodzaje grup etnicznych funkcjonujących we współczesnym świecie; ▪ wymienia etapy i formy przystosowania się migrantów do życia w społeczeństwie przyjmującym [separacja, adaptacja, integracja, asymilacja]; ▪ charakteryzuje wybraną formę przystosowania się migrantów do życia w społeczeństwie przyjmującym; ▪ omawia podstawowe modele polityki państwa w stosunku do grup mniejszościowych, w tym migranckich. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje różne formy przystosowania się imigrantów do życia w społeczeństwie przyjmującym [separacja, adaptacja, integracja, asymilacja]; ▪ porównuje wybrane modele polityki narodowościowej realizowane przez współczesne państwa; ▪ charakteryzuje wpływ polityki państwa na przebieg procesów akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych; ▪ dokonuje krytycznej analizy polityki wybranych państw w stosunku do grup mniejszościowych, w tym migranckich; ▪ porównuje różne systemy ochrony grup mniejszościowych we współczesnym świecie; ▪ charakteryzuje i ocenia politykę państwa polskiego w stosunku do grup mniejszościowych, w tym migranckich.

7. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wskazuje podstawowe zmiany, jakie zaszły w strukturze narodowościowej polskiego społeczeństwa po 1939 r.; ▪ podaje przykłady kulturowych, politycznych i społecznych konsekwencji wynikających ze zmian w strukturze narodowościowej polskiego społeczeństwa po 1939 r.; ▪ wymienia mniejszości narodowe i etniczne, które zostały prawnie uznane w Polsce; ▪ wyjaśnia, jakie są prawne podstawy uznania danej grupy mniejszościowej za mniejszość narodową lub etniczną; ▪ określa status prawny ludności kaszubskiej; ▪ wymienia podstawowe prawa przysługujące grupom mniejszościowym w Polsce; ▪ charakteryzuje wybrane grupy mniejszościowe w Polsce [rozmieszczenie terytorialne, dziedzictwo kulturowe]; ▪ wymienia najwybitniejszych przedstawicieli mniejszości narodowych, którzy wnieśli duży wkład w kulturę polską. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wskazuje różnice między socjologiczną a prawną definicją grup mniejszościowych w Polsce; ▪ analizuje problemy wynikające z przyjętych w Polsce regulacji prawnych dotyczących grup mniejszościowych [np. problem statusu prawnego Ślązaków]; ▪ przedstawia różnice między mniejszością narodową a mniejszością etniczną w świetle polskiego prawa; ▪ charakteryzuje mniejszości narodowe i etniczne w Polsce [demografia; rozmieszczenie terytorialne; dziedzictwo, tradycja, historia; formy aktywności politycznej, kulturowej i ekonomicznej]; ▪ ocenia stan przestrzegania praw mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.
III. Funkcjonowanie społeczeństwa		
1. Rodzaje społeczeństw	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozpoznaje podstawowe typy społeczeństw; ▪ wymienia podstawowe cechy różnych typów społeczeństw; ▪ wskazuje cechy tradycyjnej społeczności wiejskiej; ▪ podaje przykłady wybranych współczesnych społeczeństw zbieracko-łowieckich, nomadycznych, rolniczych; ▪ wymienia cechy społeczeństwa przemysłowego; ▪ rozpoznaje cechy współczesnego społeczeństwa poprzemysłowego [otwarte, informacyjne, konsumpcyjne, masowe]; ▪ wymienia zjawiska cywilizacyjne decydujące o cechach współczesnego społeczeństwa poprzemysłowego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje różne typy społeczeństw; ▪ omawia i analizuje cechy współczesnego społeczeństwa poprzemysłowego [otwarte, informacyjne, konsumpcyjne, masowe]; ▪ gromadzi, prezentuje i analizuje informacje na temat wybranych współczesnych społeczeństw zbieracko-łowieckich, nomadycznych, rolniczych; ▪ przedstawia szanse, zagrożenia i wyzwania stojące przed współczesnym społeczeństwem poprzemysłowym.
2. Socjalizacja	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie stwierdzenia: „Człowiek jest istotą społeczną”; ▪ wymienia podstawowe aspekty procesu socjalizacji; ▪ odróżnia socjalizację pierwotną od socjalizacji wtórnej; ▪ przedstawia instytucje i mechanizmy wpływające na przebieg procesu socjalizacji; ▪ wyjaśnia znaczenie procesu socjalizacji dla prawidłowego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie; ▪ dostrzega różnice między modelem socjalizacji charakterystycznym dla własnej grupy wiekowej a modelem realizowanym powszechnie w pokoleniu rodziców; ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć „resocjalizacja”, „socjalizacja odwrócona”. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje socjalizację pierwotną i socjalizację wtórную; ▪ przedstawia przebieg procesu socjalizacji w poszczególnych fazach rozwoju dziecka; ▪ wyjaśnia – na wybranych przykładach – na czym polega socjalizacja odwrócona; ▪ przedstawia przyczyny i uwarunkowania socjalizacji odwróconej oraz jej znaczenie we współczesnym społeczeństwie; ▪ wymienia zjawiska cywilizacyjne wpływające na proces socjalizacji we współczesnym społeczeństwie polskim/europejskim; ▪ porównuje przebieg procesu socjalizacji w społeczeństwach różnego typu, np. w społeczeństwach tradycyjnym i poprzemysłowym; ▪ analizuje przykłady problemów, z którymi boryka się jednostka w procesie socjalizacji [przyczyny, skutki].
3. Kapitał społeczny	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia elementy tworzące kapitał społeczny; ▪ wymienia czynniki sprzyjające budowaniu kapitału społecznego; ▪ określa, jakie jest znaczenie kapitału społecznego dla prawidłowego funkcjonowania 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje zakres znaczeniowy pojęć „kapitał społeczny” i „kapitał ludzki”; ▪ charakteryzuje różne rodzaje kapitału społecznego; ▪ wymienia funkcje kapitału społecznego; ▪ określa, jakie jest znaczenie zaufania jako czynnika

	państwa i społeczeństwa.	kształtującego kapitał społeczny; <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozważa, jaki jest poziom kapitału społecznego we współczesnym społeczeństwie polskim.
4. Struktura społeczna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozpoznaje przykłady ruchliwości pionowej i poziomej; ▪ wskazuje przykłady degradacji i awansu społecznego; ▪ wymienia przyczyny i konsekwencje ruchliwości pionowej i poziomej we współczesnym świecie, w tym w Polsce; ▪ wymienia podstawowe kryteria stratyfikacji społecznej; ▪ odróżnia warstwę społeczną od klasy społecznej; ▪ wyjaśnia pojęcie: „stratyfikacja społeczna”. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ określa, jakie mogą być przyczyny degradacji i awansu społecznego; ▪ porównuje zakres znaczeniowy pojęć „warstwa społeczna” i „klasa społeczna”; ▪ porównuje poglądy Karola Marksa i Maxa Webera dotyczące stratyfikacji; ▪ wyjaśnia, jakie jest społeczne znaczenie klasy średniej; ▪ omawia różnicę między otwartym a zamkniętym modelem stratyfikacji społecznej; ▪ przedstawia zależności zachodzące między współczesnymi zjawiskami cywilizacyjnymi a zmianami w strukturze społeczeństw zachodnich, w tym w strukturze społeczeństwa polskiego.
5. Przemiany społeczne w Polsce	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje podstawowe cechy struktury społecznej w Polsce przed 1989 r.; ▪ podaje przykłady degradacji społecznej i awansu społecznego, do których doszło w efekcie przemian w Polsce po 1989 r.; ▪ wymienia czynniki wpływające na ruchliwość pionową w społeczeństwie polskim po 1989 r.; ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć: „adaptacja społeczna”, „degradacja społeczna”; ▪ przedstawia podstawowe modele adaptacji społecznej do przemian społeczno-ekonomicznych w Polsce; ▪ podaje podstawowe cechy struktury warstwowej współczesnego społeczeństwa polskiego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, na czym polegała istota transformacji ustrojowej, która dokonała się w Polsce po 1989 r.; ▪ ocenia proces transformacji społecznej w Polsce po 1989 r. oraz omawia jego wpływ na funkcjonowanie współczesnego społeczeństwa polskiego; ▪ wyjaśnia, na czym polegają dylematy badawcze przy sporządzaniu charakterystyki struktury warstwowej współczesnego społeczeństwa polskiego.
6. Nierówności społeczne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje przykłady nierówności we współczesnych społeczeństwach, w tym w społeczeństwie polskim; ▪ ocenia skalę wybranych nierówności społecznych i wskazuje ich przyczyny; ▪ wymienia kryteria, według których można rozpatrywać nierówności społeczne; ▪ przedstawia przykłady konfliktów społeczno-ekonomicznych na świecie, w tym w Polsce; ▪ charakteryzuje wybrany konflikt społeczno-ekonomiczny [przyczyny, przejawy, skutki]; ▪ wykazuje związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje wyniki pomiaru poziomu nierówności w społeczeństwie, wyrażone za pomocą wskaźnika Giniego; ▪ porównuje skalę nierówności społecznych w Polsce i w innych państwach europejskich; ▪ wyjaśnia znaczenie pojęcia „społeczeństwo bezklasowe”; ▪ porównuje wybrane konflikty społeczno-ekonomiczne [przyczyny, przejawy, skutki]; ▪ buduje argumenty i kontrargumenty w dyskusji na temat pozytywnych i negatywnych aspektów nierówności społecznych.
7. Problemy społeczne w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, na czym polega zjawisko wykluczenia społecznego; ▪ wymienia typowe przejawy i formy wykluczenia; ▪ identyfikuje grupy społeczne, których przedstawiciele są szczególnie narażeni na wykluczenie; ▪ wymienia podmioty – organy władzy, instytucje państwowe i organizacje pozarządowe – zobowiązane do prowadzenia walki z wykluczeniem społecznym; ▪ wymienia instrumenty aktywnej polityki społecznej; ▪ rozpoznaje przejawy bezrobocia, przemocy, ubóstwa, uzależnienia; ▪ wymienia główne typy bezrobocia; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje przyczyny i skutki wykluczenia społecznego; ▪ dokonuje krytycznej analizy wybranych działań podejmowanych w celu ograniczenia lub eliminacji wykluczenia społecznego; ▪ omawia zjawiska bezrobocia i ubóstwa w Polsce po 1989 r. [skala, zasięg społeczny i geograficzny, dynamika, przyczyny i skutki]; ▪ charakteryzuje i ocenia wybrane formy przeciwdziałania bezrobociu oraz zwalczania ubóstwa, uzależnień, przemocy; ▪ charakteryzuje poszczególne rodzaje ubezpieczeń społecznych w Polsce; ▪ analizuje krytycznie funkcjonowanie systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje główne przyczyny i skutki bezrobocia i ubóstwa; ▪ określa przyczyny i skutki bezrobocia wśród osób młodych; ▪ wymienia główne zadania systemu ubezpieczeń społecznych. 	
IV. Procesy demograficzne		
1. Migracje we współczesnym świecie	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, na czym polega zjawisko migracji; ▪ prawidłowo posługuje się pojęciami: „migracja”, „emigracja”, „imigracja”, „repatriacja”; ▪ podaje główne przyczyny migracji we współczesnym świecie; ▪ wskazuje szanse i zagrożenia wynikające ze zjawiska migracji; ▪ wymienia główne przyczyny i przejawy kryzysu migracyjnego we współczesnej Europie; ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć „uchodźca” i „deportacja”; ▪ charakteryzuje główne grupy migrantów we współczesnej Polsce, w tym grupę uchodźców; ▪ analizuje przepisy <i>Konstytucji RP</i> regulujące sytuację migrantów, w tym uchodźców. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje główne szlaki migracyjne na świecie; ▪ wyjaśnia wpływ kryzysu klimatycznego i konfliktów politycznych na zjawisko migracji we współczesnym świecie; ▪ buduje argumenty i kontrargumenty w dyskusji dotyczącej migracji [na temat np. kryzysu migracyjnego we współczesnej Europie; postaw społeczeństwa polskiego wobec migrantów, w tym uchodźców; polityki państwa polskiego wobec kryzysu migracyjnego we współczesnej Europie].
2. Migracje na ziemiach polskich	<ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje główne przyczyny i cechy emigracji z ziem polskich: <ul style="list-style-type: none"> - od upadku I Rzeczypospolitej do 1989 r., - na przełomie XX i XXI w.; ▪ wymienia główne zasady repatriacji Polaków w XX i XXI w.; ▪ porównuje repatriację i wysiedlenie. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje zjawisko emigracji z Polski po 1989 r. [skala, zasięg społeczny i geograficzny, dynamika, przyczyny i skutki, szanse i zagrożenia]; ▪ dokonuje analizy zjawiska migracji wewnętrznych w Polsce po 1989 r. [skala, zasięg społeczny i geograficzny, dynamika, przyczyny i skutki, szanse i zagrożenia]; ▪ uzasadnia konieczność podejmowanej współcześnie repatriacji ludności pochodzenia polskiego; ▪ wymienia formy wsparcia dla repatriantów realizowane przez państwo polskie; ▪ analizuje przepisy <i>Ustawy o repatriacji</i>.
3. Polacy za granicą	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia największe skupiska Polaków na świecie w XXI w.; ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć „diaspora” i „Polonia”; ▪ podaje przykłady praw przysługujących ludności pochodzenia polskiego i wynikających z <i>Ustawy o Karcie Polaka</i>; ▪ wymienia formy aktywności diaspory polskiej, w tym te mające na celu zachowanie polskiej tożsamości narodowej. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ określa liczebność i rozmieszczenie współczesnej diaspory polskiej; ▪ charakteryzuje różne formy aktywności emigracji polskiej, szczególnie te mające na celu zachowanie polskiej tożsamości narodowej; ▪ przedstawia sylwetki i osiągnięcia wybitnych reprezentantów polskiej emigracji, których działalność znacząco wzbogaciła polskie życie narodowe w XX i XXI w.; ▪ porównuje przepisy <i>Ustawy o Karcie Polaka</i> oraz <i>Ustawy o repatriacji</i>; ▪ ocenia politykę państwa polskiego wobec emigracji polskiej.
4. Procesy demograficzne na świecie	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo stosuje pojęcia „przyrost naturalny”, „stagnacja demograficzna”, „eksplozja demograficzna”, „wyż demograficzny”, „regres demograficzny”; ▪ wymienia czynniki wpływające na rozwój demograficzny współczesnych społeczeństw; ▪ określa, na których kontynentach w ostatnich 30 latach odnotowano stagnację demograficzną, a na których – wzrost demograficzny; ▪ wymienia przyczyny i skutki wyżu demograficznego oraz regresu demograficznego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć „eksplozja demograficzna” i „regres demograficzny”; ▪ przedstawia przyczyny i skutki eksplozji demograficznej oraz regresu demograficznego we współczesnych społeczeństwach; ▪ charakteryzuje [w ujęciu globalnym] współczesne tendencje demograficzne; ▪ porównuje i ocenia sytuację demograficzną w wybranych państwach świata; ▪ analizuje na wybranych przykładach polityki pronatalistycznej i antynatalistycznej prowadzone przez współczesne państwa.
5. Tendencje	Uczeń:	Uczeń:

demograficzne w Polsce	<ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo stosuje pojęcia „niż demograficzny” i „wyż demograficzny”; ▪ wymienia podstawowe procesy demograficzne przebiegające we współczesnej Polsce; ▪ wyjaśnia, na czym polega zjawisko starzenia się społeczeństwa, oraz przedstawia jego konsekwencje; ▪ tłumaczy, jak wzrost demograficzny wpływa na perspektywy rozwojowe państwa; ▪ podaje przykłady działań podejmowanych przez państwo polskie w celu ograniczenia niekorzystnych trendów demograficznych. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć: „niż demograficzny”, „wyż demograficzny”, „depopulacja”, „współczynnik dzietności”, „suburbanizacja”; ▪ analizuje zjawiska wyżu demograficznego i niżu demograficznego w Polsce w drugiej połowie XX w. oraz w XXI w. [przyczyny, skutki]; ▪ porównuje sytuację demograficzną w Polsce i wybranych państwach świata; ▪ przedstawia przyczyny starzenia się społeczeństwa; ▪ ocenia politykę państwa polskiego wobec niekorzystnych trendów demograficznych.
-------------------------------	---	---

CZĘŚĆ II

Treści nauczania (temat lekcji)	Wymagania	
	podstawowe	rozszerzające
I. Aktywność obywatelska		
1. Społeczeństwo obywatelskie	Uczeń: <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia główne formy aktywności obywatelskiej; ▪ przedstawia warunki konieczne do kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego; ▪ podaje przykłady postaw i działań charakterystycznych dla społeczeństwa obywatelskiego w różnych okresach historii Polski [I Rzeczypospolita i XIX wiek]; ▪ wymienia główne etapy procesu kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce w XX w. oraz związane z tym procesem problemy; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące społeczeństwa obywatelskiego. 	Uczeń: <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje główne funkcje społeczeństwa obywatelskiego; ▪ porównuje ze sobą różne koncepcje/idee dotyczące społeczeństwa obywatelskiego; ▪ porównuje postawy i działania podejmowane w ramach społeczeństwa obywatelskiego w Polsce w różnych epokach historycznych oraz dokonuje krytycznej analizy tych aktywności; ▪ przedstawia XIX-wieczne tradycje polskiego społeczeństwa obywatelskiego, ze szczególnym uwzględnieniem ruchu organicznikowskiego; ▪ charakteryzuje formy funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce w czasach komunistycznych; ▪ formułuje argumenty i kontrargumenty w dyskusji dotyczącej społeczeństwa obywatelskiego we współczesnej Polsce; ▪ wyjaśnia, jakie znaczenie mają zaufanie społeczne i kapitał społeczny dla właściwego funkcjonowania demokracji; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących społeczeństwa obywatelskiego w różnych okresach historycznych oraz współcześnie [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą wybranym aspektom funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w różnych okresach historycznych oraz współcześnie [w Polsce lub w wybranych państwach świata].
2. Organizacje pozarządowe	Uczeń: <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe cechy organizacji pozarządowych; ▪ porównuje status prawny stowarzyszeń, fundacji oraz organizacji pożytku publicznego w Polsce; 	Uczeń: <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje trzy sektory działalności społeczno-gospodarczej w państwie; ▪ omawia procedurę rejestracji stowarzyszeń w Polsce;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ odszukuje i prezentuje informacje na temat funkcjonowania wybranej organizacji z trzeciego sektora; ▪ charakteryzuje główne kierunki aktywności organizacji pozarządowych w Polsce; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące funkcjonowania organizacji z trzeciego sektora życia publicznego; ▪ podaje przykłady stowarzyszeń i fundacji o zasięgu ogólnopolskim. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje procedury zakładania oraz zasady funkcjonowania fundacji i stowarzyszeń w Polsce; ▪ interpretuje przepisy prawne dotyczące funkcjonowania stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ opracowuje projekt działań społecznych na rzecz wspólnoty lokalnej; ▪ określa, jakie znaczenie ma funkcjonowanie organizacji z trzeciego sektora życia publicznego dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego; ▪ formułuje argumenty i kontrargumenty w dyskusji poświęconej np. roli organizacji pozarządowych we współczesnym świecie; ▪ wyjaśnia, czym są think tanki i jaką rolę odgrywają w państwie demokratycznym; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących organizacji z trzeciego sektora życia publicznego [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ przygotowuje i przeprowadza wraz z rówieśnikami kampanię społeczną mającą na celu wypromowanie wybranej organizacji pozarządowej; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą np. roli organizacji pozarządowych we współczesnym świecie oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując właściwe argumenty i kontrargumenty; ▪ działa w jednej z organizacji pozarządowych.
3. Spółdzielczość	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, na czym polega spółdzielczość; ▪ podaje przykłady spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Polsce; ▪ wymienia rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Polsce; ▪ odczytuje z dostępnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące spółdzielni. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia cele, formy organizacji i działania wybranego typu spółdzielni we współczesnej Polsce; ▪ przedstawia tradycje ruchu spółdzielczego w Polsce i w wybranych państwach [np. w Wielkiej Brytanii]; ▪ wyjaśnia, czym się różni spółdzielnia od spółki; ▪ przedstawia wady i zalety ruchu spółdzielczego we współczesnym świecie; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnych materiałach źródłowych dotyczących historii i współczesności ruchu spółdzielczego [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą np. roli ruchu spółdzielczego w Polsce oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranych spółdzielni.
4. Organizacje społeczno-zawodowe	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia główne centrale związków zawodowych w Polsce; ▪ przedstawia cele działalności związków zawodowych, organizacji pracodawców i samorządów zawodowych; ▪ podaje przykłady działań typowych dla związków zawodowych, organizacji pracodawców i samorządów zawodowych; ▪ wyjaśnia, czym jest grupa interesu; ▪ odczytuje z dostępnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje związki zawodowe i centrale związkowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ prezentuje organizacje pracodawców funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ porównuje cele i formy działania związków zawodowych i organizacji pracodawców; ▪ wyjaśnia, czym jest lobbging; ▪ wyjaśnia, jakie znaczenie we współczesnym społeczeństwie demokratycznym ma dialog społeczny;

	<p>statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące związków zawodowych, organizacji pracodawców oraz samorządów zawodowych.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ interpretuje przepisy prawne dotyczące funkcjonowania związków zawodowych, organizacji pracodawców i samorządów zawodowych w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ formułuje argumenty i kontrargumenty w dyskusji poświęconej np. roli związków zawodowych we współczesnych państwach demokratycznych; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnych materiałach źródłowych dotyczących związków zawodowych [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą np. roli związków zawodowych we współczesnych państwach demokratycznych oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując właściwe argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranych związku zawodowego, organizacji pracodawców, samorządu zawodowego lub spółdzielni.
II. Polityka		
1. Istota polityki	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje przykłady działań charakterystycznych dla polityki; ▪ przedstawia wybrane definicje i koncepcje polityki; ▪ podaje przykłady konfliktów politycznych i wymienia ich przyczyny; ▪ wyjaśnia, na jakich zasadach i w jakich okolicznościach wypracowano wybrane kompromisy polityczne we współczesnym świecie; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące polityki. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje różne historyczne definicje pojęcia „polityka”; ▪ wyjaśnia, co oznacza wyrażenie „polityka bez ideologii”; ▪ analizuje przyczyny, przebieg i konsekwencje przykładowych konfliktów politycznych; ▪ omawia, analizuje i porównuje różne strategie postępowania stosowane przez uczestników konfliktu politycznego [m.in. wskazuje ich mocne i słabe strony]; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących polityki [tabele, wykresy i schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje na forum informacje na temat wybranych konfliktów politycznych we współczesnym świecie.
2. Myśl polityczna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia podstawowe założenia liberalizmu, konserwatyzmu, socjalizmu, chrześcijańskiej demokracji i nacjonalizmu; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące współczesnych ideologii politycznych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje założenia liberalizmu, konserwatyzmu, socjalizmu, chrześcijańskiej demokracji i nacjonalizmu; ▪ wskazuje różnice w definiowaniu równości, wolności i sprawiedliwości w ramach poszczególnych nurtów myśli politycznej; ▪ wyjaśnia, na czym polega podział poglądów politycznych na lewicowe i prawicowe; ▪ dokonuje krytycznej analizy poszczególnych nurtów myśli politycznej z uwzględnieniem poglądów dotyczących praw człowieka i zasad demokracji; ▪ przedstawia genezę myśli liberalnej, konserwatywnej, socjalistycznej, nacjonalistycznej i chadeckiej, a także wymienia głównych ideologów i współczesnych przedstawicieli tych nurtów; ▪ wyjaśnia, na czym polega różnica w znaczeniu pojęć „ideologia”, „doktryna polityczna” oraz „program polityczny”; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań

		<p>opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] i dotyczących współczesnych poglądów politycznych;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ odszukuje, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranych nurtów myśli politycznej we współczesnym świecie; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą założeniom wybranych nurtów myśli politycznej oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując poprawne argumenty i kontrargumenty.
3. Totalitaryzm	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe cechy państwa totalitarnego; ▪ przedstawia podstawowe założenia faszyzmu i komunizmu; ▪ omawia główne cechy ustroju ZSRS i III Rzeszy; ▪ wskazuje różnice pomiędzy autorytaryzmem a totalitaryzmem; ▪ prawidłowo posługuje się pojęciami: „dyktatura”, „kult jednostki”, „monopartyjność”, „ucieczka od wolności” oraz „świeckie religie”; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące autorytaryzmu, totalitaryzmu, faszyzmu, nazizmu i komunizmu. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje założenia faszyzmu i komunizmu; ▪ porównuje założenia faszyzmu i nazizmu; ▪ analizuje genezę oraz przyczyny rozwoju ideologii faszystowskiej i komunistycznej; ▪ analizuje genezę oraz konsekwencje funkcjonowania państw autorytarnych i totalitarnych; ▪ wymienia historyczne źródła totalitaryzmu; ▪ tłumaczy, jakie są konsekwencje postawy określanej jako „ucieczka od wolności”; ▪ wyjaśnia znaczenie pojęć „umasowienie” i „ideologizacja życia społecznego”; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących autorytaryzmu, totalitaryzmu, faszyzmu, nazizmu i komunizmu [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ odszukuje, analizuje i prezentuje informacje na temat historycznych i współczesnych przykładów państw i społeczeństw autorytarnych i totalitarnych; ▪ odszukuje, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranych współczesnych ruchów politycznych odwołujących się do założeń komunizmu i faszyzmu.
4. Demokracja	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia podstawowe zasady demokracji [suwerenność ludu, trójpodział i równowaga władz, konstytucjonalizm, praworządność, pluralizm]; ▪ omawia etymologię słowa „demokracja”; ▪ wyjaśnia, na czym polega różnica między demokracją bezpośrednią a demokracją pośrednią; ▪ rozpoznaje podstawowe formy demokracji bezpośredniej [referendum, plebiscyt, inicjatywa ludowa, weto ludowe]; ▪ wymienia główne fazy procesu kształtowania się demokracji; ▪ wyjaśnia, na czym polega powszechne prawo wyborcze; ▪ przedstawia podstawowe zasady ustrojowe zawarte w artykułach henrykowskich oraz <i>Konstytucji 3 maja</i>; ▪ przyporządkowuje do podstawowych zasad demokracji konkretne przepisy konstytucji marcowej i współczesnej <i>Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej</i>; ▪ odczytuje z materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, na czym polega różnica między demokracją formalną a demokracją realną; ▪ przedstawia antyczne korzenie demokracji i republikanizmu; ▪ charakteryzuje średniowieczne reprezentacje stanowe, w tym przedstawia genezę współczesnego parlamentaryzmu; ▪ wyjaśnia wpływ etyki chrześcijańskiej na proces kształtowania się ustroju demokratycznego; ▪ omawia wpływ myśli oświeceniowej na proces kształtowania się fundamentów współczesnej demokracji; ▪ udowadnia, że rozwiązania polityczno-ustrojowe z okresu tzw. Polski Ludowej [monizm, kierownicza rola gremiów decyzyjnych PZPR, system fikcji ustrojowych] miały charakter niedemokratyczny; ▪ porównuje ze sobą przepisy zawarte w konstytucjach polskich z lat 1921, 1935 i 1952; ▪ dokonuje krytycznej analizy ustroju demokratycznego, w tym wskazuje pozytywne i negatywne aspekty jego funkcjonowania; ▪ przedstawia polskie tradycje demokratyczne i poddaje je krytycznej analizie; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w materiałach źródłowych dotyczących zasad i form

	<p>źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące zasad i form demokracji w różnych okresach historycznych oraz współcześnie.</p>	<p>demokracji w różnych okresach historycznych oraz współcześnie [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne];</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ organizuje debatę na forum społeczności szkolnej poświęconą np.: <ul style="list-style-type: none"> - wadom i zaletom demokracji; - wyzwaniom stojącym przed demokracją we współczesnym świecie, ▪ a także aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, budując poprawne argumenty i kontrargumenty.
<p>5. Współczesna demokracja – problemy i zagrożenia</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozpoznaje przejawy patologii życia publicznego: korupcji, nepotyzmu, demagogii, klientelizmu i kumoterstwa; ▪ wymienia cechy populizmu; ▪ przedstawia konsekwencje zjawiska populizmu we współczesnej polityce; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy, schematy prezentujące wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące korupcji, nepotyzmu, populizmu, demagogii, klientelizmu i kumoterstwa. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje i porównuje różne formy nepotyzmu, populizmu, demagogii, klientelizmu, kumoterstwa [w tym formy historyczne tych zjawisk]; ▪ buduje argumenty w sporze dotyczącym znaczenia populizmu we współczesnym świecie; ▪ przedstawia czynniki sprzyjające rozwojowi korupcji oraz skutki tego zjawiska; ▪ charakteryzuje metody przeciwdziałania korupcji i wymienia instytucje powołane do zwalczania tego zjawiska; ▪ analizuje problemy w funkcjonowaniu demokracji w skali globalnej i najpoważniejsze zagrożenia dla tego ustroju; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczące korupcji, nepotyzmu, populizmu, demagogii, klientelizmu i kumoterstwa [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą np. współczesnym formom populizmu i aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując poprawne argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranego współczesnego ruchu populistycznego.
<p>6. Kultura polityczna</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, czym jest kultura polityczna społeczeństwa; ▪ charakteryzuje poszczególne typy kultury politycznej w ujęciu klasycznym; ▪ przedstawia przykłady partycypacji politycznej; ▪ właściwie posługuje się w swoich wypowiedziach pojęciami „partycypacja polityczna”, „petycja”, „zgromadzenie”, „obywatelskie nieposłuszeństwo”, „opinia publiczna”; ▪ wymienia historyczne i współczesne formy obywatelskiego nieposłuszeństwa; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [dane statystyczne, tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące postaw przyjmowanych przez członków społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje proces kształtowania się kultury politycznej jednostki i społeczeństwa; ▪ analizuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – kulturę polityczną wybranych społeczeństw, grup społecznych lub formacji politycznych; ▪ charakteryzuje poszczególne formy partycypacji politycznej; ▪ dokonuje krytycznej analizy działań służących podniesieniu poziomu partycypacji politycznej; ▪ charakteryzuje poszczególne formy obywatelskiego nieposłuszeństwa; ▪ dokonuje krytycznej analizy zachowań określanych jako obywatelskie nieposłuszeństwo oraz buduje argumenty i kontrargumenty w sporze dotyczącym tego typu nonkonformistycznych postaw politycznych; ▪ wymienia formy badania opinii publicznej; ▪ przedstawia pozytywny i negatywny wpływ sondaży na kształtowanie się opinii publicznej i wybrane aspekty życia publicznego, a także dokonuje krytycznej oceny wiarygodności niektórych badań sondażowych;

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje typy polityków według klasyfikacji Maxa Webera; ▪ formułuje argumenty i kontrargumenty w dyskusji poświęconej kulturze politycznej współczesnego społeczeństwa polskiego; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących kultury politycznej oraz partycypacji politycznej [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą np. kulturze politycznej współczesnego społeczeństwa polskiego i aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując poprawne argumenty i kontrargumenty; ▪ realizuje na forum społeczności szkolnej kampanię społeczną promującą wartości, działania lub postawy charakterystyczne dla obywatelskiej kultury politycznej.
7. Wspólnota polityczna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia cechy wspólnoty politycznej; ▪ przedstawia podstawowe elementy polskiej tożsamości narodowej; ▪ wyjaśnia, na czym polega koncepcja wspólnoty politycznej wynikająca z przepisów obowiązującej <i>Konstytucji RP</i>; ▪ charakteryzuje elementy tworzące i wzmacniające wspólnotę polityczną; ▪ wyjaśnia, co oznacza stwierdzenie: „Człowiek jest istotą społeczną”; ▪ wymienia cywilizacje kształtujące europejską wspólnotę polityczną; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [dane statystyczne, tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące wspólnot politycznych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się pojęciami: „socjologia humanistyczna”, „socjologia moralności”, „więź społeczna”; ▪ porównuje różne koncepcje wspólnoty politycznej [w tym koncepcje historyczne]; ▪ analizuje wyniki badań naukowych dotyczących roli kultury w procesie kształtowania się wspólnoty politycznej; ▪ przedstawia czynniki kształtujące polską tożsamość narodową; ▪ omawia koncepcje wspólnoty politycznej sformułowane przez Ludwika Krzywickiego i Feliksa Konecznego; ▪ wyjaśnia, jakie było znaczenie koncepcji Floriana Znanieckiego, Stanisława Ossowskiego, Marii Ossowskiej, Józefa Chałasińskiego dla rozwoju badań socjologicznych; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących zagadnienia wspólnoty politycznej [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą różnym koncepcjom wspólnoty politycznej lub tożsamości politycznej współczesnych Polaków oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując poprawne argumenty i kontrargumenty.
III. Komunikowanie i media		
1. Komunikacja społeczna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe aspekty komunikacji społecznej; ▪ identyfikuje nadawcę komunikatu i odbiorcę; ▪ podaje przykłady stereotypów; ▪ wyjaśnia, na czym polega różnica pomiędzy komunikowaniem a komunikowaniem się; ▪ wymienia funkcje komunikowania się; ▪ identyfikuje podstawowe rodzaje kodów komunikacyjnych; ▪ rozpoznaje formy komunikacji werbalnej i niewerbalnej; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozpoznaje i omawia poszczególne funkcje komunikowania się; ▪ prawidłowo interpretuje pozawerbalne sygnały w komunikacji; ▪ wskazuje wady i zalety poszczególnych kodów komunikacyjnych; ▪ omawia bariery poznawcze w obszarze komunikacji; ▪ przedstawia klasyfikację procesów komunikowania się; ▪ dokonuje krytycznej analizy konkretnych sytuacji komunikacyjnych, wskazując błędy popełnione

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ identyfikuje poszczególne etapy procesu komunikacji; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące komunikacji społecznej; ▪ wymienia podstawowe czynniki utrudniające proces komunikacji społecznej i podaje konkretne przykłady ich działania. 	<p>przez ich uczestników i sposoby na wyeliminowanie napotkanych przez nich trudności;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wskazuje wady i zalety różnych form komunikowania się; ▪ charakteryzuje metody i techniki wspomagające proces prawidłowego komunikowania się, np. aktywne słuchanie; ▪ wskazuje wady i zalety stereotypowego myślenia; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących komunikacji społecznej [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ realizuje na forum społeczności szkolnej kampanię społeczną promującą zasady skutecznej komunikacji społecznej.
2. Media masowe	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia główne media masowe; ▪ wyjaśnia, jaką rolę odgrywają współczesne media w debacie publicznej; ▪ zbiera i przedstawia informacje na temat przebiegu debaty publicznej dotyczącej wybranego problemu; ▪ omawia główne funkcje mediów; ▪ charakteryzuje główne typy mediów działających w Polsce; ▪ charakteryzuje wybrany tygodnik społeczno-polityczny wychodzący w Polsce [z uwzględnieniem grupy odbiorców, formy przekazu, orientacji ideologicznej, typu własności]; ▪ wyjaśnia znaczenie terminów: „media masowe”, „media społecznościowe”, „czwarta władza” i właściwie używa tych pojęć w swoich wypowiedziach; ▪ wskazuje przykładowe sytuacje, w których media realizują funkcję kontrolną wobec organów władzy; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące mediów masowych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia główne etapy rozwoju mediów masowych; ▪ charakteryzuje, ocenia i porównuje rolę mediów różnego typu w debacie publicznej; ▪ opisuje i ocenia funkcjonowanie wybranych mediów społecznościowych; ▪ formułuje argumenty i kontrargumenty w dyskusji na temat wpływu mediów społecznościowych na: <ul style="list-style-type: none"> - życie młodych ludzi w Polsce, - funkcjonowanie społeczeństw demokratycznych, - przemiany społeczno-polityczne na świecie, - charakter debaty publicznej w Polsce; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących mediów masowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat przypadków ograniczania wolności mediów we współczesnych państwach demokratycznych i niedemokratycznych; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na temat wpływu mediów społecznościowych na: <ul style="list-style-type: none"> - życie młodych ludzi w Polsce, - funkcjonowanie społeczeństw demokratycznych, - przemiany społeczno-polityczne na świecie, - charakter debaty publicznej w Polsce, a także aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując poprawne argumenty i kontrargumenty.
3. Komunikacja perswazyjna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ odróżnia w przekazach medialnych fakty od opinii; ▪ podaje podstawowe zasady etyki dziennikarskiej; ▪ wskazuje podstawowe mechanizmy manipulacji wykorzystywane w mediach; ▪ wymienia zasady krytycznej analizy przekazów medialnych; ▪ przedstawia rolę Rady Etyki Mediów w Polsce; ▪ właściwie posługuje się w swoich wypowiedziach pojęciami: „perswazja”, „socjotechnika”, „propaganda”, „manipulacja”, „bańka informacyjna”, „kampania społeczna”; ▪ podaje cechy kampanii społecznych; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ dokonuje krytycznej analizy wybranego przekazu medialnego; ▪ porównuje różnorodne przekazy medialne dotyczące wybranego problemu z życia publicznego [ze szczególnym uwzględnieniem zastosowanych metod perswazji lub manipulacji]; ▪ analizuje przepisy prawne z <i>Karty etycznej mediów</i>, obowiązującej w Polsce; ▪ ocenia – z uwzględnieniem zasad etyki dziennikarskiej – wybrany tygodnik społeczno-polityczny wydawany w Polsce; ▪ przedstawia zagrożenia wynikające z bezkrytycznego korzystania ze współczesnych mediów;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia poszczególne etapy realizacji kampanii społecznej; ▪ przedstawia cele wybranej kampanii społecznej; ▪ wyjaśnia, jaką rolę odgrywają media społecznościowe we współczesnym życiu politycznym; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące komunikacji perswazyjnej. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia wybrane mechanizmy manipulacji medialnej; ▪ podaje cechy propagandy; ▪ wymienia przyczyny powstawania baniek informacyjnych i zagrożenia wynikające z ich istnienia; ▪ analizuje przebieg wybranej kampanii społecznej, w tym ocenia trafność i efektywność działań podjętych w jej ramach; ▪ opracowuje ramowy program kampanii społecznej dotyczącej wybranego problemu z życia społecznego; ▪ porównuje wybrane kampanie społeczne; ▪ realizuje, np. na forum społeczności szkolnej, kampanię społeczną dotyczącą wybranego problemu z życia społecznego; ▪ wyjaśnia, jakie są mechanizmy działania marketingu politycznego; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących komunikacji perswazyjnej [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne].
<p>4. Międzynarodowe public relations</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe narzędzia <i>public relations</i>; ▪ rozpoznaje działania służące budowaniu międzynarodowego wizerunku państwa; ▪ wymienia uczestników międzynarodowych <i>public relations</i>; ▪ podaje przykłady działań różnych państw na rzecz upowszechnienia za granicą korzystnego wizerunku rodzimej kultury narodowej (np. British Council, Instytut Konfucjusza, Instytut Goethego, Instytut Adama Mickiewicza); ▪ wskazuje elementy składające się na <i>soft power</i> danego państwa; ▪ prawidłowo posługuje się w swoich wypowiedziach pojęciami: <i>soft power</i>, <i>public relations</i>, „dyfamacja”; ▪ rozpoznaje przykłady przekazów propagandowych o charakterze dyfamacyjnym; ▪ przedstawia przykłady działań zwalczających dyfamację; ▪ wymienia instytucje, których zadaniem jest walka z dyfamacją skierowaną przeciwko państwu polskiemu; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące międzynarodowych <i>public relations</i>. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ opisuje, ocenia i porównuje działania różnych państw na rzecz upowszechnienia za granicą korzystnego wizerunku rodzimej kultury narodowej; ▪ przedstawia cele i zakres działalności British Council, Instytutów Konfucjusza, Instytutu Goethego, Instytutu Adama Mickiewicza; ▪ omawia metody walki z dyfamacją, w tym działania Ligi Antydyfamacyjnej i Reduty Dobrego Imienia; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących międzynarodowych <i>public relations</i> [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat międzynarodowych <i>public relations</i>, np. dotyczące wybranych kampanii wizerunkowych zrealizowanych przez państwo polskie; ▪ organizuje debatę na forum społeczności szkolnej poświęconą międzynarodowym <i>public relations</i> i aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji.
<p>5. Wolność słowa</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia elementy składowe prawa do wolności słowa; ▪ uzasadnia konieczność ochrony wolności słowa; ▪ rozpoznaje współczesne przykłady cenzury; ▪ wyjaśnia, jaki jest związek między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia konstytucyjne gwarancje wolności słowa i wolności mediów; ▪ omawia formy odpowiedzialności mediów i dziennikarzy za słowo; ▪ opisuje, porównuje i ocenia poszczególne typy cenzury;

	<ul style="list-style-type: none"> odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące wolności słowa. 	<ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje historyczne formy cenzury, w tym te funkcjonujące w okresie PRL; przedstawia problem ochrony wolności słowa w wybranych współczesnych państwach świata; dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących wolności słowa [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą związkowi między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo i aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, formułując poprawne argumenty i kontrargumenty; realizuje, np. na forum społeczności szkolnej, kampanię społeczną dotyczącą problemów związanych z ochroną wolności słowa.
--	---	--

IV. Prawo i prawa człowieka

1. Prawo i jego rodzaje	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia znaczenie terminów: „prawo”, „norma prawna”, „przepis prawny” i prawidłowo używa tych pojęć w swoich wypowiedziach; wyjaśnia, czym normy prawne różnią się od innych rodzajów norm społecznych; rozpoznaje i charakteryzuje poszczególne typy norm społecznych; wymienia główne rodzaje i gałęzie prawa; odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące prawa i jego rodzajów. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia, na czym polega różnica między przedmiotowym a podmiotowym rozumieniem pojęcia „prawo”; porównuje z różnych perspektyw [wg różnych kryteriów] koncepcje prawa pozytywnego oraz prawa naturalnego; charakteryzuje i porównuje poszczególne rodzaje norm prawnych; rozpoznaje i omawia poszczególne elementy budowy normy prawnej [hipoteza, dyspozycja, sankcja]; dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących prawa i jego rodzajów [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; gromadzi, analizuje i prezentuje informacje dotyczące szczegółowych i złożonych zagadnień prawnych.
2. System prawa	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wymienia cechy systemu prawa funkcjonującego we współczesnej Polsce; właściwie używa w swoich wypowiedziach pojęć: „luka prawna”, „spójność prawa”, „hierarchiczność prawa”, „zupełność prawa”; tłumaczy, jakie są źródła norm obowiązujących w różnych systemach prawnych [prawo zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne]; wyjaśnia znaczenie zasad hierarchiczności, spójności i zupełności oraz podaje przykłady ich stosowania [lub wskazuje sytuacje, w których zostały one naruszone]; odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące systemów prawa. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia znaczenie terminów: „luka prawna”, „spójność prawa”, „hierarchiczność prawa”, „zupełność prawa”; porównuje systemy prawa pozytywnego i prawa precedensowego; charakteryzuje systemy prawne funkcjonujące w wybranych państwach świata [prawo pozytywne, precedensowe, zwyczajowe, religijne]; podaje przykłady reguł kolizyjnych stosowanych w systemie prawa; dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] dotyczących systemów prawa; gromadzi, analizuje i prezentuje informacje dotyczące szczegółowych i złożonych zagadnień prawnych.
3. Źródła prawa	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia znaczenie terminów: „akt normatywny”, „źródło prawa”, „kodeks”, „akt administracyjny”, „orzeczenie sądowe”, „prawo 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia różnicę między aktami normatywnymi a aktami nienormatywnymi;

	<p>wtórne UE”, „prawo pierwotne UE” oraz prawidłowo używa tych pojęć w swoich wypowiedziach;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje poszczególne źródła prawa powszechnie obowiązującego w Polsce; ▪ rozpoznaje i charakteryzuje akty prawne niebędące źródłami prawa; ▪ wskazuje cechy <i>Konstytucji RP</i> i wyjaśnia, na czym polega jej szczególna moc; ▪ charakteryzuje kodeksy funkcjonujące w polskim porządku prawnym [nazwa, rodzaj i zakres regulacji]; ▪ podaje przykłady aktów prawa miejscowego; ▪ wymienia dzienniki urzędowe prowadzone w Polsce; ▪ wymienia poszczególne rodzaje prawa Unii Europejskiej; ▪ rozpoznaje akty prawa pierwotnego Unii Europejskiej; ▪ wyjaśnia, na czym polega zasada pierwszeństwa stosowania prawa unijnego przed prawem krajowym; ▪ przedstawia rolę Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej [TSUE] w unijnym porządku prawnym; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące źródeł prawa. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje różne typy źródeł prawa obowiązującego w Polsce [z uwzględnieniem sposobu stanowienia, sposobu wprowadzenia do porządku prawnego, zasięgu obowiązywania, adresatów norm, miejsca w hierarchii źródeł prawa]; ▪ charakteryzuje rodzaje umów międzynarodowych i pozycję tych porozumień w polskim porządku prawnym [buduje wnioski na podstawie analizy przepisów prawnych z <i>Konstytucji RP</i>]; ▪ porównuje różne rodzaje aktów prawa miejscowego; ▪ wyjaśnia znaczenie zasady <i>vacatio legis</i>; ▪ przedstawia zasady ogólne prawa międzynarodowego; ▪ prezentuje istotę sporu dotyczącego hierarchicznej zależności między <i>Konstytucją RP</i> a prawem Unii Europejskiej; ▪ porównuje różne rodzaje aktów prawa wtórnego Unii Europejskiej; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] dotyczących źródeł prawa; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje dotyczące szczegółowych i złożonych zagadnień prawnych.
4. Prawo cywilne i rodzinne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie terminów: „osoba fizyczna”, „osoba prawna”, „zdolność prawna”, „zdolność do czynności prawnych”, „zobowiązanie” oraz właściwie używa tych pojęć w swoich wypowiedziach; ▪ odszukuje i interpretuje proste przepisy prawne z zakresu prawa cywilnego i rodzinnego; ▪ wymienia konsekwencje wynikające z posiadania pełnej i ograniczonej zdolności do czynności prawnych; ▪ wymienia zasady poprawnego sporządzania pełnomocnictwa; ▪ wyjaśnia znaczenie terminów: „rozwód”, „separacja”, „wspólnota majątkowa” oraz właściwie używa tych pojęć w swoich wypowiedziach; ▪ wymienia warunki prawne, których spełnienie jest niezbędne do zawarcia małżeństwa w Polsce; ▪ przedstawia obowiązki i prawa rodziców i dzieci; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące prawa cywilnego i prawa rodzinnego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie terminu „ubezłasnowolnienie” oraz właściwie używa tego pojęcia w swoich wypowiedziach; ▪ buduje wnioski na podstawie analizy przepisów prawnych z <i>Kodeksu cywilnego</i>; ▪ wymienia rodzaje czynności prawnych; ▪ buduje wnioski na podstawie analizy przepisów prawnych z <i>Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego</i>; ▪ przedstawia różne sposoby zawarcia małżeństwa zgodne z polskim prawem; ▪ wymienia prawne przeszkody małżeńskie i przyczyny unieważnienia małżeństwa; ▪ analizuje proste kazusy z zakresu prawa cywilnego; ▪ analizuje proste kazusy z zakresu prawa rodzinnego; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] dotyczących prawa cywilnego i prawa rodzinnego; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje dotyczące szczegółowych i złożonych zagadnień z zakresu prawa cywilnego i rodzinnego.
5. Prawo karne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie terminów: „czyn zabroniony”, „kara”, „środek karny”, 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ buduje wnioski na podstawie analizy przepisów prawnych z <i>Kodeksu karnego</i> i <i>Kodeksu wykroczeń</i>;

	<p>„przestępstwo”, „wykroczenie” oraz właściwie używa tych pojęć w swoich wypowiedziach;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ odszukuje przepisy prawne z zakresu prawa karnego; ▪ wyjaśnia znaczenie podstawowych zasad prawa karnego; ▪ wymienia podstawowe działy prawa karnego; ▪ wyjaśnia, jakie są funkcje kar i środków karnych przewidzianych w polskim prawie karnym; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące prawa karnego. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, jaki jest cel obowiązywania podstawowych zasad prawa karnego; ▪ wymienia etapy i zasady postępowania karnego, w tym postępowania w sprawach dotyczących nieletnich; ▪ analizuje proste kazusy z zakresu prawa karnego; ▪ porównuje kary stosowane dawniej i współcześnie; ▪ przedstawia ewolucję systemu karnego w Europie; ▪ formułuje argumenty i kontrargumenty w dyskusji na temat zasad i celów stosowania kar w prawie karnym; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących prawa karnego [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje dotyczące szczegółowych i złożonych zagadnień z zakresu prawa karnego; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą np. celom i zasadom stosowania kar w prawie karnym oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji.
6. Prawo administracyjne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie terminów: „administracja publiczna”, „organ administracji publicznej”, „urząd”, „akt administracyjny”, „decyzja administracyjna” oraz właściwie używa tych pojęć w swoich wypowiedziach; ▪ podaje podstawowe cechy prawa administracyjnego; ▪ wymienia rządowe i samorządowe organy administracji publicznej; ▪ przedstawia podstawowe cechy stosunku administracyjnoprawnego; ▪ określa, czy decyzja administracyjna została właściwie skonstruowana pod względem formalnym; ▪ wymienia główne etapy postępowań administracyjnego i sądowniczoadministracyjnego; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące prawa administracyjnego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje przewidziane w prawie formy aktów administracyjnych; ▪ wymienia źródła prawa administracyjnego; ▪ analizuje proste kazusy z zakresu prawa administracyjnego; ▪ buduje wnioski na podstawie analizy przepisów prawnych z zakresu prawa administracyjnego; ▪ porównuje cechy aktów administracyjnych i aktów normatywnych; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących prawa administracyjnego [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje dotyczące szczegółowych i złożonych zagadnień z zakresu prawa administracyjnego.
7. Prawa człowieka	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje cechy praw człowieka; ▪ charakteryzuje system praw człowieka w państwie demokratycznym; ▪ wskazuje przykłady naruszeń praw człowieka w państwach autorytarnych; ▪ rozpoznaje przypadki łamania praw człowieka w państwach demokratycznych; ▪ wymienia okoliczności, w których możliwe jest ograniczenie praw i wolności człowieka w państwie demokratycznym; ▪ przedstawia pozycję jednostki w państwach autorytarnych i totalitarnych; ▪ omawia historyczne uwarunkowania rozwoju praw człowieka; ▪ przyporządkowuje poszczególne prawa człowieka do odpowiadających im kategorii 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, z czego wynikają przypadki łamania praw człowieka w państwach demokratycznych; ▪ uzasadnia, że istnienie systemu ochrony praw człowieka jest koniecznym warunkiem prawidłowego funkcjonowania państw demokratycznych; ▪ wyjaśnia, na czym polega różnica między prawami negatywnymi a prawami pozytywnymi; ▪ wykazuje, że zakres i sposób ochrony poszczególnych praw człowieka są uzależnione od kategorii i generacji, do których te prawa należą; ▪ ocenia skalę łamania praw człowieka na świecie; ▪ aktywnie uczestniczy w debatach/dyskusjach na temat uniwersalności praw człowieka; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych

	<p>i generacji wyróżnianych w prawie międzynarodowym;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ rozróżnia prawa negatywne i prawa pozytywne; ▪ buduje argumenty potwierdzające uniwersalność praw człowieka; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące praw człowieka. 	<p>dotyczących praw człowieka [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne];</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ dokonuje krytycznej analizy wybranych problemów dotyczących przestrzegania praw człowieka na świecie; ▪ samodzielnie gromadzi, analizuje i prezentuje materiały dotyczące praw człowieka; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na temat praw człowieka i aktywnie w niej uczestniczy, formułując poprawne argumenty i kontrargumenty.
8. Ochrona praw człowieka	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przyporządkowuje poszczególne prawa człowieka do odpowiadających im konstytucyjnych kategorii praw i wolności; ▪ wymienia wskazane w <i>Konstytucji RP</i> środki ochrony wolności i praw; ▪ przedstawia zadania i formy działania Rzecznika Praw Obywatelskich; ▪ wymienia organizacje międzynarodowe tworzące fundament europejskiego systemu ochrony praw człowieka; ▪ podaje cele funkcjonowania: Europejskiego Trybunału Praw Człowieka; ▪ omawia okoliczności, które doprowadziły do uchwalenia <i>Powszechnej deklaracji praw człowieka</i>, oraz przedstawia cele i zasady określone w tym dokumencie; ▪ wymienia wskazane w <i>Konstytucji RP</i> zasady ogólne dotyczące funkcjonowania systemu ochrony praw człowieka; ▪ wyjaśnia, jakie znaczenie w systemie ochrony praw człowieka ma indywidualna skarga konstytucyjna; ▪ podaje przykłady praw i wolności gwarantowanych na mocy: <ul style="list-style-type: none"> - <i>Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności</i>, - <i>Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych</i>; ▪ wymienia podstawowe dokumenty określające zasady międzynarodowego prawa humanitarne; ▪ odczytuje z różnorodnych materiałów źródłowych [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne] informacje dotyczące ochrony praw człowieka. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia wskazane w <i>Konstytucji RP</i> zasady ogólne dotyczące funkcjonowania systemu ochrony praw człowieka; ▪ tłumaczy, jaka jest różnica między prawami człowieka a prawami obywatela; ▪ przedstawia warunki dopuszczalności skargi indywidualnej do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka ▪ przedstawia cele i zadania poszczególnych organów ONZ tworzących światowy system ochrony praw człowieka; ▪ dokonuje krytycznej analizy wybranych problemów dotyczących ochrony praw człowieka w Polsce; ▪ formułuje argumenty i kontrargumenty dotyczące skuteczności funkcjonowania europejskiego i światowego systemu ochrony praw człowieka; ▪ przedstawia uwarunkowania, które wpłynęły na ukształtowanie się systemów ochrony praw człowieka funkcjonujących w ramach Rady Europy, OBWE, Unii Europejskiej i ONZ; ▪ dokonuje krytycznej analizy informacji zawartych w różnorodnych materiałach źródłowych dotyczących ochrony praw człowieka [tabele, wykresy i schematy przedstawiające wyniki badań opinii publicznej, dane statystyczne, źródła ikonograficzne, normatywne i narracyjne, teksty publicystyczne]; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na temat wybranych zagadnień dotyczących ochrony praw człowieka i aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji; ▪ realizuje, np. na forum społeczności szkolnej, kampanię społeczną dotyczącą problemów związanych z ochroną prawa człowieka; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranych zagadnień z zakresu ochrony praw człowieka.

CZĘŚĆ III

Treści nauczania (temat lekcji)	Wymagania	
	podstawowe	rozszerzające
I. Ustroje współczesnych państw		
1. Modele ustrojowe państw	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe elementy tworzące ustrój państwa; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje zakres znaczeniowy pojęć: „ustrój polityczny” i „system polityczny”;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „monarchia”, „republika”, „system rządów”, „państwo unitarne”, „państwo złożone”, „federacja”, „autonomia”; ▪ wskazuje podstawowe różnice między monarchią a republiką; ▪ wymienia podstawowe typy monarchii i republik; ▪ wymienia podstawowe systemy rządów; ▪ wskazuje podstawowe reżimy polityczne i ich charakterystyczne cechy; ▪ podaje przykłady państw, w których panują współcześnie reżimy autokratyczne; ▪ wskazuje różnice między państwem unitarnym a państwem złożonym; ▪ podaje przykłady państw unitarnych i złożonych we współczesnym świecie; ▪ wymienia podstawowe rodzaje państw złożonych; ▪ wyjaśnia przyczyny wyodrębniania terytoriów autonomicznych; ▪ podaje przykłady terytoriów autonomicznych funkcjonujących w Europie i na świecie; ▪ wyjaśnia, na czym polega autonomia; ▪ przedstawia kompetencje i znaczenie organów władzy regionalnej w wybranych państwach federalnych i unitarnych [Królestwo Hiszpanii, Republika Federalna Niemiec i Konfederacja Szwajcarska]. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia na przykładach różnice w definiowaniu pojęć „ustrój państwa” i „system polityczny”; ▪ dostrzega wady i zalety koncepcji „idealnego państwa” stworzonej przez Platona; ▪ wymienia cechy modelu ustrojowego określanego jako liberalna demokracja; ▪ porównuje znaczenie pojęcia „reżim” w języku potocznym i naukowym; ▪ na wybranych przykładach charakteryzuje dyktaturę wojskową; ▪ porównuje rozwiązania terytorialno-prawne występujące w państwach złożonych różnego typu; ▪ charakteryzuje sytuację terytoriów autonomicznych w wybranych państwach europejskich; ▪ interpretuje przepisy prawne z konstytucji i innych źródeł normatywnych odnoszące się do ustrojów terytorialno-prawnych funkcjonujących w Królestwie Hiszpanii, Republice Federalnej Niemiec, Konfederacji Szwajcarskiej i w innych państwach świata; ▪ porównuje kompetencje i znaczenie organów władzy regionalnej w wybranych państwach federalnych i unitarnych [Republika Francuska, Królestwo Hiszpanii, Republika Federalna Niemiec i Konfederacja Szwajcarska]; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące procesów dezintegracji terytorialnej we współczesnym świecie; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat współczesnych i historycznych modeli ustrojowych państwa.
<p>2. Monarchie i republiki</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „monarchia”, „republika”, „głowa państwa”, „prezydent”; ▪ wymienia typy współczesnych monarchii; ▪ podaje cechy współczesnych monarchii absolutnych, konstytucyjnych i parlamentarnych; ▪ wymienia współczesne monarchie europejskie; ▪ przedstawia sposoby wyboru głowy państwa wykorzystywane we współczesnych republikach; ▪ wymienia podstawowe kompetencje głowy państwa we współczesnych systemach republikańskich; ▪ wskazuje formy funkcjonowania głowy państwa we współczesnych republikach [organ jednoosobowy, organ kolegialny]; ▪ podaje przykłady kolegialnych organów pełniących funkcję głowy państwa; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące organów pełniących funkcję głowy państwa w różnych systemach rządów i różnych państwach. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje ze sobą współczesne monarchie absolutne, konstytucyjne i parlamentarne; ▪ analizuje normy dotyczące sukcesji we współczesnych monarchiach; ▪ gromadzi i przedstawia informacje na temat kompetencji głowy państwa w wybranej monarchii współczesnej; ▪ zestawia ze sobą formy odpowiedzialności monarchy; ▪ porównuje sposoby wyboru głowy państwa w wybranych republikach współczesnych; ▪ gromadzi, analizuje i przedstawia informacje dotyczące kolegialnych głów państwa funkcjonujących w wybranych państwach świata; ▪ interpretuje przepisy prawne z konstytucji i innych źródeł normatywnych dotyczące głowy państwa w wybranym państwie świata; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę dotyczącą problemów związanych z władzą ustawodawczą we współczesnych państwach demokratycznych oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, budując odpowiednie argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat funkcjonowania współczesnych monarchii i republik.
<p>3. Władza ustawodawcza</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, czym jest parlament; ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „inicjatywa ustawodawcza”, „proces legislacyjny”, „legislatywa”; ▪ charakteryzuje funkcje legislatywy: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną; ▪ rozpoznaje formy realizacji poszczególnych funkcji parlamentu; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia uwarunkowania wpływające na funkcjonowanie bikameralnych parlamentów; ▪ przedstawia argumenty i kontrargumenty w sporze dotyczącym oceny funkcjonowania parlamentów monokameralnych i bikameralnych; ▪ na wybranych przykładach omawia różnice w kompetencjach poszczególnych izb parlamentu;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, na czym polega kadencyjność parlamentu; ▪ wymienia podstawowe tryby funkcjonowania parlamentów; ▪ wymienia podstawowe etapy procesu legislacyjnego; ▪ prawidłowo posługuje się pojęciami „izba wyższa parlamentu”, „izba niższa parlamentu” oraz „izba pierwsza”, „izba druga”; ▪ wyjaśnia, na czym polega zasada jawności obrad parlamentu; ▪ tłumaczy, na czym polegają mandat wolny i mandat związany; ▪ wskazuje, jakie są praktyczne konsekwencje stosowania mandatu wolnego i mandatu związanego; ▪ wyjaśnia, na czym polega immunitet parlamentarny; ▪ podaje podstawowe cechy systemów wyborczych. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje różne sposoby podejmowania decyzji w parlamentach [różne rodzaje większości]; ▪ wyjaśnia zależność między strukturą polityczną parlamentu a systemem partyjnym; ▪ porównuje różne systemy wyborcze, wskazując ich wady i zalety; ▪ analizuje wady i zalety immunitetów parlamentarnych: formalnego i materialnego; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące władzy ustawodawczej w różnych systemach rządów i różnych państwach; ▪ gromadzi, analizuje, porównuje i przedstawia informacje na temat parlamentów w wybranych państwach świata [struktura, zasady procesu legislacyjnego, organizacja wewnętrzna]; ▪ interpretuje przepisy prawne z konstytucji wybranych państw świata odnoszące się do władzy ustawodawczej; ▪ porównuje immunitety parlamentarne: formalny i materialny; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę dotyczącą problemów związanych z władzą ustawodawczą we współczesnych państwach demokratycznych oraz aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując odpowiednie argumenty i kontrargumenty.
<p>4. Władza wykonawcza</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „egzekutywa”, „gabinet”, „premier”, „kanclerz”, „wotum zaufania”; ▪ wyjaśnia, jaką rolę pełni premier/kanclerz; ▪ rozróżnia dwa modele władzy wykonawczej: monokratyczny i dualistyczny; ▪ wymienia etapy podstawowej procedury tworzenia rządu; ▪ wyjaśnia, na czym polega odpowiedzialność polityczna [indywidualna i kolegialna]; ▪ tłumaczy, jak funkcjonują rządy koalicyjne, większościowe i mniejszościowe; ▪ przedstawia mechanizmy tworzenia koalicji gabinetowych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia różne typy relacji między głową państwa a rządem; ▪ charakteryzuje relacje między premierem i gabinetem a monarchą na przykładzie systemu funkcjonującego w Wielkiej Brytanii; ▪ na wybranych przykładach charakteryzuje relacje między premierem i gabinetem a głową państwa w republice, np. Niemczech i Francji; ▪ na wybranych przykładach wyjaśnia, na czym polega zjawisko koabitacji; ▪ porównuje sposoby powoływania rządu w dwóch wybranych państwach [np. w Republice Federalnej Niemiec i Federacji Rosyjskiej]; ▪ porównuje rozwiązania regulujące kwestię odpowiedzialności politycznej w dwóch wybranych państwach [np. w Republice Federalnej Niemiec i Federacji Rosyjskiej]; ▪ zestawia ze sobą różne typy koalicji rządowych; ▪ porównuje funkcjonowanie koalicji rządowych w wybranych państwach [np. w Republice Federalnej Niemiec i Republice Francuskiej]; ▪ porównuje sytuację rządów mniejszościowych i większościowych, z uwzględnieniem ich stabilności i dostępnych im możliwości działania; ▪ na wybranych przykładach analizuje mechanizmy kryzysów rządowych we współczesnym świecie; ▪ interpretuje przepisy prawne z konstytucji wybranych państw świata odnoszące się do władzy wykonawczej; ▪ odczytuje z różnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące władzy wykonawczej w różnych systemach rządów i różnych państwach; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę dotyczącą problemów związanych z władzą wykonawczą we współczesnych państwach demokratycznych oraz aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując odpowiednie argumenty i kontrargumenty;

		<ul style="list-style-type: none"> ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat władzy wykonawczej w różnych państwach i w poszczególnych okresach historycznych.
5. Systemy polityczne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, czym jest system polityczny; ▪ określa, które systemy rządów dominują na poszczególnych kontynentach; ▪ wymienia podstawowe cechy systemów: <ul style="list-style-type: none"> - parlamentarno-gabinetowego, - prezydenckiego, - kanclerskiego, - semiprezydenckiego, - parlamentarno-komitetowego, - superprezydenckiego; ▪ charakteryzuje podstawowe rozwiązania ustrojowe funkcjonujące w Wielkiej Brytanii, we Francji, w Niemczech, Szwajcarii, USA i Rosji [organy władzy, ich kompetencje i łączące je zależności] . 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje ze sobą elementy klasycznych systemów rządów: <ul style="list-style-type: none"> - uprawnienia głowy państwa, - relacje głowy państwa z rządem, - relacje między organami władz ustawodawczej i wykonawczej; ▪ charakteryzuje pozycję i kompetencje prezydenta w systemach prezydenckim i superprezydenckim; ▪ porównuje pozycję i kompetencje szefa rządu w systemach parlamentarno-gabinetowym i kanclerskim; ▪ wymienia rozwiązania charakterystyczne dla systemów rządów w Wielkiej Brytanii, we Francji, w Niemczech, USA, Szwajcarii i Rosji. ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące wybranych systemów rządów; ▪ interpretuje przepisy prawne odnoszące się do systemów rządów [z konstytucji i innych źródeł normatywnych obowiązujących w wybranych państwach świata]; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat systemów politycznych z wybranych państw świata i z poszczególnych okresów historycznych.
II. Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej		
1. Konstytucja RP	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, czym konstytucja różni się od innych źródeł powszechnie obowiązującego prawa w RP; ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „preambuła”, „konstytucja”/„ustawa zasadnicza”, „nowelizacja konstytucji”, „stany nadzwyczajne”, „stan wojenny”, „stan wyjątkowy”, „stan klęski żywiołowej”; ▪ wyjaśnia, na czym polegają szczególna treść, forma i moc konstytucji; ▪ wymienia uwarunkowania i okoliczności, które wpłynęły na proces uchwalenia <i>Konstytucji RP z 1997 r.</i>; ▪ wymienia podstawowe zapisy z preambuły <i>Konstytucji RP z 1997 r.</i>; ▪ podaje daty roczne uchwalenia Konstytucji 3 maja i konstytucji marcowej; ▪ wyjaśnia znaczenie zasad ustrojowych zawartych w <i>Konstytucji RP</i>: <ul style="list-style-type: none"> - republikańskiej formy rządu, - demokratycznego państwa prawa, - pluralizmu politycznego i społecznego, - suwerenności narodu i przedstawicielstwa, - podziału i równowagi władz, - jednolitości państwa, - konstytucjonalizmu, - decentralizacji władzy publicznej i samorządności, - gwarancji praw i wolności, - społecznej gospodarki rynkowej; ▪ podaje przykłady konstytucyjnych praw i wolności: <ul style="list-style-type: none"> - osobistych, - politycznych, - ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje polskie tradycje konstytucyjne; ▪ porównuje genezę, postanowienia i znaczenie konstytucji polskich z lat 1791, 1921 i 1997; ▪ analizuje treść preambuły <i>Konstytucji RP</i>; ▪ prawidłowo posługuje się nazwami jednostek redakcyjnych <i>Konstytucji RP</i>; ▪ omawia cechy i strukturę polskiej ustawy zasadniczej; ▪ przedstawia zasady ograniczania praw i wolności człowieka w okresie trwania stanów nadzwyczajnych; ▪ interpretuje wybrane przepisy prawne z <i>Konstytucji RP</i>; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat <i>Konstytucji RP</i>; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące <i>Konstytucji RP</i>; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej kampanię społeczną mającą na celu upowszechnienie wśród uczniów znajomości zasad uwzględnionych w <i>Konstytucji RP</i>; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę dotyczącą problemów związanych funkcjonowaniem rozwiązań ustrojowych wynikających z <i>Konstytucji RP</i> oraz aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując odpowiednie argumenty i kontrargumenty.

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia rodzaje stanów nadzwyczajnych w Polsce; ▪ wymienia warunki wprowadzenia stanu nadzwyczajnego w Polsce. 	
2. Procedury demokratyczne w Polsce	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie wyborów w państwie demokratycznym; ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „czynne prawo wyborcze”, „bierne prawo wyborcze”, „większość względna”, „większość bezwzględna”, „okręg wyborczy”, „obwód głosowania”, „mandat”, „próg wyborczy”, „partycypacja”; ▪ wymienia organy władzy pochodzące z wyborów; ▪ charakteryzuje konstytucyjne zasady dotyczące wyborów w Polsce; ▪ przedstawia obowiązujące w Polsce zasady przeprowadzania wyborów na Prezydenta RP, do Sejmu i Senatu RP, do Parlamentu Europejskiego oraz wyborów samorządowych; ▪ wyjaśnia, czym są referenda oraz inicjatywa ludowa; ▪ tłumaczy, jaki wpływ ma przeprowadzanie konsultacji i informowanie społeczeństwa przez organy władzy na poziom partycypacji obywatelskiej w Polsce. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje i ocenia zasady i procedury przeprowadzania wyborów na Prezydenta RP, do Sejmu i Senatu RP, do Parlamentu Europejskiego oraz wyborów samorządowych; ▪ przedstawia zasady organizacji referendów ogólnokrajowych i lokalnych w Polsce; ▪ wyjaśnia, co to znaczy, że wynik referendum jest wiążący; ▪ podaje, jakie są zasady realizacji inicjatywy ludowej w Polsce; ▪ interpretuje przepisy prawne z <i>Konstytucji RP</i> i <i>Kodeksu wyborczego</i>; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące procedur demokratycznych w Polsce; ▪ porównuje zasady organizacji różnego typu referendów w Polsce; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej kampanię społeczną mającą na celu np. zwiększenie poziomu partycypacji obywatelskiej wśród uczniów; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat tego, jak funkcjonują procedury demokratyczne we współczesnej Polsce i jak funkcjonowały one w poprzednich okresach historii polskiego państwa.
3. Parlament RP	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „mandat poselski”, „mandat senatorski”, „kadencja”, „klub poselski”, „koło poselskie”, „komisja”, „kworum”, „skrócenie kadencji”; ▪ charakteryzuje główne kompetencje Sejmu RP i Senatu RP; ▪ przedstawia główne funkcje Sejmu RP i Senatu RP oraz wskazuje przykłady ich realizacji; ▪ omawia główne organy Sejmu RP i Senatu RP; ▪ wymienia aktualnych marszałków obu izb parlamentu; ▪ podaje główne zasady funkcjonowania parlamentu w Polsce; ▪ wymienia podstawowe prawa i zadania posłów i senatorów; ▪ podaje cechy mandatu wolnego funkcjonującego w Polsce; ▪ wyjaśnia, jaka jest struktura Zgromadzenia Narodowego; ▪ omawia główne kompetencje Zgromadzenia Narodowego; ▪ wymienia podmioty decydujące o skróceniu kadencji Sejmu RP; ▪ podaje podstawowe zasady głosowania w polskim parlamencie; ▪ charakteryzuje zwykłą procedurę ustawodawczą; ▪ sporządza, na podstawie własnych obserwacji, notatkę prasową o przebiegu wybranych obrad Sejmu RP lub Senatu RP; ▪ przygotowuje wystąpienie dotyczące sprawy, której poświęcone były wybrane obrady Sejmu RP lub Senatu RP. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje relacje pomiędzy legislatywą a egzekutywą w Polsce; ▪ charakteryzuje relacje pomiędzy legislatywą a władzą sądowniczą w Polsce; ▪ charakteryzuje rolę parlamentu w dyplomacji publicznej; ▪ przedstawia skład i główne zadania organów Sejmu RP i Senatu RP; ▪ omawia sytuacje, w których następuje wygaśnięcie mandatu poselskiego lub senatorskiego; ▪ porównuje funkcjonowanie mandatów materialnego i formalnego w Polsce; ▪ interpretuje przepisy prawne z <i>Konstytucji RP</i> i innych źródeł normatywnych odnoszące się do Sejmu RP, Senatu RP i Zgromadzenia Narodowego; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące polskiego parlamentu; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę dotyczącą np.: <ul style="list-style-type: none"> - instytucji immunitetu poselskiego, - roli Senatu RP, - postulatów likwidacji lub reformy Senatu RP, a także aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, budując odpowiednie argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat funkcjonowania parlamentu we współczesnej Polsce i w poszczególnych okresach historii państwa polskiego.
4. Prezydent RP	<p>Uczeń:</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia znaczenie prerogatyw w kontekście pozycji ustrojowej Prezydenta RP;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się pojęciami: „kontrasygnata”, „prerogatywy”, „rozporządzenie”; ▪ wymienia funkcje i kompetencje Prezydenta RP; ▪ wymienia zadania Prezydenta RP: <ul style="list-style-type: none"> - w polityce zagranicznej, - jako zwierzchnika sił zbrojnych, - w sprawach związanych z bezpieczeństwem państwa; ▪ wymienia źródła prawa wydawane przez Prezydenta RP; ▪ wyjaśnia, na czym polega zasada kontrasygnaty; ▪ wymienia osoby, które sprawowały urząd Prezydenta RP po 1989 r. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje relacje między Prezydentem RP a Radą Ministrów, Sejmem RP i Senatem RP; ▪ charakteryzuje relacje między Prezydentem RP a organami władzy sądowiczej; ▪ omawia zasady odpowiedzialności konstytucyjnej Prezydenta RP; ▪ uzasadnia, że w Polsce funkcjonują niektóre elementy systemu semiprezydenckiego; ▪ wyjaśnia, czym jest delikt konstytucyjny; ▪ charakteryzuje źródła prawa wydawane przez Prezydenta RP; ▪ interpretuje przepisy prawne z <i>Konstytucji RP</i> i innych źródeł normatywnych odnoszące się do Prezydenta RP; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące Prezydenta RP; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą np. kwestii ewentualnego wzmocnienia pozycji ustrojowej Prezydenta RP, a także aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując odpowiednie argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat pozycji ustrojowej i aktywności politycznej głowy państwa we współczesnej Polsce i poprzednich okresach historii polskiego państwa.
5. Rada Ministrów RP	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „Rada Ministrów”, „prezes Rady Ministrów”, „minister”, „ministerstwo”, „konstruktywne wotum nieufności”, „odpowiedzialność polityczna”, „odpowiedzialność konstytucyjna”, „wojewoda”, „administracja publiczna”; ▪ przedstawia skład Rady Ministrów RP, wymieniając kluczowe ministerstwa; ▪ wymienia kompetencje Rady Ministrów RP; ▪ wymienia zadania Prezesa Rady Ministrów; ▪ omawia poszczególne procedury powoływania Rady Ministrów; ▪ wymienia sytuacje, w których premier składa dymisję Rady Ministrów; ▪ wyjaśnia zasady uchwalania konstruktywnego wotum nieufności oraz wotum nieufności wobec poszczególnych ministrów; ▪ omawia zasady konstytucyjnej odpowiedzialności członków rządu; ▪ wymienia podstawowe obszary działania rządu; ▪ charakteryzuje strukturę administracji publicznej w Polsce; ▪ charakteryzuje rolę wojewody i wymienia jego zadania; ▪ wyjaśnia, czym jest służba cywilna, i wymienia jej zadania; ▪ podaje zasady postępowania obowiązujące urzędnika służby cywilnej w Rzeczypospolitej Polskiej. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje procedury powoływania Rady Ministrów RP; ▪ porównuje procedury regulujące wyłanianie rządu Rzeczypospolitej Polskiej z analogicznymi procedurami obowiązującymi w Republice Federalnej Niemiec; ▪ przedstawia relacje między Radą Ministrów a Prezydentem RP, Sejmem RP i Senatem RP; ▪ charakteryzuje poszczególne działy administracji rządowej; ▪ wyjaśnia, na czym polega różnica między administracją zespoloną a administracją niezespoloną; ▪ rozpoznaje organy administracji zespolonej oraz administracji niezespolonej; ▪ omawia zasady organizacji służby cywilnej w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ uzasadnia, że w Polsce występują elementy systemów parlamentarno-gabinetowego i kanclerskiego; ▪ interpretuje przepisy prawne z <i>Konstytucji RP</i> i innych źródeł normatywnych odnoszące się do Rady Ministrów i innych organów administracji publicznej; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące Rady Ministrów RP i innych organów administracji publicznej; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę poświęconą pozycji ustrojowej i aktywności politycznej Rady Ministrów w Polsce oraz aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując odpowiednie argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat pracy wybranych ministrów i ministerstw w Polsce.
6. Sądy i trybunały	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „sąd”, „sędzia”, „trybunał”, „wymiar sprawiedliwości”, „sądy powszechne”, „sądy administracyjne”, „sądownictwo konstytucyjne”; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ analizuje konstytucyjne gwarancje niezawisłości sędziowskiej; ▪ przedstawia zasady powoływania ławników w postępowaniu sądowym;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, na czym polega różnica między władzą sądowniczą a wymiarem sprawiedliwości; ▪ charakteryzuje konstytucyjne zasady regulujące funkcjonowanie wymiaru sprawiedliwości w Polsce: <ul style="list-style-type: none"> - zasadę niezawisłości sędziów, - zasadę instancyjności, - zasadę niezależności sądów, - zasadę udziału obywateli w postępowaniu sądowym, - zasadę jednolitości sądów, - zasadę prawa do sądu, - zasadę jawności postępowania sądowego; ▪ omawia strukturę sądownictwa w Polsce; ▪ wymienia zadania Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, Trybunału Stanu, Naczelnego Sądu Administracyjnego; ▪ przedstawia strukturę Sądu Najwyższego; ▪ wymienia zadania sądów rejonowych, okręgowych i apelacyjnych; ▪ charakteryzuje zadania i strukturę sądownictwa administracyjnego; ▪ wymienia kompetencje Krajowej Rady Sądownictwa. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia zasady powoływania członków Sądu Najwyższego, Trybunału Konstytucyjnego, Trybunału Stanu, Naczelnego Sądu Administracyjnego; ▪ przedstawia procedurę postawienia w stan oskarżenia przed Trybunałem Stanu; ▪ omawia procedurę kontroli konstytucyjności źródeł prawa powszechnie obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ wyjaśnia znaczenie Trybunału Konstytucyjnego w polskim systemie prawnym, odwołując się do przykładów spraw rozstrzygniętych przez ten organ; ▪ charakteryzuje strukturę Krajowej Rady Sądownictwa i przedstawia procedurę powoływania jej członków; ▪ interpretuje przepisy prawne <i>Konstytucji RP</i> i innych aktów normatywnych odnoszące się do sądów i trybunałów; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat struktury i zadań wybranego sądu powszechnego; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne] informacje dotyczące sądów i trybunałów w Polsce; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na tematy dotyczące zasad funkcjonowania systemu sądownictwa w Polsce i jego ewentualnej reformy, a także aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty.
<p>7. Organy kontroli państwowej i ochrony prawa</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podmioty kontrolowane przez NIK i określa zakres kontroli przeprowadzanych przez ten organ; ▪ charakteryzuje sposób powoływania Rzecznika Praw Obywatelskich oraz przedstawia jego zadania i formy podejmowanych przez niego aktywności; ▪ wymienia zadania Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji; ▪ podaje zadania Instytutu Pamięci Narodowej; ▪ charakteryzuje strukturę prokuratury i wymienia jej zadania; ▪ przedstawia obowiązki prokuratora. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia organizację Najwyższej Izby Kontroli; ▪ przedstawia wymogi, które musi spełnić osoba składająca skargę do Rzecznika Praw Obywatelskich; ▪ interpretuje przepisy prawne <i>Konstytucji RP</i> i innych źródeł normatywnych odnoszące się do organów kontroli państwowej i ochrony prawa; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące organów kontroli państwowej i ochrony prawa; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat np.: <ul style="list-style-type: none"> - zakresu wybranej kontroli przeprowadzonej przez NIK i jej wyników, - zadań i form aktywności Rzecznika Praw Obywatelskich; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat różnorodnych form aktywności Instytutu Pamięci Narodowej, w tym procedury lustracyjnej; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na tematy dotyczące zasad funkcjonowania i problemów związanych z działalnością organów kontroli państwowej i ochrony prawa w Polsce, a także aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty.
<p>8. Samorząd terytorialny w Polsce</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „gmina”, „powiat”, „województwo”, „wójt”, „burmistrz”, „prezydent miasta”, „zarząd powiatu”, „zarząd województwa”, „starosta”, „rada gminy”, „rada powiatu”, „sejmik województwa”; ▪ wyjaśnia, czym jest samorząd terytorialny; ▪ przedstawia na wybranych przykładach polskie tradycje samorządowe; ▪ charakteryzuje zasady regulujące działania samorządu terytorialnego w Polsce [zasady subsydiarności i decentralizacji]; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje polskie tradycje samorządowe; ▪ porównuje organizację władzy samorządowej w gminach różnego typu; ▪ przedstawia uprawnienia nadzorcze premiera, wojewody i regionalnych izb obrachunkowych wobec organów samorządu terytorialnego. ▪ przedstawia zasady rozdzielania subwencji ogólnej; ▪ interpretuje przepisy prawne z <i>Konstytucji RP</i> i innych źródeł normatywnych odnoszące się do samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ prezentuje procedury uchwalania i realizacji oraz strukturę budżetu swojej gminy [w tym źródła

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia zadania jednostek samorządu terytorialnego w Polsce [zadania własne, zlecone, powierzone]; ▪ charakteryzuje strukturę i kompetencje organów samorządu terytorialnego [w gminie, powiecie i województwie]; ▪ wymienia źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego; ▪ omawia zasady tworzenia i uchwalania budżetu jednostek samorządu terytorialnego; ▪ znajduje informacje na temat dochodów gminy, w której mieszka / w której znajduje się jego szkoła. 	<p>dochodów, wydatki, formy kontroli wydatkowania środków publicznych];</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące samorządu terytorialnego w Rzeczypospolitej Polskiej; ▪ organizuje wycieczkę edukacyjną do urzędu gminy, na której terenie znajduje się jego szkoła; ▪ przygotowuje przykładowy wniosek dotyczący budżetu partycypacyjnego swojej gminy; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na tematy dotyczące zasad funkcjonowania i problemów związanych z działalnością samorządu terytorialnego w Polsce, a także aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat zasad funkcjonowania i problemów związanych z działalnością samorządu terytorialnego w Polsce.
III. Polityki publiczne		
1. Polityki publiczne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia, czym są polityki publiczne; ▪ wyróżnia rodzaje polityk publicznych; ▪ podaje przykłady świadczeń publicznych [usług społecznych, usług socjalnych]; ▪ wymienia podmioty polityk publicznych; ▪ wskazuje czynniki kształtujące polityki publiczne; ▪ podaje główne zasady polityk publicznych w Polsce; ▪ omawia przykłady realizowanych w Polsce polityk publicznych; ▪ wymienia narzędzia i instrumenty umożliwiające realizację polityk publicznych; ▪ podaje kryteria oceny programów publicznych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia i ocenia wpływ poszczególnych podmiotów [wewnętrznych i zewnętrznych] na kształt polityk publicznych; ▪ omawia proces tworzenia i realizacji polityk publicznych; ▪ wskazuje czynniki wpływające na dobór instrumentów realizacji polityk publicznych; ▪ analizuje przebieg wybranego programu publicznego i jego rezultaty; ▪ podaje przykłady działań państwa, w ramach których organy władzy wykorzystują poszczególne instrumenty realizacji polityk publicznych; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące wybranych polityk publicznych; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat wybranej polityki publicznej lub konkretnego programu publicznego; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na tematy dotyczące zasad realizacji i problemów dotyczących polityk publicznych w Polsce oraz aktywnie uczestniczy w dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty.
2. Finanse publiczne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „środki publiczne”, „wydatki publiczne”, „budżet państwa”, „rok budżetowy”, „dług publiczny”; ▪ podaje przykłady środków publicznych; ▪ wymienia przykłady działań podejmowanych przez organy władzy w sektorze finansów publicznych; ▪ podaje przykłady podmiotów z sektora finansów publicznych; ▪ wymienia podstawowe organy i instytucje państwa zarządzające środkami publicznymi; ▪ podaje główne źródła wpływów budżetowych; ▪ wskazuje główne kierunki wydatków z budżetu centralnego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje podstawowe funkcje polityki fiskalnej państwa; ▪ wyjaśnia przyczyny i konsekwencje powstania długu publicznego; ▪ porównuje aktywną i pasywną politykę fiskalną państwa, wskazując źródła i konsekwencje każdej z nich; ▪ porównuje sposób uchwalania ustawy zwykłej i ustawy budżetowej; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badania opinii publicznej] informacje dotyczące finansów publicznych; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat wybranego zagadnienia dotyczącego finansów publicznych; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na tematy dotyczące problemów związanych z finansami publicznymi w Polsce oraz aktywnie uczestniczy

		w zainicjowanej dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty.
3. Gospodarka i rozwój	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „gospodarka wolnorynkowa”, „popyt”, „podaż”, „własność prywatna”, „wolność konkurencji”, „produkt krajowy brutto”, „polityka regionalna”; ▪ podaje przykłady aktywności państwa w obszarze gospodarki; ▪ wskazuje czynniki wpływające na politykę gospodarczą państwa; ▪ wymienia podstawowe cechy różnych modeli polityki gospodarczej państwa [gospodarka centralnie sterowana, gospodarka rynkowa]; ▪ wskazuje i omawia główne cele i kierunki strategii rozwoju gospodarczego państwa polskiego; ▪ wymienia główne cele i aspekty polityki: <ul style="list-style-type: none"> - regionalnej, - przemysłowej, - w zakresie gospodarki żywnościowej, - w zakresie ochrony środowiska, - w zakresie badań i innowacji. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia funkcje polityki gospodarczej państwa; ▪ analizuje z różnych perspektyw wady i zalety poznanych modeli polityki gospodarczej państwa; ▪ omawia i ocenia wpływ poszczególnych podmiotów na kształt polityki gospodarczej państwa polskiego; ▪ przedstawia uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne wpływające na realizację strategii rozwoju gospodarczego państwa polskiego; ▪ analizuje i ocenia główne założenia strategii rozwoju Polski; ▪ analizuje główne instrumenty polityki regionalnej; ▪ porównuje różne modele polityki przemysłowej; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące gospodarki i rozwoju gospodarczego; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranej polityki publicznej; ▪ bierze aktywny udział w dyskusji na temat wybranej polityki publicznej państwa polskiego.
IV. Polska po 1989 roku		
1. Spuścizna po PRL	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „kolektywizacja”, „nacjonalizacja”, „hegemonia partii komunistycznej”, „nomenklatura”, „opór społeczny”; ▪ wymienia podstawowe uwarunkowania, które doprowadziły do uformowania się systemu komunistycznego w Polsce; ▪ podaje podstawowe cechy ustroju PRL w obszarach politycznym, gospodarczym i kulturowym; ▪ wymienia konsekwencje nacjonalizacji przemysłu i handlu oraz kolektywizacji rolnictwa; ▪ wskazuje przykłady sztuki socrealistycznej; ▪ wymienia główne kryzysy władzy komunistycznej w Polsce [lata 1956, 1968, 1970, 1976, 1980]; ▪ prezentuje postacie, które odegrały kluczowe role w procesie demontażu rządów komunistycznych w Polsce. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ porównuje poszczególne fazy funkcjonowania systemu komunistycznego w Polsce ; ▪ przedstawia przyczyny, przebieg i skutki kolejnych kryzysów władzy komunistycznej w Polsce; ▪ dokonuje krytycznej analizy przepisów prawnych z konstytucji stalinowskiej wprowadzonej w Polsce; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy, w tym wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące problemów III RP wywodzących się z okresu PRL; ▪ gromadzi, analizuje i prezentuje informacje na temat spuścizny PRL; ▪ bierze aktywny udział w dyskusji na temat wybranych problemów wynikających ze spuścizny PRL; ▪ na podstawie dostępnej literatury dokonuje krytycznej analizy zróżnicowanych ocen epoki tzw. Polski Ludowej formułowanych w polskiej przestrzeni publicznej.
2. Transformacja ustrojowa	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „dekomunizacja”, „lustracja”, „gruba kreska”, „wojna na górze”, „przyspieszenie”; ▪ wymienia podstawowe założenia polityki Michała Gorbaczowa; ▪ przedstawia genezę powstania i główne etapy działalności NSZZ „Solidarność”; ▪ wymienia główne postanowienia porozumień zawartych podczas obrad Okrągłego Stołu; ▪ omawia główne etapy procesu demokratyzacji państwa polskiego w latach 1989–1991; ▪ przedstawia główne cechy modelu dekomunizacji i lustracji realizowanego w Polsce; ▪ wymienia główne przyczyny i przejawy tzw. wojny na górze w Polsce; ▪ przedstawia rolę Jana Pawła II i Lecha Wałęsy w procesie transformacji ustrojowej w Polsce. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ dokonuje krytycznej analizy procesu demokratyzacji w Polsce z przełomu lat 80. i 90. XX w., w tym ocenia społeczno-ekonomiczne, polityczne i kulturowe skutki tych przemian; ▪ omawia główne elementy sporu dotyczącego oceny tzw. porozumień okrągłostołowych w Polsce; ▪ na podstawie dostępnej literatury dokonuje prezentacji i oceny różnych poglądów na kwestie rozliczenia okresu PRL oraz przebiegu transformacji ustrojowej [w tym lustracji]; ▪ porównuje przebieg procesu dekomunizacji w Polsce i wybranych państwach europejskich; ▪ ocenia wybrane modele dekomunizacji i lustracji; ▪ dokonuje krytycznej analizy roli Michała Gorbaczowa w procesie dekomunizacji Europy Środkowo-Wschodniej; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy, w tym wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej]

		informacje dotyczące przebiegu transformacji ustrojowej w Polsce i innych państwach europejskich.
3. Partie polityczne	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „partia polityczna”, „program polityczny”, „system partyjny”; ▪ wymienia cechy i funkcje partii politycznych; ▪ podaje podstawowe kryteria klasyfikacji partii politycznych; ▪ wymienia główne etapy kształtowania się systemu wielopartyjnego w Polsce; ▪ analizuje przepisy z <i>Konstytucji RP</i> dotyczące pluralizmu politycznego; ▪ omawia zasady tworzenia i finansowania partii politycznych w Polsce; ▪ wymienia partie polityczne reprezentowane w polskim parlamencie oraz polityków stojących na ich czele; ▪ przedstawia pozycję poszczególnych partii politycznych w Polsce w świetle wyników ostatnich wyborów parlamentarnych. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia fazy rozwoju systemu partyjnego w Rzeczypospolitej Polskiej po upadku komunizmu; ▪ charakteryzuje systemy partyjne charakterystyczne dla państw demokratycznych i niedemokratycznych; ▪ porównuje poszczególne systemy partyjne, uwzględniając czynniki wpływające na ich kształt oraz skutki polityczne ich funkcjonowania; ▪ interpretuje przepisy prawne z <i>Ustawy o partiach politycznych</i>; ▪ przedstawia i analizuje kryteria klasyfikacji partii politycznych w Polsce; ▪ dokonuje krytycznej oceny zasad finansowania partii politycznych w Polsce; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy, w tym schemat Nolana] informacje dotyczące partii politycznych; ▪ dokonuje krytycznej analizy wybranych przepisów ze statutów partii politycznych działających w Polsce; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na tematy dotyczące funkcjonowania partii politycznych w Polsce oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, analizuje, ocenia i prezentuje informacje na temat funkcjonowania partii politycznych w Polsce – dawniej i współcześnie.
4. Transformacja gospodarcza	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ prawidłowo posługuje się terminami: „powszechne uwłaszczenie”, „prywatyzacja”, „reprivatyzacja”, „restrukturyzacja”, „nomenklatura”; ▪ podaje podstawowe cechy gospodarki centralnie sterowanej; ▪ wymienia podstawowe aspekty kryzysu gospodarczego w latach 80. XX wieku; ▪ przedstawia podstawowe założenia tzw. planu Balcerowicza; ▪ podaje przykłady pozytywnych i negatywnych skutków procesu prywatyzacji w Polsce. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia skutki społeczne i ekonomiczne funkcjonowania gospodarki centralnie sterowanej; ▪ podaje różnice między modelami gospodarki komunistycznej wdrożonymi w Polsce i ZSRS; ▪ podaje przykłady reform gospodarczych przeprowadzonych w PRL w latach 80.; ▪ przedstawia krótkofalowe i długofalowe skutki społeczne i ekonomiczne realizacji tzw. planu Balcerowicza; ▪ wymienia różne formy prywatyzacji; ▪ przedstawia założenia i skutki Programu Powszechnej Prywatyzacji; ▪ wyjaśnia, jaka jest różnica między pojęciami „prywatyzacja” i „reprivatyzacja”; ▪ wymienia negatywne i pozytywne skutki reprivatyzacji w Polsce; ▪ omawia główne kwestie podnoszone w sporze dotyczącym procesu transformacji w Polsce postkomunistycznej; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy, w tym wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące procesu transformacji gospodarczej; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na temat transformacji gospodarczej w Polsce oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, selekcjonuje i prezentuje informacje na temat wybranych zagadnień dotyczących procesu transformacji gospodarczej w Polsce.
5. Postkomunizm	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ podaje podstawowe aspekty rozumienia słowa „komunizm”; ▪ wskazuje podstawowe aspekty pojęcia „postkomunizm”; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje różne aspekty zjawiska postkomunizmu; ▪ przedstawia przyczyny, przejawy i społeczno-ekonomiczne skutki kapitalizmu politycznego;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia podstawowe przejawy postkomunizmu; ▪ dostrzega przejawy tzw. kapitalizmu politycznego; ▪ wymienia premierów i prezydentów III RP, w tym tych wywodzących się ze środowisk postkomunistycznych; ▪ przedstawia sylwetki polityczne wszystkich prezydentów III RP. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje polską scenę polityczną u progu XXI w.; ▪ analizuje główne kwestie podnoszone w sporze dotyczącym oceny III RP; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy, w tym wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące zjawiska postkomunizmu w Polsce; ▪ organizuje na forum społeczności szkolnej debatę na temat przyczyn, przejawów i skutków postkomunizmu w Polsce oraz aktywnie uczestniczy w zainicjowanej dyskusji, budując argumenty i kontrargumenty; ▪ gromadzi, selekcjonuje i prezentuje informacje na temat wybranych zagadnień dotyczących różnych form postkomunizmu w Polsce.
6. Polska w XX wieku	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wymienia główne przemiany polityczne w Polsce w pierwszej i drugiej dekadzie XXI w.; ▪ wskazuje podstawową oś podziałów politycznych w Polsce w pierwszej dekadzie XXI w.; ▪ omawia główne założenia koncepcji IV RP i wskazuje promujące ją środowiska polityczne; ▪ przedstawia przejawy i przyczyny sporu między PO i PiS; ▪ prezentuje przykłady konfliktów politycznych w Polsce po wyborach w 2005 r.; ▪ podaje podstawowe informacje na temat katastrofy smoleńskiej. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia przyczyny, przejawy i konsekwencje podziałów politycznych w Polsce w pierwszej dekadzie XXI w.; ▪ analizuje wyniki wyborów parlamentarnych w 2005 r., wskazując ich konsekwencje polityczne; ▪ charakteryzuje tzw. partie protestu funkcjonujące na polskiej scenie politycznej w XXI w.; ▪ porównuje sylwetki i poglądy polityczne Jarosława Kaczyńskiego i Donalda Tuska; ▪ przedstawia przyczyny i skutki przedwczesnych wyborów parlamentarnych w Polsce w 2007 r.; ▪ omawia główne kwestie podnoszone w politycznym sporze wokół katastrofy smoleńskiej; ▪ charakteryzuje zmiany polityczne, do których doszło w Polsce w latach 2010 i 2015; ▪ dokonuje krytycznej analizy wybranych fragmentów programów wyborczych partii politycznych oraz innych elementów kampanii wyborczych; ▪ buduje argumenty i kontrargumenty w dyskusji dotyczącej oceny wydarzeń politycznych w Polsce w XXI w.; ▪ gromadzi, selekcjonuje i prezentuje informacje na temat wybranych aspektów sporów politycznych w Polsce w XXI w.; ▪ odczytuje z dostępnych źródeł [schematy, teksty narracyjne, tabele i wykresy, w tym wykresy prezentujące wyniki badań opinii publicznej] informacje dotyczące wybranych aspektów życia politycznego w Polsce w XXI w.

CZĘŚĆ IV

Treści nauczania (temat lekcji)	Wymagania	
	podstawowe	rozszerzające
I. I. Świat po 1989 roku		
1. Współczesne stosunki międzynarodowe	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia pojęcia: „ustrój polityczny”, „system polityczny”; ▪ omawia formy rządów, reżimy polityczne i ustroje terytorialno-prawne. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ charakteryzuje podstawowe zagadnienia z dziedziny stosunków międzynarodowych, takie jak prawo międzynarodowe, podmioty stosunków i ład międzynarodowy
2. Upadek systemu jaltańskiego	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wyjaśnia pojęcia: „zimna wojna”, „koniec historii”, „demokracja bez wartości”; 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ tłumaczy znaczenie przemian politycznych w Polsce dla procesu transformacji w Europie Środkowej;

	<ul style="list-style-type: none"> omawia przyczyny i uwarunkowania transformacji w Europie Środkowej; wymienia najważniejsze wydarzenia związane z procesem transformacji w Europie Środkowej. 	<ul style="list-style-type: none"> wymienia konsekwencje geopolityczne zakończenia zimnej wojny.
3. Globalny układ sił	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> omawia rolę USA na świecie; charakteryzuje rolę NATO na świecie; charakteryzuje BRICS jako sojusz mocarstw wschodzących; omawia ONZ jako element ładu międzynarodowego oraz forum współpracy i rywalizacji mocarstw. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> przedstawia ewolucję ładu światowego w kierunku dwubiegunowego lub wielobiegunowego; charakteryzuje zmiany układu sił na świecie w XXI w. – przyczyny i przejawy globalnego wzrostu znaczenia Chin oraz agresywnej polityki Rosji na arenie międzynarodowej.
4. Konflikty na świecie	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia pojęcia: „ludobójstwo”, „terroryzm”, „wojna hybrydowa”, „cyberwojna”; wskazuje konflikty zbrojne o największej intensywności i znaczącym wpływie na sprawy międzynarodowe w XXI w. odszukuje i prezentuje informacje na temat ludobójstwa w Rwandzie (1994 r.) i Srebrenicy (1995 r.). 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia przyczyny i uwarunkowania ludobójstwa w Rwandzie (1994 r.) i Srebrenicy (1995 r.); odszukuje, analizuje i prezentuje informacje na temat wojny z terroryzmem oraz wojen hybrydowych i cyberwojen; charakteryzuje formy zagrożeń w cyberprzestrzeni i sposoby przeciwdziałania tym niebezpieczeństwom; omówić konflikt na Ukrainie w kontekście problemów dotyczących wojny hybrydowej i cyberwojen.
II. Unia Europejska		
1. Integracja europejska	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> wyjaśnia kulturowe i historyczne podwaliny jedności europejskiej; wymienia czynniki sprzyjające integracji europejskiej po II wojnie światowej; wylicza i wskazuje na mapie państwa członkowskie Unii Europejskiej, charakteryzuje etapy integracji europejskiej po 1989 r. – od traktatu z Maastricht do traktatu lizbońskiego. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> omawia główne zasady integracji europejskiej po 1945 r.: subsydiarność, swobodę przepływu osób, towarów, usług i kapitału, analizuje wybrane fragmenty źródeł prawa pierwotnego Unii Europejskiej.
2. Organy Unii Europejskiej	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje strukturę i funkcje głównych organów Unii Europejskiej; wymienia największe siły polityczne reprezentowane w Parlamencie Europejskim. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> odszukuje, analizuje i prezentuje informacje na temat - osób kierujących głównymi organami Unii Europejskiej, - form aktywności wybranego organu Unii Europejskiej.
3. Funkcjonowanie Unii Europejskiej	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje przebieg procesów decyzyjnych w Unii Europejskiej; wymienia zasady funkcjonowania jednolitego rynku wewnętrznego Unii Europejskiej; wyjaśnia, na czym polega obywatelstwo Unii Europejskiej; wylicza zasady funkcjonowania unii gospodarczej i walutowej; przedstawia dochody i wydatki budżetowe oraz fundusze Unii Europejskiej. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> odszukuje, analizuje i prezentuje informacje na temat wybranej wspólnej polityki Unii Europejskiej.
4. UE wobec problemów globalnych	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> omawia europejską politykę klimatyczną i jej konsekwencje gospodarcze i społeczne; przedstawia działania UE na rzecz bezpieczeństwa globalnego (misje, sankcje, walka z terroryzmem). 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje problem migracji (polityka migracyjna i azylowa, problemy z tego wynikające); omawia pomoc rozwojową i humanitarną UE.
III. Polska na arenie międzynarodowej		
1. Polityka zagraniczna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> omawia główne wyzwania, które stały przed polską polityką zagraniczną w latach 90. XX w.; przedstawia położenie geopolityczne Polski u progu XXI w. (opisuje proces zjednoczenia Niemiec, rozpadu ZSRS i rozpadu Czechosłowacji). 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje priorytety i zadania polskiej polityki zagranicznej w XXI w.; porównuje położenie geopolityczne Polski przed transformacją i po transformacji w Europie Środkowej.
2. Polska w NATO	<p>Uczeń:</p>	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> charakteryzuje struktury wojskowe NATO w Polsce;

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia założenia polskiej polityki na forum NATO; ▪ charakteryzuje współpracę w ramach flanki wschodniej (Bukaresztańska Dziewiątka). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia udział Polski w operacjach NATO.
3. Polska w Unii Europejskiej	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia główne etapy wejścia Polski do Unii Europejskiej w 2004 r.; ▪ przedstawia konsekwencje prawne, społeczno-ekonomiczne i kulturowe procesu integracji Polski z Unią Europejską; ▪ omawia znaczenie polskich eurodeputowanych w Parlamencie Europejskim; ▪ formułuje argumenty w dyskusji dotyczącej oceny procesu integracji Polski z Unią Europejską. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ odszukuje, analizuje i przedstawia wiadomości dotyczące wykorzystania funduszy europejskich przez Polskę na poziomie regionalnym i centralnym; ▪ charakteryzuje pozycję Polski w debatach nad planowaniem sprawiedliwej transformacji energetycznej i zeroemisyjności Unii Europejskiej oraz realizację wynikających z nich postulatów
4. Relacje dwustronne i współpraca regionalna	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ omawia zmiany geopolityczne w Europie po 1989 r.; ▪ przedstawia formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska: Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze; ▪ charakteryzuje relacje Polski z Ukrainą i Białorusią. 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ wylicza priorytety i zadania polskiej polityki zagranicznej w XXI w.
5. Polska wobec problemów współczesnego świata	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia aktywność Polski na forum ONZ; ▪ charakteryzuje aktywność Polski w OBWE i OECD; ▪ odszukuje, analizuje i prezentuje informacje na temat udziału Wojska Polskiego w misjach pokojowych ONZ (np. na obszarze byłej Jugosławii, na Bliskim Wschodzie). 	<p>Uczeń:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ przedstawia wiadomości dotyczące zaangażowania rządu polskiego i organizacji pozarządowych w pomoc osobom prześladowanym na całym świecie z powodu swojego wyznania i ofiarom wojen domowych (Syria, Afganistan).

V. Procedury osiągnięcia celów edukacyjnych

Procedury stosowane w procesie nauczania przedmiotu *wiedza o społeczeństwie* powinny uwzględniać:

- poziom wiedzy i umiejętności uczniów,
- wymagania ogólne i szczegółowe zawarte w podstawie programowej,
- cele programu nauczania.

Realizacja celów kształcenia i wymagań zawartych w podstawie programowej nakłada na nauczycieli przedmiotu konieczność zastosowania – obok tradycyjnych metod i technik nauczania – form pracy, które w efektywny i atrakcyjny sposób umożliwią włączenie uczniów w życie lokalnej społeczności, nauczą ich efektywnej współpracy w grupie, szacunku wobec innych, samodzielnego i niezależnego myślenia oraz wyrażania swoich poglądów, poszukiwania i krytycznego analizowania informacji, a także wpoją im szacunek dla wartości związanych z polskim dziedzictwem kulturowym.

POLECANE METODY, TECHNIKI I FORMY PRACY

Projekt edukacyjny

Projekt edukacyjny polega na samodzielnej, odpowiednio zaplanowanej pracy uczniów nad zadaniem lub problemem. Najczęściej są to działania zespołowe, ale nie należy wykluczać możliwości projektów indywidualnych. Nauczyciel może wdrożyć projekt polegający na podjęciu działania na rzecz środowiska lokalnego (np. szkoły, gminy), tworzeniu autorskich dzieł (np. filmów, spotów, reportaży, wywiadów, plakatów, komiksów, ulotek, wierszy) dotyczących wybranego problemu czy przeprowadzaniu badań różnego rodzaju – gromadzeniu i prezentowaniu informacji na wybrany temat.

Projekt edukacyjny wymaga od nauczyciela:

- zaproponowania uczniom tematu zgodnego z podanymi w podstawie programowej obszarami tematycznymi, dostosowanego do możliwości uczniów i wywołującego ich zainteresowanie,
- sformułowania celów projektu w języku zrozumiałym dla uczniów,
- określenia kryteriów ewaluacji projektu (czynników, które pozwolą ustalić, czy założone cele zostały osiągnięte),
- zredagowania kryteriów oceny realizacji projektu przez zespół i poszczególnych uczniów,
- wsparcia uczniów na etapie tworzenia harmonogramu projektu i listy zadań,
- pomocy uczniom w ustaleniu, jakie wydarzenie będzie finałem projektu oraz form prezentacji wyników pracy zespołów,
- określenia zasad monitorowania pracy uczniów,
- powołania zespołów zadaniowych i ustalenia zasad współpracy w nich,
- opracowania form dokumentacji realizacji projektu, np. karty projektu.

Projekt edukacyjny jest metodą, która umożliwia uczniom:

- kształtowanie umiejętności wskazanych w podstawie programowej,
- wykorzystywanie informacji z różnych obszarów wiedzy szkolnej i pozaszkolnej,
- definiowanie i rozwiązywanie problemów,
- zdobywanie wiedzy i różnorodnych umiejętności,
- doskonalenie kompetencji komunikacyjnych,
- rozwój umiejętności skoordynowanego działania w grupie,
- kształtowanie postaw obywatelskich i poszukiwanie ważnych w życiu wartości,
- lepsze poznanie samego siebie.

Należy pamiętać, że prowadzenie konsultacji z uczniami na etapie przygotowawczym projektu i ich udział w jego zaplanowaniu zwiększają siłę oddziaływania edukacyjnego. Podnoszą gotowość uczniów do aktywnego i konstruktywnego zaangażowania się w wykonywane działania i przyjęcia odpowiedzialności za końcowy efekt projektu.

Dyskusja i debata

Wśród kompetencji komunikacyjnych, niezbędnych do funkcjonowania we współczesnych społeczeństwach demokratycznych, niezwykle ważną rolę odgrywa umiejętność dyskusowania, argumentowania, prezentowania własnego stanowiska. Udział w dyskusji kształtuje:

- zdolność rozumienia oraz wyrażania pojęć, myśli i uczuć, a także prezentowania faktów i opinii w różnorodnych kontekstach społecznych i kulturowych,
- odporność oraz umiejętność radzenia sobie z niepewnością i stresem.

Prawidłowo prowadzona dyskusja jest jednym z najskuteczniejszych sposobów rozwiązywania konfliktów oraz poszukiwania powszechnie akceptowanych rozwiązań problemów społecznych, politycznych czy naukowych.

Kształtowanie umiejętności dyskusowania i debatowania jest jednym z najtrudniejszych i najważniejszych zadań edukacyjnych, z którymi powinien zmierzyć się nauczyciel przedmiotu *wiedza o społeczeństwie*. Zadaniem nauczyciela jest sformułowanie tematu i planu dyskusji, wybranie rodzaju debaty, a także określenie zasad obowiązujących uczestników oraz monitorowanie jej przebiegu. Dyskusja prowadzona na zajęciach wiedzy o społeczeństwie lub toczona na forum szkoły powinna być poprzedzona merytorycznym przygotowaniem uczniów, co jest okazją do nauki wyszukiwania, selekcji i oceny informacji, a także krytycznej analizy źródeł.

Nauczyciel jako moderator dyskusji powinien stworzyć warunki, które umożliwią uczniom samodzielne poszukiwania intelektualne i prezentowanie własnego zdania w atmosferze tolerancji

światopoglądowej. Należy jednak pamiętać, że prowadzący powinien również korygować tok myślenia uczniów jako uczestników dyskusji, podkreślać etyczne aspekty omawianych zagadnień i wypowiedzanych sądów. Zadaniem nauczyciela jest bowiem nie tylko podkreślanie znaczenia wolności słowa, lecz także odpowiedzialności za słowo.

Uczestnicy dyskusji powinni:

- odnosić się z szacunkiem i otwartością do pozostałych,
- uważnie słuchać wypowiedzi innych osób,
- unikać bezpośredniej krytyki uczestników dyskusji – należy odnosić się jedynie do treści ich wystąpień, oceniać poglądy, argumenty, stanowiska,
- budować krótkie, jasne wypowiedzi, powiązane treściowo z podanym tematem,
- panować nad emocjami,
- dbać o kulturę słowa.

Debata za i przeciw

Uczestnicy debaty zostają podzieleni na dwa zespoły: przeciwników i obrońców postawionej tezy. Podziału można dokonać w sposób losowy lub pozwolić uczniom samodzielnie wybrać stanowisko. Debatujące strony przedstawiają argumenty, które pozwolą dostrzec różne aspekty analizowanego zagadnienia.

Dyskusja panelowa

Uczestnicy dyskusji zostają podzieleni na dwie grupy:

- panel, czyli uczniów wcielających się w role ekspertów, prezentujących różne kwestie związane z omawianym tematem,
- audytorium, czyli obserwatorów, którzy słuchają wystąpień ekspertów.

Dyskusja panelowa składa się z dwóch etapów: pierwszy polega na wymianie zdań w gronie ekspertów, a drugi – na rozmowie z udziałem publiczności. Obserwatorzy mogą zadawać ekspertom pytania, komentować ich wypowiedzi oraz wyrażać własne opinie.

Dyskusja plenarna

Uczestnicy dyskusji w swobodny sposób wymieniają poglądy na podany przez moderatora temat. W szkole ponadpodstawowej funkcję prowadzącego może pełnić zarówno nauczyciel, jak i uczeń. Ten rodzaj dyskusji stawia przed moderatorem następujące zadania:

- utrzymanie porządku i nadzorowanie toku rozmowy,
- wyciąganie wniosków, puentowanie wypowiedzi, inicjowanie kolejnych wątków dyskusji.

Dyskusja z udziałem zaproszonego gościa

Gościem, ekspertem w danej dziedzinie powinna być osoba – np. policjant, sędzia, radny, poseł, dyrektor szkoły, szkolny rzecznik praw ucznia, pracownik urzędu pracy, dziennikarz, osoba z organizacji pozarządowej – która przybliży młodzieży praktyczne aspekty problemu wskazanego w podstawie programowej. Spotkanie może składać się z dwóch części:

- krótkiej prelekcji wygłoszonej przez zaproszoną osobę,
- odpowiedzi gościa na zadawane przez uczniów pytania i rozmowy na forum klasy.

Debata oksfordzka

Ten rodzaj debaty jest sformalizowany: liczba uczestników, kolejność i czas trwania wystąpień, charakter wypowiedzi, a nawet aranżacja sali, w której odbywa się spotkanie, są ściśle określone. Jego

uczestnicy dyskutują, przyjmując za punkt wyjścia podaną tezę. O tym, czy mają jej bronić, czy też próbować ją obalić, dowiadują się tuż przed rozpoczęciem debaty. Muszą więc być przygotowani do argumentowania i kontrargumentowania z uwzględnieniem różnych perspektyw, z jakich można ująć dane zagadnienie. Uporządkowany przebieg dyskusji pomaga opanować emocje i utrzymać odpowiedni poziom wypowiedzi. Metoda debaty oksfordzkiej ma w Polsce wieloletnią tradycję, a w ostatnim czasie jej popularność rośnie, czego dowodem są krajowe turnieje i konkursy debat.

Przydatne linki:

- <https://courtwatch.pl/fundacja/biezace-projekty/turniej-debat/>
- <http://www.obudzswojpotencjal.pl/pierwsza-edycja-konkursu-debat-oksfordzkich/>
- <https://wnpid.amu.edu.pl/szkola/debaty-oksfordzkie/>

Wycieczka edukacyjna

Wycieczka edukacyjna jest jedną z najbardziej atrakcyjnych i efektywnych form pracy z uczniami. Stanowi konieczny warunek wdrażania młodzieży do aktywnego udziału w życiu społeczności lokalnej, poznawania jej tradycji, zwyczajów, historii. Odwiedzanie przez młodzież jednostek sektora publicznego (np. urzędu gminy) czy siedzib różnego rodzaju stowarzyszeń, fundacji, organizacji pozarządowych wzbogaca jej wiedzę w zakresie funkcjonowania samorządu terytorialnego i społeczeństwa obywatelskiego, przyczynia się również do budowania prawidłowych relacji obywatel – urząd.

Wycieczka szkolna wymaga właściwego zaplanowania, a jej organizacja musi być zgodna z obowiązującym prawem oświatowym. Nauczyciel powinien określić temat i cele edukacyjne przedsięwzięcia. Najlepsze efekty przynosi włączenie uczniów w proces przygotowania wycieczki i wyznaczenie im zadań, które wykonają w czasie jej trwania. Takie przykładowe zadania to:

- zebranie informacji i uzupełnienie przygotowanych przez nauczyciela kart pracy,
- wypełnienie formularzy urzędowych,
- przeprowadzenie wywiadów ze wskazanymi przez nauczyciela osobami,
- przygotowanie fotograficznej lub filmowej dokumentacji wycieczki,
- zarejestrowanie, a następnie zanalizowanie przebiegu obrad czy spotkania,
- wprowadzenie elementów symulacji i wcielania się w rolę.

Końcowym etapem wycieczki jest jej podsumowanie i wykorzystanie zgromadzonych materiałów do uporządkowania wiedzy i utrwalenia umiejętności.

Wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnej

Umiejętność krytycznego i odpowiedzialnego korzystania z nowych mediów oraz efektywnego ich wykorzystywania do nauki, pracy i udziału w życiu społecznym jest kompetencją kształtowaną przez wszystkich nauczycieli na każdym etapie edukacyjnym. Wykształcenie zdolności sprawnego poruszania się w przestrzeni medialnej szczególnie rolę odgrywa jednak w dydaktyce wiedzy o społeczeństwie.

Samodzielne znajdowanie i wykorzystywanie informacji na temat życia społecznego i publicznego jest jedną z kluczowych umiejętności wskazanych w podstawie programowej wiedzy o społeczeństwie.

Osiągnięcie tego celu wymaga wykorzystywania w procesie edukacyjnym technologii informacyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem komputerów, smartfonów i internetu. Oznacza to, że nauczyciele wiedzy o społeczeństwie powinni sprawnie obsługiwać różne urządzenia, systemy i programy, być aktywnymi użytkownikami internetu oraz posiadać wiedzę, która pozwoli im uczynić z uczniów świadomych uczestników kultury cyfrowej, wykazujących się dojrzałą, odpowiedzialną postawą i wyznających odpowiednie wartości. W procesie dydaktycznym należy położyć nacisk na

kompetencje, które pozwolą uczniom w sposób celowy korzystać z internetu, selekcionować i hierarchizować źródła, oceniać wartość informacji oraz rozpoznawać przemoc, oszustwa i manipulacje w cyberprzestrzeni.

Uczniowie na lekcjach wiedzy o społeczeństwie powinni uzyskać wiedzę na temat:

- zastosowania technologii informacyjnych do zdobywania informacji o polityce i społeczeństwie,
- aktywnego uczestniczenia w życiu publicznym, włączenia społecznego, współpracy z innymi osobami,
- krytycznego korzystania ze źródeł informacji i właściwej oceny danych,
- prawidłowego zarządzania udostępnianymi treściami, danymi oraz tożsamościami cyfrowymi,
- zasad ochrony prywatności i bezpieczeństwa w sieci, etycznego i odpowiedzialnego stosowania narzędzi cyfrowych,
- norm kulturalnego wypowiedzania się w sieci z poszanowaniem innych użytkowników internetu.

Burza mózgów

Burza mózgów to jedna z metod twórczego rozwiązywania problemów przez zespół. Członkowie grupy zgłaszają i zapisują pomysły na rozwiązanie podanego problemu. Metoda burzy mózgów wymaga:

- uruchomienia kreatywności i wyobraźni,
- zgłaszania jak największej liczby pomysłów,
- odrzucenia uprzedzeń, otwartości na nieszablonowe pomysły i rozwiązania.

Drzewo decyzyjne

Drzewo decyzyjne to sposób na graficzne zapisanie analizy zagadnienia i podjęcie racjonalnej decyzji indywidualnej lub grupowej. Umożliwia zaprezentowanie proponowanych rozwiązań problemu – potencjalnych decyzji oraz ich konsekwencji (korzyści i niebezpieczeństw). Metoda ułatwia definiowanie celów i wartości, które wpływają na dokonywanie wyborów w różnych sprawach.

Metaplan

Metaplan to graficzny, skrócony zapis dyskusji prowadzonej przez uczniów. Ta metoda jest szczególnie przydatna przy analizowaniu zagadnień budzących emocje oraz rozwiązywaniu konfliktów. Metaplan wymaga od uczestników zajęć odpowiedzi na trzy pytania dotyczące wskazanego problemu:

- *Jak jest?*,
- *Jak powinno być?*,
- *Dlaczego nie jest tak, jak być powinno?*.

Następnie zadaniem uczniów jest sformułowanie końcowych wniosków i sugerowanych rozwiązań.

Analiza SWOT

Analiza SWOT to metoda pracy odwołująca się do zasad analizy strategicznej. Pozwala ocenić szanse powodzenia różnego rodzaju przedsięwzięć. Może być stosowana do badania problemów związanych z funkcjonowaniem człowieka lub grupy społecznej. Rozważając dany projekt, pomysł albo rozwiązanie uczniowie koncentrują się na czterech kluczowych kwestiach:

- mocnych stronach projektu,
- słabych stronach projektu,
- szansach wynikających z uwarunkowań zewnętrznych,
- zagrożeniach wynikających z uwarunkowań wewnętrznych.

Symulacja i odgrywanie ról

Symulacje i odgrywanie ról to działania edukacyjne polegające na imitowaniu przez uczniów zachowań i postaw w określonych sytuacjach społecznych. Uczestnicy mogą wcielić się w rolę radnych, stron postępowania sądowego, osób poszukujących pracy, uczestników konfliktu społecznego lub negocjacji. W ten sposób odtwarzają określone zjawiska i procesy społeczne. Celem symulacji jest nie tylko ukazanie specyfiki procesu, lecz także wyzwań i emocji, które mu towarzyszą, oraz zderzenie uczniów z realnymi problemami.

Udział w dramach, w tym korzystanie z gier symulacyjnych, wyzwala kreatywność uczniów, umożliwia im eksperymentowanie, doświadczanie i – co ważne – poszukiwania oraz naukę na błędach, która jest niezwykle ważnym elementem nowoczesnej edukacji.

Aby poprawnie przeprowadzić symulację, należy pamiętać o:

- przedstawieniu uczestnikom celu, zasad, tematu, sekwencji zdarzeń i zakresu podejmowanych działań oraz charakteru poszczególnych ról,
- przekazaniu uczniom wiedzy potrzebnej do odtworzenia i analizy danego procesu,
- wyciszeniu emocji uczestników dramy i rozładowaniu napięcia w grupie, co jest szczególnie istotne przy grach symulacyjnych uruchamiających mechanizm rywalizacji. Po zakończeniu dramy nauczyciel powinien pomóc uczniom „wyjść z roli”.

Nauczyciel w trakcie trwania symulacji powinien być jej uważnym obserwatorem. Jego zadaniem jest doradzanie uczniom oraz dbałość o atmosferę bezpieczeństwa w grupie. Koniecznym elementem metody symulacji jest podsumowanie – omówienie wydarzeń i opisanie towarzyszących im emocji.

Praca z wykorzystaniem materiału źródłowego

W nauczaniu wiedzy o społeczeństwie należy wykorzystywać również tradycyjne metody, zwłaszcza pracę z materiałem źródłowym. Pozwala ona zanalizować różnorodne przekazy: teksty narracyjne (np. artykuły publicystyczne, popularnonaukowe) i normatywne (np. źródła powszechnie obowiązującego prawa w Polsce, akty prawa miejscowego), źródła ikonograficzne (np. schematy, plakaty, rysunki satyryczne, zdjęcia, mapy, filmy) oraz źródła statystyczne (tabele, wykresy, kartogramy).

W przypadku tekstów (zwłaszcza narracyjnych) i ikonografii prawidłowa analiza źródła wymaga zbudowania przez nauczyciela lub uczniów listy krytycznych pytań. Oto przykładowe:

- *Kto jest autorem źródła?* (dane personalne, doświadczenie, dorobek zawodowy, pełnione funkcje, miejsce pracy),
- *Gdzie i kiedy powstało źródło, jakie były czas i miejsce publikacji?*,
- *Kto jest potencjalnym odbiorcą przekazu? Do kogo źródło było adresowane?*,
- *Jakim celem kierował się autor źródła?*,
- *Czy materiał zawiera elementy perswazji i manipulacji? Jaki mają one charakter?*.

Zarówno dobór materiału, jak i forma oraz liczba pytań muszą być dostosowane do możliwości percepcyjnych odbiorców. Interpretacja źródła powinna zostać poprzedzona odpowiedziami uczniów na szereg pytań pomocniczych, ułatwiających zrozumienie przekazu. Należy pamiętać, że uczniom może brakować wielu umiejętności czy wiedzy (znajomości kontekstów, symboli, kodów kulturowych) niezbędnych do pełnej analizy materiału źródłowego. Zdiagnozowanie takich sytuacji i udzielenie wyjaśnień przez nauczyciela jest warunkiem prawidłowego zinterpretowania danego przekazu.

VII. Materiały pomocnicze

Polecana literatura

- *Będę świadkiem w sądzie*, <http://fdn.pl/bede-swiadkiem-w-sadzie>.
- T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2021.
- *Dekada Polski w Unii Europejskiej, Wybrane problemy ekonomiczno-społeczne*, red. K. Przybylska, Warszawa 2015.
- *Jak być patriotą?*, „Znak” (4) 2002.
- W. Jakubowski, *Społeczna natura człowieka*, seria: *Biblioteka Wiedzy o Polityce*, Warszawa 1999.
- Ł. Jureńczyk, *Polska w Sojuszu Północnoatlantyckim: Wojsko Polskie w operacjach reagowania kryzysowego NATO*, Bydgoszcz 2016.
- M. Kallas, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1999.
- *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Lublin 2021.
- N. Radosh, M. Łakomecki, *Przychodzi uczeń do prawnika*, https://ms.gov.pl/Data/Files/_public/edukacja-prawna/czesc-gimnazjalna_2.pdf.
- A. Rothert, *Cybernetyczny porządek polityczny*, Warszawa 2005.
- *Systemy polityczne. Podręcznik akademicki*, red. M. Bankowicz, B. Kosowska-Gąstoł, t. 1–2, Kraków 2019.

Publikacje internetowe

- Centrum Analiz Ekonomiczno-Społecznych: <https://www.case-research.eu/pl>
- Centrum Stosunków Międzynarodowych: <https://csm.org.pl/>
- Instytut Adama Mickiewicza: <https://iam.pl/pl>
- Instytut Pamięci Narodowej: <https://ipn.gov.pl/>
- Narodowy Instytut Dziedzictwa: <https://nid.pl/>
- Ośrodek Studiów Wschodnich: <https://www.osw.waw.pl/pl>
- Polski Instytut Spraw Międzynarodowych: <https://www.pism.pl/>